

Наталія САЛИГА

**КУРІННИЙ «ЧОРНИЙ»  
ДАНИЛО РУДАК**

Івано-Франківськ  
Місто НВ  
2008

*До 90-х роковин від дня народження  
славного повстанського командира,  
курінного Данила Рудака «Чорного» (1917–1948)*

Пропонована книга є спробою повернення із забуття імені Данила Рудака – ушавленого курінного «Чорного» (1917–1948 рр.), який присвятив своє життя служінню рідному народові, вірив у його кращу долю.

Видання приурочене 90-й річниці від дня народження українського патріота.

**Рецензент:**

*Борис САВЧУК*, доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

*Через віки, що вже пройшли,  
Через віки, які пройдуть.  
Народе мій, ти не прости,  
Народе мій, ти не забудь.*

*Про рід твій славний пам'ятай,  
Що кров'ю землянку зросив,  
Бо та земля – твій рідний край,  
Що предок твій її сходить.*

**Ольга Жулковська**

## **СЛОВО ДО ЧИТАЧА**

Національне відродження, побудову Української самостійної держави треба починати з відновлення пам'яті про учасників національно-визвольних змагань, збирати по крихті нашу історію. Ми ще багато будемо з'ясовувати, поки не розставимо все на свої місця. Адже стара істина: будуючи майбутнє, треба опиратися на минуле.

Ми повинні пам'ятати, що було в нашій славній історії таке національно-самозречене покоління, для якого воля України була дорожчою за власне життя, котре сповідувало єдину заповідь: «Помремо або здобудемо державу». То був героїчний час, і він породив великих патріотів. Вони заслуговують, щоб їхні імена не забули. У кожного своя біографія, своє життя, яке обірвалось із посвистом кулі на півслові як недо-співана пісня.

Ніхто не замовляв нам написання цієї книжки. До цього спонукала потреба й обов'язок перед дітьми, онуками, прийдешніми поколіннями розповісти про ту жорстоку боротьбу, яку вели наші батьки проти тих, що прийшли на чужу землю грабувати та поневолювати, найбільших і найстрашніших монстрів – фашистського та комуністсько-більшовицького, аби не дати загинути національному духові нашого народу. Нелегкі випробування випали на долю людей, чия молодість пройшла в боротьбі. Це було особливе, жертвне покоління,

готове на найбільшу посвяту. Воно вкрило себе безсмертною славою. Згадаймо і ми про цю гідну нашої пам'яті людину – Данила Рудака.

У книзі, окрім писемних джерел, у яких ідеться про національно-визвольну боротьбу куреня «Смертоносці», нами активно задіяна так звана усна народна пам'ять. В українській академічній науці ще й досі точаться гарячі дискусії щодо того, чи можна її розглядати як історичне джерело (і це в той час, коли західна наука активно послуговується таким чинником історичного пізнання). Народна пам'ять здатна розкрити ширший і глибший пласт знань про минуле, більше того, відображаючи перебіг подій через власне світосприйняття, через призму власних почуттів, наші респонденти панорамно відтворювали весь героїзм і романтику тих буремних днів. Колишні повстанці чи просто свідки тієї доби ставали не «коліщатками» історії, а її творцями.

Матеріал, пропонований читачам, – плід пошукової роботи, під час якої доводилось знаходити відомості про талановитого військовика, щирого українського патріота, курінного «Чорного» (псевдо Данила Рудака). Основна частина інформації ґрунтується на розповідях членів родини, які сьогодні проживають у Назавизові, батьківщині Данила Рудака, односельців, самих учасників буревійних подій, спогадах побратимів по зброї, опублікованих працях про участь українського народу в повстанському русі. Ми допускаємо можливі неточності у викладі матеріалу, адже минуло багато років, тому події і факти встигли стертися з людської пам'яті. Будемо вдячні тим, хто доповнить нашу книгу новими відомостями, документами та спогадами.

Автор висловлює щирю подяку за допомогу в підготовці видання племінникам Данила Рудака – Парасці Срібній, Іванові Полатайку, директорові Музею історії Надвірнянщини Олександрі Зварчук та всім тим, хто прилучився до пошукової роботи.

Ми розпочали зібрання матеріалів про Данила Рудака з вивчення вже видрукуваних видань про повстанський рух, пошуку людей, рідних, близьких, тих, котрі пам'ятають курін-

ного «Чорного». Стежки пошуків рідних героя привели нас до Надвірнянщини. Багатьох уже нема серед живих, адже роки зробили своє. Але ще, дякувати Богові, є старожили, які згадують славного курінного, його сім'ю. До розпочатої нами справи, не вагаючись, активно підключились племінники «Чорного» Полатайко Іван та Срібна Параска, його родичі, односельчани. Так перед нами поступово поставала картина життєвої стежі Данила Рудака.

Книга написана в жанрі історико-публіцистичних нарисів. Основна сюжетна лінія присвячена головному героєві Данилу Рудакові, його дитинству і юності, відтак показано боротьбу повстанського командира проти німецько-більшовицьких загарбників, відстежено бойовий шлях куреня «Смертоносці», розкрито життєві долі десятків побратимів «Чорного». Загалом розповідь будується на реальних фактах, достеменно збережено всі імена, події, які постали з розповідей очевидців та з писемних джерел – друкованих матеріалів. Однак задля яскравішого й глибшого відтворення героїки минувшини використано уснопоетичні твори, поезію наших земляків-прикарпатців – Марійки Підгірянки, Юрія Шкрумеляка, Степана Бойка, Галини Турелик, численні поезії Дмитра Арсенича, а також Богдана Лепкого, Олени Теліги, Ольги Жулковської та Марка Боєслава – учасників національно-визвольних змагань.

*«Рудак Данило (Чорний), командир куреня; нар. (?) 1916 в с. Назавізь'я (нині Назавизів) Надвірнянського р-ну Івано-Франківської області – заг. 16 серпня 1948 в с. Остриня Тлумацького р-ну тієї таки області. Неповна середня освіта, закінчив механічні курси, професійний шофер; у 1938–39 – підстаршина в Польській армії. В 1939–41 – за кордоном, член ОУН, від квітня 1941 до грудня 1942 в легіоні. В 1943–44 на доручення ОУН служить при допомозі поліції в Галичині, весною 1944 переходить до УПА. В сотні «Дружинники» куреня «Скажені» виконує функції ройового розвідників, бунчужного сотні, пізніше – чотового в рейді до Перемищини. Після зміни лінії фронту в серпні командир сотні «Дружинники-2», 22 жовтня командир великого бою в Ліщавій Горішній. Після повороту до Чорного лісу в листопаді*

його сотню переіменують на «Звірі», яка входить до куреня «Смертоносці», бере участь у важких боях зимою 1944–45; одержав ступінь хорунжого. В квітні 1945 призначений командиром куреня «Смертоносці», часто рейдує по області та на Тернопільщину; відзначений КВШ Бронзовим Хрестом бойової заслуги – за хоробрість у боях. В січні-лютому 1946 під час Зимової бльокади зводить завзяті бої в Чорному лісі; в серпні підвищений ГВШ до сотника з датою старшинства від 22 січня 1946 та відзначений Срібним Хрестом бойової заслуги 2-ї класи – за хоробрість та вміле керівництво відділами в боях. Мабуть, восени 1946 призначений до сітки на пост організаційного референта надрайону Тлумач. Загинув серед невідомих обставин» [Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–1949. Довідник другий: Пролог, 1995. – С. 80].

За цією скупю інформацією – трагічна і велична доля людини, доля не лише курінного «Чорного», а й десятків інших повстанців, що здобували незалежну Україну під орудою Данила Рудака.

Упродовж 2002–2007 років нами віднайдено десятки очевидців тих подій, повстанців, що разом з Данилом Рудаком пройшли трагічний і величний шлях: Михайло Рудак і Йосиф Салига, Дмитро Мельник і Василь Салига, Степан Дем'янчук і Василь Маланій, Ганна Вовчук та Ольга Заклинська, Михайло Юркевич та Федір Гандера, Іван Йосипенко та Степан Мазурик і ще десятки інших назавизівських та вікторівських юнаків і дівчат... Бо так склалося, що в долі Данила Рудака та на його бойовому шляху зустрілися і стали побратимами вояки із рідного Назавизова, що на Надвірнянщині, та повстанці із Вікторова Галицького району, що разом здобували Україні волю.

Крок за кроком, слово за словом із спогадів цих людей витворювалася мозаїка героїки того буремного часу, поставала славна і велична історія куреня «Смертоносці».

Усі свідчення очевидців та учасників тих подій сумлінно зафіксовано нами на аудіо-, відеокасетах, зберігаються в сімейному архіві.

## НАЗАВИЗІВ – РІДНЕ СЕЛО ДАНИЛА РУДАКА



Серед мальовничих і вічнозелених Карпат, що своїми лісами мало не сягають неба, розкинулося село Назавизів. Засноване 1479 року. Його назву виводять від «завезених людей». Цілком слушною може бути така думка про етимологію цього слова, бо не випадково сюди «завезли» людей – воістину райський куточок.

*Довкола тебе: гори-гори!  
Над головою: небо-море,  
І сонця животворний жар,  
А над рікою мли гуляють,  
З вітрами тихо розмовляють  
І криються в холодний яр.  
А долом трави, долом квіти,  
А в полонинах звук трембіти,  
Овець дзвіночки голосні –  
А над тим всім задума ходить,  
І за собою тугу водить,  
Зітхання, спомини, пісні...*

І справді, тут, серед гір, на берегах Бистриці (Чорної Бистрині), людина почувається вільною і гордою. Це, вочевидь, про назавизівців сказано «горді горяни». Бо інакшим тут не може бути люд, бо гори споконвіку плекали цей незборимий і вільний смак волі. Бо лише тут, де високо витає гірський орел, де до неба пнеться смерека, ніби до Бога на гостину, де чоловік високий духом, що та Говерла, де селянин тяжкою працею заробляє на хліб насущний, де цінується кожен шматок землі (гори ж бо!), бо лише тут може зродитися справжній народний месник, що стане на захист рідної землі, що не потерпить наруги і неволі, що стане оборонцем тієї землі, на якій зріс.

Такою ж величною, як і ці гори, є церква Іоанна (1820), котра сьогодні включена до реєстру пам'яток архітектури України.

Назавизівський люд споконвіку прагнув до світла – до знань, і ще 1867 р. у селі відкрито двокласну утравістичну (двомовну – з польською та українською мовами викладання) австрійську школу.

А за міжвоєнної доби ХХ сторіччя Назавизів переживав справжнє національне піднесення: національно свідомі юнаки та дівчати охоче гуртувалися в «Просвіті», «Лузі», «Союзі українок», інших українських громадських інституціях.

Це підготувало міцне підґрунтя для майбутніх національно-визвольних змагань за незалежність України, коли до повстанських лав масово подалася назавизівська юнь: село офірувало цій величній і святій ідеї 62 своїх найкращих синів і дочок, серед яких Данило Рудак – славний повстанський командир.

## У ЛОНІ СІМ'Ї: ДИТИНСТВО, ЮНІСТЬ

1917-го – року, коли у вирі революційних потрясінь у Києві народжувалася Українська Народна Республіка, у прикарпатському селі Назавизові у сім'ї Рудаків знайшлася третя дитина – народився хлопчик, що волею долі мав присвятити своє життя цій народженій Україні – своїй ровесниці. Хлопчик, що полюбив цю Україну, як своїх батьків, щиро й самовіддано. Юнак, що для неї згодом офірував своє молоде життя. Мужній командир куреня «Смертоносці», що боровся, карався і згинув за неї – Україну.

Й ім'я – Данило – для нього вибрали не випадково, а на честь славного володаря-короля української держави – Данила Галицького, мудрого політика, умілого військовика, відважного воїна. Утім, не знали тоді батьки, що слово «Данило» в перекладі на українську мову означає мій суддя, Бог, Божий суд. Не відали тоді, що їхньому синові на роду написано стати оберегом рідної землі, вершити Божий суд над її ворогами.

Данилові повсякчас прищеплювали любов до України батько Дмитро та матір Марія (дівооче прізвище Дем'янчук), що змалечку навчали християнських чеснот, виховували почуття власної гідності, високу духовність. Витав у сім'ї дух українського вояцтва: дід був січовим стрільцем. Отож іще в ранні роки діти – Євдокія, Михайло, Данило, Параска – отримали українське духовне загартування, внаслідок чого стали свідомими українцями, жили традиціями боротьби за вільну державу.

Ще змалечку діти Рудаків через полум'яне слово Шевченка та Франка, Підгірянки та Шкрумеляка навчалися любити рідну землю, свій край, усвідомлювати себе українцями і пишатися тим. За умов польської окупації краю на святкових імпрезах з нагоди українських національних свят вони нерідко виголошували патріотичні вірші, особливо подобалися твори земляка – Юрія Шкрумеляка, які друкувалися в часописах «Рідна школа», «Світ дитини», «Дзвіночок».

Зазвичай їх інсценізували, кожному з дітей випадали слова, які лилися з їхніх уст щиро, лунко, аж на всі Карпати. І здавалося, наче сини і доньки Рудаків приносять святу присягу на вірність їм.

*Хто ти, хлопчику маленький?  
Син я України-Неньки!  
Українцем я зовуся  
Й тою назвою горджуся!*

*А по чім тебе впізнаю?  
По вкраїнському звичаю,  
В мене вдача щира й сміла,  
І відвага духу й тіла,  
І душа моя здорова.  
Українська в мене мова.*

*А скажи, де Край твій рідний?  
Там, де неба круг погідний,  
Там, де сонце сяє ясне.  
На вкраїнські діти красні;  
Де лани, степи безкраї,  
Де орел буйний літає,  
Де Карпат вершки високі,  
Де потоків дна глибокі;  
Де Дністер і хвилі Прута,  
Де Дніпро, старий Славута;  
Де високії могили,  
Що в них голови зложили  
Мої предки в лютім бою  
За Україну любов свою.*

*Як допоможеш своєму люду?  
Пильно все учитись буду,  
Щоб свої мене любили,  
А чужі щоби цінили,  
Щоб про мій народ питали,  
Україну шанували.  
Чи при праці, чи в забаві,  
Все послужу рідній справі.*

*Ні маєтку, ані труда  
Жалувати я не буду,  
Щоб народові України  
Помогти устать з руїни, –  
Все зумію перенести  
Для України слави й честі.  
Господа буду благати,  
Щоб дав нам добра діждати!*

Доля родини Рудаків – це доля мільйонів українців, типова для багатьох галицьких родин, загартованих на національній ідеї. Батьки виховували дітей патріотами, навчали поклонятися Богові, пошановувати людей, зростати в душі любові й поваги до рідного слова, пісень, у душі ідеї української державності.

Батько Дмитро (1868–1939), уродженець с. Парище, був ще вояком у Першій світовій війні, з якої виніс ненависть до кровопролиття, братовбивства. І нині згадують односельці-старожили, як він увесь час молився, щоб лиха доля оминула Україну, щоб його дітям не довелося проливати кров. Та не судилось...

Славна родина обрала шлях, який віщував багато небезпек, і поклала на вітвар боротьби все, аби здобути незалежну державу. Усі члени сім'ї воювали і страждали, відбували покарання в сталінських таборах, повмирали як герої за те, що любили Україну, свій народ.

У кожного з чотирьох дітей Рудаків – Данила, Михайла, Параски та Євдокії – свої життєві стежки, свої неповторні долі. Але об'єднувало їх те, що ніколи не залишались осторонь суспільно-політичної боротьби, засвідчили безприкладне героїство і посвяту. Для цієї родини не стояло питання – чи стати до боротьби з окупантом за волю і незалежність своєї землі, чи тихо пересидіти й перечекати важкі часи. Два сини Михайло та Данило ще молодими юнаками брали активну



*Від цього отчого порогу розійшлися  
стежками боротьби діти Рудаків*

участь у визвольних змаганнях. Господь наділив їх вродою та іскрою любові до Бога, своєї нації. Мати втішалася ними, прищепила любов до України, передала дітям палку вояцьку кров. А коли прийшов час зробити вирішальний крок, благословила на боротьбу.



*Марія Рудак,  
мати «Чорного»*

Марії Рудак (1867–1953) судився типовий шлях матері повстанця-героя: переслідування, фізичні й душевні муки, страждання, поневіряння по в'язницях і таборах. Типовий шлях української Голготи. Вона розуміла це й свідомо стала на нього. Коли її діти пішли «до лісу», Марія щодня була в тривозі, утім, не

намагалася уникнути арешту, не ховалася. Бо від долі, як кажуть, не втечеш. Бо знала Марія, що цей український хрест, окрім дітей, доведеться нести і їй.

Трагізм тих подій виразно вкарбувався в пам'яті її внучки Ганни Степанівни Голентовської (1932–1997): *«Коли Данило прислав повстанця Миколу з Фитькова до мами в стодоли по зброю (заховану під сіном), то я разом з ним мала доставити її в ліс. Там було 17 автоматів у скриньках. Мені було тоді лише 13 років. Бабусю видали енкаведистам, її заарештували, коли вона мила голову. Досушувала волосся вже в підвалах КДБ на бетоні.*

*Я носила бабусі передачу. Мене не чіпали, але я добре пам'ятаю, хто є хто. Вона перебула там чотири місяці, а 2 жовтня 1947 р. її вивезли в Сибір. Там і зложила свої кості в Омській області (Таврійський район) 1953 року.*

*Мою маму, що мала 7 дітей, кілька разів забирали на допити, а тата, коваля, не чіпали, сестру Данила Параску заарештували за брата. Вона відсиділа 10 років у Воркуті».*

Старший син Михайло (1911–1945) ще в ранній юності поповнює ряди ОУН. Від початку її заснування включається в політичну боротьбу. Був активним членом товариств «Луг», сільської «Просвіти». Мав організаторські задатки.

За німців займався веденням сільського господарства. А коли прийшли «другі совіти», пішов до брата у сотню «Чорного». Весь час вів активну боротьбу проти більшовиків. Був фізично сильним, міг підняти плечем повну, завантажену фіру.

У травні 1945 р. брат Данило дав йому завдання: піти у Назавизів і зібрати сотню. Вдалося зорганізувати восьмеро осіб, але через підступну зраду місцевого юди в лісі на Волошенюковім лазі повстанець потрапив у засідку, тут й обірвали йому життя енкаведисти. Отримав серію пострілів – йому в скроню влучило вісім куль.

Так, травневого вечора 1945 року Марія та Дмитро Рудаки втратили свого першого сина.

Надалі цей список утрат усе поповнюватиметься і поповнюватиметься...



*Михайло Рудак,  
брат «Чорного».  
Друкується вперше*

Данило саме від батька і старшого брата дістав перші уроки патріотизму. Він любив не тільки своїх батьків, родину і господарство, про яке звик піклуватися змалку. Рідними для нього були земля, на якій народився, народ і Україна, котра так важко стогнала під ярмом чужоземних поневолювачів. У такому середовищі гартувався світогляд героя, закладались підвалини національної свідомості. Йому судилось стати повстанським командиром.



*Товариство «Луґ». Третій зліва сидить Михайло Рудак*



*Церква, в якій хрестили Данила Рудака*



*Данило Рудак  
(сидить справа).  
Друкується вперше*

Уже юнаком вступив Данило до лав Організації українських націоналістів, бездоганно виконував різні її завдання. Ще з ранніх літ брав участь у просвітянській роботі. Багато читав, особливо захоплювався історичною літературою, глибоко поринав у минуле України.

Мав нахил до вивчення іноземних мов. Досконало володів німецькою, польською, російською. Був непоганим спортсменом. Цікавився культурно-освітньою діяльністю, брав участь в аматорському театральному гуртку, знав багато українських пісень, дуже любив співати, був активним учасником сільської «Просвіти».



Такими ж національно свідомими, як і брати, були сестри Параска (1924–2003) та Євдокія (1910–1968). Параска, сільська патріотка, постановила присвятити своє життя боротьбі за волю України. Десять довгих років у холодній ворожій чужині тужила вона за рідною землею, за дорогими її серцю людьми.

*Параска Рудак  
у національній одезі*



*Зліва Параска Рудак –  
сестра «Чорного»,  
багатолітній в'язень  
сталінських таборів*

## ПЕРШЕ КОХАННЯ

Йшов 1942 рік, другий воєнний рік, однак для прикарпатців ще відносно спокійний, сповнений надій і сподівань на краще.

Мрії про майбуття сповнювали і Данила Рудака, який щойно повертався з Німеччини. Простуючи до отчого порогу, радів літньому погідному дню, на повні груди вдихав п'яний липневий запах і плекав надії на те, що, ймовірно, його життєві негаразди вже позаду.

Він починатиме нове життя. Він розбудовуватиме Україну. Данило, як і більшість тодішніх українських інтелігентів, певні надії покладав на німецьку владу, яка на перших порах відносно лояльно ставилася до пробудження національного життя українського населення. Отакі думки нуртували в голові Данила Рудака, що повертався із Німеччини.

Відтак були перші хвилюючі миті зустрічі, зрошена радісними материними та сестриними сльозами сорочка, дужий потиск братової п'ятірні. А ще довга вечірня розмова із сусідами, родиною, друзями. Данило відверто ділився своїми мріями, розповідав, як бачить майбуття України. Тож усі уважно слухали, підтримували, а гарячі молоді голови ладні були ставати вже до праці для України: «Даниле, ти тільки скажи, що треба робити, – і ми готові всі враз!». Молодь була налаштована на великі зміни...

А Данило й гадки не мав, що ці зміни очікують на нього вже наступного дня.

Неділя видалася теплою, гожою дниною. Прямуючи до церкви на службу Богу, він статечно вітався з гречними ґаздами, шляхетно вклонявся сільським дівчатам, що веселими гуртами наздоганяли його, теж прямуючи на Богослужіння. Юнак щиро молився, дякуючи Богові за щасливе повернення з чужини, просив Господа та Богородицю за здоров'я батьків, родини та за долю покривдженої України.

По службі, виходячи з церкви, поглядом почав відшукувати матір та сестер, як очима зненацька надібав Параску,

котра про щось нашіптувала якійсь юнці, а та посміхалася. «Не дівчина – красуня, – про себе відзначив Данило. – Яка ж бо файна, нівроку, лишень дуже молода».

І ноги самі понесли до гурту дівчат. Шістнадцятирічна юнка виявилася Емілією Магурою – сестриною подругою. Дівчина відразу вподобала Данила, статечного, красивого, інтелігентного, мудрого. І, як виявилось, дуже доброго.

Так, не питаючи нічиєї згоди, незважаючи на буремний час, до Емілії та Данила прийшло кохання – бентежне, щире, перше. І то нічого, що парубкові понад двадцять п'ять, а їй значно менше. І то нічого, що війна...



*Емілія Магура («Русалка»)*

Данило поринув у вир культурно-просвітницької діяльності в рідному селі: організував при школі навчання. Тамтешня директор збирала молодих хлопців і дівчат, розказувала історію України, ознайомлювала з таємницями конспірації. Емілія з Параскою постійно відвідували ті заняття.

Юнак охоче разом з молоддю влаштовував святкові академії на честь Шевченка, героїв Крут, Листопадового зриву, майстерно декламував, знав багато патріотичної поезії напам'ять. Крім улюбленого Кобзаря, відкрив для себе творчість своєї землячки Мар

рійки Підгірянки. Був залюблений у вірш «Вставай, народе!», де були такі рядки:

*Вставай, мій люде! Час настав  
Прапор взнести побідний.  
Вперед, вперед! Ряди постав,  
Будь предків своїх гідний!  
Хоч воріг там і воріг тут  
Перемагають, давлять, –  
Ряди стрілецькі йдуть та йдуть.  
Житє за волю ставлять.  
Помагай-Біг! Народе мій!  
Молоді тишиний цвіте,  
Святую честь, визвольний бій  
У жертву, в дар несіте!  
Всі внуки ми одних дідів,  
Усі ми сестри й браття,  
Най вчує світ наш дивний спів  
І давнєє завзяття!...  
Січовий давний дзвін гуде:  
Пора в ряди ставати.  
Помагай-Біг! Народ мій йде  
Воленьку добувати.*

Данило, працюючи перекладачем у Станіславській поліції, намагався якомога частіше навідуватися до Назавизова, до тамтешньої молоді. Праця в допомогівій поліції загартувала юнака. Після розстрілу студентів у Станіславі Данило вирішив разом із своїми однодумцями покинути службу в поліції і перейти «до лісу».

Прощаючись з дівчиною, промовив: «Ми одружимося, але зараз я мушу йти». Бо не міг інакше, бо був великим і справжнім патріотом, любив неньку-Україну, готовий був у кожную хвилину прийняти смерть за її волю.

Його не можна було не любити. Добрий, уважний до інших і життєрадісний. Великий революціонер і велика людина.

Емілія палко кохала юнака, очікувала кожної зустрічі, як свята. «Зв'язковою» між закоханими була подруга Параска, що щиро раділа за Емілію та брата, зичила їм великого щастя,

прагнула, щоб вони поєднали серця, раз звела їх доля. Ті місячні зустрічі понад Бистрицею Емілія пам'ятатиме все життя. Їм на-тьохкував соловей любові, їм зозуля кувала роки щастя, та не сказала, скільки ж тих щасливих літ їм судилося?

– Мілечко!

– Данилку!

І вже нічого не важливо... Й не треба знати, що буде там...

Утім, Емілія знала, що їхнє подружнє щастя узалежнене від щастя всієї України. Бо так має бути, бо їхні долі переплелися не лише між собою, а й пов'язалися з долею рідної держави, яку разом виборюватимуть.

– Русалонько\* моя! Мусить урешті-решт настати на землі спокій. От поб'ємо ворога – і одружимося. Поки не станемо господарями на своїй землі, наше життя буде злиденне.

– Данилку, любий! Я чекатиму тебе до останку! Ми збудуємо Україну! Ми збудуємо своє щастя!

«Подай, дівчино, руку на прощання, подай, дівчино ще хоч раз. Прийшла година – час іти до бою: мушу сповняти я наказ...». Емілія часто співала цю пісню з Данилом – він її дуже любив. Проте коли йшлося про смерть січового стрільця: «Напишіть до батька, напишіть до неньки, напишіть до любої дівчини, що гостра куля грудь мою пробила в бою за волю України...», дівчина відверто плакала, не соромлячись своїх сліз.

Данило втішав, як міг, цілунками висушував ті сльозові перлини і обіцяв уже словами козацької співанки: «Як не згину, то вернуся через три года». Емілія вірила і молилась...

Доля посміхнулася закоханим ще один раз. Ще раз подарувала їм радість побачення. На жаль, востаннє.

Якось через рік (1944) із Фитькова кіньми до сусідів на обійстя приїхав якийсь незнайомец. Увійшов у хату до Маґурів та й каже: «Збирайся й підемо зі мною, «Русалко», тебе кличуть». Дівчина ані пари з вуст, проте серце бентежно

---

\*«Русалка» – псевдо Маґури.

у грудях калатало. Якесь сум'яття полонило душу. Не могла вірити, що це енкаведисти по її душу прийшли. «Ні, не може бути, так мало ще зроблено для України», – перше, що подумалося.

А відтак думка блискавичною стрілою шугонула в мозок, боляче обпекла його: «Хоч би ще раз Данилка побачити!»

Вагаючись, вийшла на подвір'я, там побачила назавизівського парубка й трохи заспокоїлася. «Ні. Це, певно, свої», – утім, нічого не спитала, бо такі суворі правила конспірації: що потрібно їй знати, те скажуть і нічого більше.

– Ходи, «Русалко», це тут недалеко, до сусідів, – ще раз покликав зв'язковий. Дівчина несміливо відчинила двері – і завмерла на порозі: посеред хати стояв він, її Данило. Красивий, статний, змужнілий. Кинувся їй назустріч. А Емілія стояла, мов укопана, ноги наче задерев'яніли. Лише сльози самохіть котилися по щоках.

Сподівалася на найгірше, а тут Господь дарував їй таку ласку – зустріч з Данилом. Дивилася – і не могла надивитися. Слухала – і не могла наслухатися. Все мовби в п'янкуму сні: обійми, цілунки, слова. Не тямилася себе від радості. Горнулася до парубка і поволі приходила до тями.

А він розривався на дві частини, бо поруч у іншій кімнаті на нього чекала ще одна жінка, яку любив всією душею, жінка, що дарувала йому життя, – мати. Цілував її помережане життєвими негараздами чоло, гладив посивіле від журби волосся, припадав до натруджених важкою працею рук і обіцяв берегти себе, уціліти, якщо вдасться. Мати не плакала, ні, тільки, міцно стиснувши уста, подумки проказувала молитви за долю своєї дитини та благословляла на святу і праведну боротьбу за незалежну Україну.

Отак аж до сутінків Данило дарував свою синівську любов матері та палкі обійми коханій. Уже й зорі висипали на небо, уже й місяць – вірний і мовчазний побратим повстанців – вивабрався на свій одвічний постій, а Данило все ще не міг покинути дорогих його серцю людей.

– Мілечко, ходи зі мною, я тебе з мамою ближче познайомлю, – кликав уже вкотре до іншої кімнати.

А вона не сміла. Страшенно соромилася, цнотливо опускала очі:

– Данилку, не можу, любий, я дуже встидаюся, може, якось іншим разом, – хоча й сама не йняла віри в те, що говорить.

Бо відчувала всім серцем, що аж до болю, до самозречення, кохало його, що не буде вже іншого разу. Що це востанне. Бо саме стільки відміряв їм Бог цього щастя, і ні шматочка більше. Бо так судилося й інакше не буде.

Емілія давала собі звіт і в тому, що Данило прийшов їх побачити, наражаючи себе на велику небезпеку. Добре знала, що за ним полюють енкаведисти. І страшенно боялася, щоб, бува, не заскочили його тут зненацька.

Вони прощалися декілька разів. Декілька разів розходилися і в останню мить поверталися, кидаючись в обійми один одному. Бракувало рішучості обом. Данилові, що безстрашно зводив бої з удесятеро переважаючими силами противника, тут не вистачало відваги покинути дівчину.

Емілія, що кілька разів пробивалася через ворожі тенета на зв'язок із повстанцями, тут не мала снаги повернутися і піти. Вони намагалися продовжити бодай на долю миті своє щастя. Бо відчували, що то, вочевидь, востанне.

Отаким, вродливим, молодим, ласкавим, добрим і ніжним приходитиме у снах до Емілії Данило.

Приходитиме в часи марення від фізичного болю, коли її, напівживу, катували на допитах «визволителі» в підвалі Надвірнянської тюрми, а потім і в сталінських таборах. Навіть тоді, в забутті, ввижався їй юнак, вчувався його голос: «Русалонько моя, ми здобудемо Україну, ми збудуємо своє щастя».

Приходитиме і тоді, коли озвірілий чекіст-катюга Попов, ламаючи їй руки, все допитував: «Ми знаємо, що ти станічная. Ми знаємо твій псевдо «Русалка». Кто ещѐ из бандитов в організації? Назові явкі, паролі». Вона мовчала, зносячи біль

і знуцання, а в уяві знову поставав Данило, мужній, відчайдушний.

Приходив він і тоді, коли 10 років каралася серед сибірських обширів, де в холоді, в голоді, у фізичних муках будувала Комсомольськ-на-Амурі. (Який цинізм! Більшовицька пропаганда в цей час писала, що комсомольці-добровольці будують Комсомольськ-на-Амурі, а насправді він побудований на кістках каторжан-українців).

Приходив і приходить ще й досі, її велике і єдине кохання. На все життя одне. Бо таких, як Данило, не забувають. Бо такі, як він, не стираються в пам'яті, а полишають глибокий слід. Бо вони живуть доти, доки живе людина, живуть у серці, у душі, у молитвах.

*Де смереки стрункі, кришталева водиця,  
Де гуцульські плаї, там ночами не спиться.  
Де трембіта луна, а то й жалібно плаче,  
Там блукає любов – у розлуці, одначе...  
Тут згадаєш усе, що до серця припало,  
І кохання своє, що любов'ю не стало...*

## ЗМУЖНІННЯ: ПОЧАТОК БОЙОВОГО ШЛЯХУ «ЧОРНОГО»

Данило Рудак почав свій бойовий шлях у лавах Української Повстанської Армії на рідних теренах, заручившись підтримкою односельців. Допомогали хто чим міг, бо усвідомлювали вагомість боротьби за незалежну Українську державу. І Данило, як і десятки інших національно свідомих патріотів, покинув теплу оселю, зрікся затишного життя і подався «до лісу», який відтепер став для нього домівкою.

Ганна Голентовська запам'ятала й записала пісню, яку співав вуйко Данило їй у лісі. Текст пісні напрочуд точно й тонко відтворює почуття повстанців, для яких Україна була понад усе:

*Сухе листя шелестить,  
Сухе листя опадає,  
Сухе листя опадає,  
Буйний вітер вже шумить.  
Ой, бувало то порою  
Вітер, холод надворі,  
Скрізь блистить вода по лузі.  
Скрізь блистить вода по лузі.  
Де ж прихилитися мені?  
Приходилося то порою  
Слід медвежого шукать,  
Бо на то ми породились,  
Бо на то ми породились,  
Щоб за волю постраждать.  
Україно, рідна ньенько,  
Як я тебе покохав.  
Я за тебе, рідний краю,  
Я за тебе, рідний краю,  
На 25 літ понав!*

*Друзі бавляться, гуляють,  
Я за ґратами сиджу.  
Як згадаю про ту волю,  
Як згадаю про ту волю,  
То сльозами обіллюсь.  
Не того я гірко плачу,  
Що за ґратами сиджу.  
А того, що для України,  
А того, що для України,  
Працювати не можу.  
Працював для тебе щиро,  
Молодість свою віддав.  
Якщо прийде до потреби,  
Якщо прийде до потреби,  
То й життя своє віддам.*

Суворою і холодною видалася зима 1946 року, такої мешканці Назавизова довго не пам'ятали. А для повстанців вона й поготів була важкою. В бункерах холодно, суцужно з їжею, небезпечно покидати криївки. Наслідиш – і ворог легко слідами прийде й викриє. Тому доводилося бути дуже обачними, перебиватися з хліба на воду, мерзнути в благеньких пальтах чи кожухах. Назавизівці, як могли, намагалися полегшити долю героям-повстанцям. Оселя Михайла Григоровича Яцишиного (1923 р. н.) стояла на околиці, під лісом. Для повстанського постою розташування зручне – поруч ліс, людності мало – лише три хати. Одного разу голосно забрехав пес. Господар вийшов на подвір'я – аж там стоїть солдат.

- Стій, хто ти?
- Ґазда цієї хати.
- А хто є в хаті?
- Мама, жінка і дитина.

Незнайомець увійшов до хати, огледівся, наказав зачинити двері, пса і нікуди не виходити. Господар так і вчинив. Не пройшло й 15 хвилин, як зайшов Данило Рудак. Видно було,

що хоча високий, але дуже схуд. А за ним все йшли та йшли хлопці.

– Здоров, Місю!

– Здоров був!

Михайло та Данило віддавна зналися, разом росли, хоча Данило був старший. І тоді, коли Михайло парубкував, той уже був активістом «Просвіти», учив хлопців і дівчат військових обов'язків, відтак пішов до польського війська, 1939 року потрапив у полон до Німеччини, де вивчив тамтешню мову, там справувався, приїхав у відпустку, пішов за перекладача в поліцію, служив офіцером, а потім почав лаштуватися до підпільної боротьби: збирати зброю, патрони, робити склади, не подався за кордон з німцями, а пішов у ліс, – усі ці віхи Данилового життєпису Михайло Яцишин, як і всі односельці, добре знав і невимовно пишався таким земляком. Мав його за приклад.

Так ось прийшов Данило, сів поруч: Михайло з одного боку тумбочки, той – з іншого. І почалася розмова. Данило оповідав про випадок на околиці Станіслава, де він побував із сотнею. Тут їх перестрів старенький простоволосий чоловік і звернувся до хлопців: «Дайте мені командувача». Данило підійшов до діда, а той схвильовано: «Пане командире, на вас хмара москалів іде». Тому і опинилися цього зимового дня повстанці «Чорного» у Михайла Яцишиного.

Тут, у Михайловій господі, перебуло військо аж два тижні. І то нічого, що тісна хата (ліжка, колиска, стіл), а бійців чималенько, і то нічого, що небезпека чигає на кожному кроці, і то нічого, що юди лише й чекають, щоб донести та вислужитися перед чужою владою.

Бо це його, Михайлів, святий перед Україною обов'язок – дати притулок повстанцям, бо, врешті, це його, Михайлів, християнський обов'язок – спраглого напоїти, голодного нагодувати, нагого зодягнути.

Тоді ж Данило дав чоловікові матерію і наказав: «Іди до Николишиної Рузьки, щоб пошила дві сорочки – мені і моєму

помічників». Знаючи, що недалеко гарнізон, Михайло побоявся наражати хлопців на небезпеку і тому запропонував Рудаківі інший варіант: «Я піду в місто до жінчиної сестри. А ти мені дай свою сорочку, аби я мав мірку». Він дав сорочку, поміряли, одну Данило сказав зробити на 10 сантиметрів довшу.

Навпростець подався Михайло до кравця, попросив його терміново пошити сорочки. Той питає:

– Чому так спішно? Що то – смерть?

– Гірше смерті.

– Тоді приходи завтра на 10 годину. Ніч спати не буду, але пошю.

Як і домовлено, вранці були готові повстанські сорочки, якими Данило невимовно втішився.

Михайлові тоді подумалося: «Як він мені довіряє. Відпустив до міста й не боявся, що донесу енкаведистам».

Михайлові дуже шкода було цих молоденьких хлопців-повстанців, бачив, як ті бідували. А ще був вражений, як Рудак переживав за своїх людей, тому з дружиною старалися допомогти їм чим могли: піднімалися засвіт – о 3 годині ночі, чистили і варили картоплю, щоб якось їх прогудувати.

Утім, Михайла Яцишиного невдовзі заарештували. Почалися цькування, знущання, фізичні тортури. Один слідчий усе запитував і запитував: «Яке твоє псевдо? Як фамілія? Чи давав повстанцям їсти? Що то за люди до тебе приходили? Як були одягнені?». А інший стояв і після кожного питання старався якнайсильніше вдарити арештанта. Михайло



*Михайло Яцишин*

вигадував, що заходили якісь люди, хто то були, не знає, бо одягнені у солдатську форму, чи мали зірочки, не бачив.

Так три місяці просидів у в'язниці. Бачачи, що тортури не допомагають, прислужники Москви вдалися до свого улюбленого методу – «вербування», задобрювали, обіцяли гори й доли. Та марне було й це – Михайло не пристав на їхні солодкі умовляння.

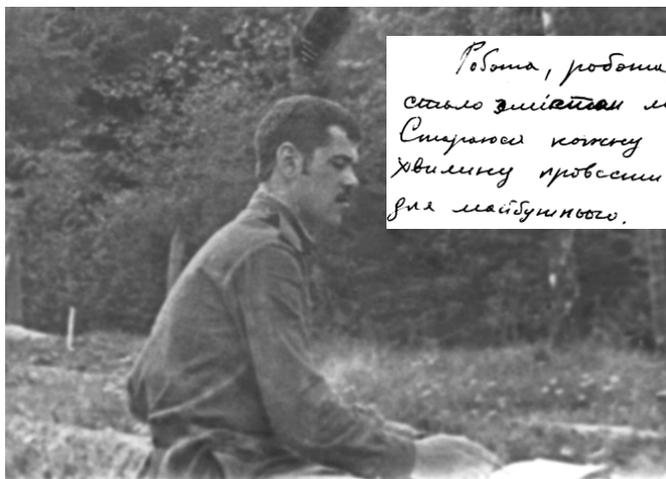
Вийшов з тюрми, зморений фізично, та духом аж ніяк.

Востаннє Михайло бачив Рудака влітку 1947 року, коли Данило з якимось чоловіком навідався до нього. Яцишин оповів «Чорному» про свої поневіряння, на що той сказав: «Молодець!». Михайло, довідавшись, що боїварі відправляються в село, порадив іти не центральною дорогою, а манівцями.

Цю висловлену Данилом Рудаком похвалу Михайло Яцишин проніс через усе життя, вона дорожча йому від будь-яких інших відзнак чи нагород, бо сказана була мужнім і справжнім повстанським командиром, воістину героєм – курінним «Чорним».

## «ХЛОПЦІ, ПІДЕМО, БОРОТИСЯ БУДЕМО ЗА УКРАЇНУ, ЗА РІВНІ ПРАВА, ДЕРЖАВУ...»

Назавизівські побратими «Чорного» – Степан Дем'янчук (1921–2005, псевдо – «Запорожець»), Ілько Дем'янчук, Стефан Томин, Ганна Вовчук (псевдо – «Біла»), окружна кур'єрка «Чорний ліс – Космач», уродженка села Цуцилів (1922–1997), Іван Йосипенко (1928 р. н.), уродженець с. Фитькова та десяток інших молодих і щирих українських патріотів – стали ядром військового утворення під орудою Данила Рудака. Вони офірували своє життя Україні, як і цей молодий невідомий повстанець, котрий зображений на світлині, віднайденій нами в приватному архіві Срібної Параски. На звороті фотографії напис: «Робота, робота, робота – стало змістом мого життя. Стараюсь кожну вільну хвилину провести корисно для майбутнього».



Вірогідно, цей юнак був побратимом курінного «Чорного». Для цієї молоді ідея «хосенної праці для України» була сенсом життя. Багато з них загинуло в жорстокій борні з ворогом.



*Степан Дем'янчук  
(«Запорожець»),  
стрілець сотні «Чорного»*

Чимало кривавих сутичок з ворогами довелося звести відважній повстанській сотні «Чорного», у яких брали участь назавизівські побратими Данила Рудака. Нам пощастило записати чимало цікавих свідчень від ще живих повстанців. Одним з них є Степан Юркович Дем'янчук («Запорожець»), який, крім свого сотенного «Чорного», добре пам'ятає чотового «Рибака» та ад'ютанта «Сороку». Після перенесеного інсульту спогади колишнього повстанця є уривчастими, дуже скупими, але такими щирими й теплими. Із них ми

дізнаємося, що навіть у страшний воєнний час «Чорний» залишався гуманною людиною і справжнім християнином: *«Рудак – командир від Бога, – згадує колишній повстанець, – високий, стрункий, на нього було приємно дивитись. Добрий чоловік, інколи навіть і м'якосердний. Розумів людей, умів прощати навіть такі поступки, за які тоді розстрілювали. Шанував своїх людей. Поки не переконався в силах ворогів, ніколи не йшов на марні втрати».*

Слова зв'язкового сотні «Чайки» Михайла Михайловича Юркевича (1929 р. н.) теж підтверджують думку «Запорожця»: *«Чорний» – мужній повстанець, справедливий, строгий, добрий організатор. Всі знали,*



*Михайло Юркевич  
(«Відважний»)*

*що це відважний, геройський хлопець. Одягався по-різному, часто в німецькій формі ходив, переховувався».*

І сьогодні дбає колишній повстанець про те, щоб не стерлася з людської пам'яті славна сторінка нашої історії. Михайло Юркевич впродовж 1996–1997 рр. – голова братства ОУН–УПА Надвірнянського району. На тому місці, де полягли українські патріоти, він та сивочолі «упівці» декілька років тому посвятили могилу борцям за волю України.



*Ганна Вовчук («Біла»)*

Співзвучними є спогади про Данила Рудака «Білої» (Ганни Вовчук), віднайдені нами в музеї Надвірнянщини: *«Мав він... зріст вище середнього, широке привітне лице, а сам розсудливий, кожне доручення обмірковував до деталей. Дотепний, енергійної вдачі».*

Приведені вище витримки зі спогадів боївкарів сотні «Чорного» – свідчення того, що Данилові Рудаку були властиві добрі організаторські здібності, він мав безперечний талант військовика, і, що дуже важливо, незважаючи на жорстокий воєнний час, командир «Чорний» залишався людиною-гуманістом.

Немалою є заслуга перед Україною таких жінок, як Ганна Вовчук (1922–1997), котрі, ризикуючи життям і здоров'ям, допомагали повстанцям, нарівні з чоловіками виконували різні доручення: збирали продукти харчування, гроші, одяг, взуття, знаючи, що так треба для України.

Ганна Вовчук була зв'язковою в «Чорного», в курені якого налічувалося три сотні: «Вихора» (Іван Андрійчук із Середнього Майдану); «Грози» (с. Кінчаки Галицького району) та «Шума».

У своїх спогадах вона відтворила бій з енкаведистами у Чорнолізцях, яких навів станичний з хутора Дробівка. Проте, незважаючи на підступні дії зрадника та великі сили ворога, «Чорний» з боєм уміло вивів сотню в Зелене Устя. Крім неї, зв'язкової, тут була й медсестра «Богданка». «Чорний» тоді дуже картав хлопців за те, що полишали зброю, а «Огня» застрілив із револьвера, – *згадує «Біла»*. Потім повстанці напали на Тлумач, забрали полотно на маскхалати з магазину, а в Озерянах розбили гарнізон із стрибками. Сотенний «Вихор» зі своїми стрільцями знищив цілий гарнізон, сам убив дев'ятьох ворогів. Відтак боївкарі подалися з Озерян до Петрилова, далі перейшли Дністер, увійшли в Буківну і на хуторі Закруглому відпочивали два тижні. Кравці шили маскхалати».

За почасти скупю документальною інформацією – важкий і героїчний шлях повстанців, шлях, сповнений небезпек, утрат, неймовірних випробувань, шлях воістину справжніх українських лицарів.

*Крім відкритих сутичок з ворогом, повстанці «Чорного» активно провадили підривну діяльність, завдаючи великих збитків новій владі. Якось до Івана Федоровича Йосипенка (1928 р. н.), уродженця с. Фитькова, що воював у сотні «Бойка» (курінь «Різуна»), звернувся Данило з просьбою: «Ходіть, хлопці, підведіть нас, ми хочемо спалити міст». Ті підвели повстанців ближче до моста. Тоді «Чорний» сказав: «Можете йти». І щойно вояки сотні «Бойка» відійшли, як запалав міст (про цей факт відомо, що міст підривав із своєю чотою «Зір». – Авт.).*

То були страшні часи, коли кожна сотня зводила щоденні бої із силами ворога, що переважали. Лише кмітливість командира і мужність повстанців не допустили до повного знищення. Весь свій талант організатора віддав «Чорний» справі національного пробудження народу, національній ідеї, яка піднесла його до вершин героїзму. Очоливши курінь, Данило став на нелегкий тернистий шлях військовика. Встав на нього за покликом свого серця, бо воно так веліло з великої любови до України.

## ТРАГЕДИЯ ПОВСТАНСЬКОЇ СІМ'Ї

*Я все віддав Тобі, Вкраїно:  
Родину люблю, рідний дім  
І все, що дав мені у віні  
Великий Бог: мій дух, мов грім,*

*Що громить катові ідеї,  
І юність горду, золоту,  
І музи щедрої трофеї,  
І всю любов мою святу.*

**Марко Боєслав**

Будучи відірваним від рідного села, від найдорожчих йому людей, Данило повсякчас линув думками до рідні, підтримував зв'язки, клопотався про долю батьків та сестер. Невдовзі він напише сестрі Парасці листа, сповненого турботою про неї, її здоров'я, сімейне благополуччя, а ще більше про те, щоб не забувала рідної мови.



*Повстанська сім'я Данила Рудака*

Він нагадує їй слова Тараса Шевченка: «Хто матір забуває, того Бог карає. Чужі люди цураються, в хату не пускають». Цей лист, імовірно, написаний тоді, коли сестра каралася в сибірських таборах.

Жа 31 січня 1947 р.

Добрий День!

Не знакомиий мені Швабре Анатолію, дуже мене це втішило що Ви знайшлися так добрим що допомогли мої сестричці.

Думаю що і на далі буде її вірним, прихильцем і другом цього подружжя.

Дякую Вам щоб Ви уважали на неї, бо в мене вона одна є найкращій мамці побіра, і рівно най всій. Маю до Вас прохання Будьте так добрі і передайте її цього листа від її Рідного Барана за це Вам з Гори дякую.

Дороженька Сестричко!

Беріть слова мого листа коду буде поздоровати Християнським Бривідом Слава Уссу Христу,

Дуже любі діти Дівчинка називається Миронька, Ви знаєте що мам Раданька Влада дала

нам школи так що моя мітка  
зона ходит. до школи далше  
поширо ціло що видна вже  
має друшій рожок і ине до  
школи ходити треба.

А вже багато знаю даю учням  
лекції до тепер перед видорана  
до Верховної Ради у с. с. друш  
багато робити.

Мене одне веснушко задивувано  
як а. кибав швіи мист що ти  
лизе не довго можа кобою а вже  
забувати пошвану говорити  
ти забула як ходила ине до  
школи Шевченкові слова  
що хто матір забуває то то  
карає, рускі люди мурашови  
всаду не пускають.

Прому тебе веснушко написи  
мені де ти працюєш,

Друшій швіи брат: Данило  
як ней швіи мист  
Данило Рудако  
Друшій швіи мист  
Данило Рудако  
Друшій швіи мист  
Данило Рудако  
Друшій швіи мист  
Данило Рудако

мобік  
що

и шван-  
и, і шароо  
и шваншван  
папа Данила  
мист а  
друше  
мени.

написи вид  
Шурашванш

Лист Данила Рудака – єдиний віднайдений нами документ,  
на якому зберігся почерк курінного «Чорного». Друкується вперше

Параска Рудак випила свою страдницьку чашу горя й по-невірянь до дна. Винесла ув'язнення, невольничу працю на безмежних лісопвалах Сибіру. Все стерпіла, як та великомучениця Параскева, бо тримали її на цьому світі дві клятви – одна на вірність Україні та Богові, а друга, що дала перед арештом Данилові, про те, що відшукає його дітей, живих чи мертвих.

Першу дотримала Параска Рудак – дочекалася вільної України, дочекалася часу, коли замайоріло синьо-жовте знамено над незалежною Україною. І плакала від невимовної радості: «Таки діждалася! Дякую Тобі, всемилостивий Боже, що вже вільна Україна!».

А другу клятву не сповнила. Не судилося, значить. Як тільки не намагалася віднайти Данилових дітей, проте нічого не змогла вдіяти. Дуже побивалася через те. Виповідала свою гризоту племінниці, доньці сестри Євдокії, яку на її честь теж назвали Параскою (Параска Степанівна Срібна. – *Авт.*). Її любила, як рідну дитину, бо своїх не мала. Коли та підросла, постійно розповідала про своє важке життя. Бідкалася, що не може знайти дітей Данила. Чого лише не робила – і все намарно. Їздила й до Івано-Франківська, шукала людей, які могли б хоч щось знати про доньку Мирославу та сина Володимира.

Параска Рудак дізналася, що Мирославу взяла до себе сім'я Креховецьких з Івано-Франківська, проте невдовзі вони змушені були віддати дівчинку в Долинський дитячий будинок, пізніше Мирослава опинилася в Рогатинському дитячому будинку, де їй дали ім'я Марія. Очевидно, що Володимир Рудак теж потрапив до Долинського сиротинця.

Мирослава-Марія Рудак якось відвідала своїх прийомних батьків, проте так повелося, що, будучи вихованою радянськими дитячими будинками, радянською ідеологією, не змогла за тих тоталітарних часів розгледіти святої і єдиної правди – правди про Україну, про батьків-повстанців, батьків-героїв.

Коли тоді побувала в селі, була агресивною, непримиренною до ворогів радянської дійсності – до бандитів-«бандерівців». Таким вважала й свого батька.



*Справа дочка Данила Рудака Мирослава в роки навчання  
в Рогатинському дитячому будинку*

Урешті, й іншою не могла тоді бути, бо не знала свого роду, бо поневірялася змалечку притулками, бо зростала, що та яничарська дитина, вихоплена з рідного отчого гнізда, й закинута до чужого – зозулиного. Бо з дитинства чула про соціалістичну країну, яка буде світле майбутнє, яка піклується про таких, як вона, сиріт, яка дає їм освіту, годує, одягає, любить їх... А є люди (і то небезпечні вороги!), які не люблять цієї радянської Батьківщини, не шанують її, які заважають будувати радянське щастя, розбудовувати колгоспи, школи, лікарні... Це бандити – і таким є її батько і вся його родина. Так навчали й виховували доньку ворога народу.

І не знала тоді Мирослава, що є інша правда, схоронена в безіменних могилах повстанців, замордована в криївках, згноєна по в'язницях, закатована в луб'янках. І ця правда – правда її батька, не бандита, ні, а героя.

Не знала тоді Мирослава, що, помираючи, останні гадки курінного «Чорного» несли його, смертельно раненого, до

них, крихіток, яких бачив у сповитку, яких востаннє тулив до грудей 47-го року, за яких навколішки благав Бога, щоб Той допоміг вирятуватися, щоб уціліли.

Не знала тоді й навіть не здогадувалася. І більше не приїжджала. Так сліди її й загубилися.

Параска Рудак до кінця свого життя шукала їх, Володимира та Мирославу. Вдавалася до всіх можливих заходів, покладала надію на передачу «Чекай мене», не пропускала жодного випуску. Часто плакала й говорила племінниці: «Дивись – через 50 років люди знаходять одне одного. Може, і Мироську з Володею знайдемо». Після перенесеного інфаркту дуже переживала, що пропустила передачу. Будучи вже хворою, написала туди лист, але так і не відправила його. Усе сумнівалась, чи будуть шукати дітей бандерівця.

Так і пішла у вічність Параска Рудак, не сповнивши даної братові клятви.

А сліди Володимира – сина Данила Рудака – зовсім загубились, і немає навіть ниточки, яка привела б до нього. Страшно стає від однієї думки, що син, виношений по лісах і бункерах, виріс і навіть, мабуть, не знає, хто він, яких батьків та за що вони так тяжко каралися.

Третій дитині Данила на цьому світі Господь відміряв усього десять місяців. Односельці – Євдокія Гаврилівна Магеровська (1927 р. н.), з дому – Бакота (народилась у с. Фитьків), Дмитро Васильович Мельник (1926 р. н.), родом із Цуцилова, та Параска Дмитрівна Дерещук (Синяк) (1931 р. н.) достеменно відтворюють надто короткий і доволі трагічний життєвий шлях другого сина курінного «Чорного». Короткий, мов спалах зірки. Шлях янгола, що з'явився на цей грішний світ і вмить зник.

Якось на подвір'я Гаврила Бакоти – фитьківського ґазди – прийшла вродлива, чорнява молода жінка, що тулила до грудей малюка. Євдокія впізнала в ній дружину Данила Рудака. Та попросила на деякий час залишити дитя, бо дуже поспішає у справах, а невдовзі повернеться і забере сина до Назавизова. Там було відомо, що Данило, працюючи ще в українській

поліції, запізнався тоді з однією дівчиною-підпільницею та одружився, взявши за дружину щиру й свідому патріотку, що ділила з ним усі злигодні повстанського життя.

Отож Євдокія прочекала годину, другу, третю, а відтак сповила хлопчика та й подалася до Рудаків. Там застала Данилову сестру, якій і віддала немовля. А сама повернулася додому, не знаючи, що невдовзі це безталанне дитя помандрує далі чужими людьми.

Другою матір'ю для сина Рудака судилося стати Дерещук (Синяк) Парасці Дмитрівні, що шістнадцятирічною вийшла заміж та на 1947 рік ще не мала дітей. Отож до неї і звернулася Данилова сестра Євдокія, що їй буцімто якась жінка залишила хлопчика, то чи не могла б та взяти дитину.

Незбагненна й безконечна материнська любов, навіть і не до власних дітей. Параска Дерещук без вагань, без жодних роздумувань узяла дитя в лоно своєї сім'ї. Чоловік та свекруха й не перечили, більше того, воно зростало серед піклування, ласки та великої любові.

Проте не довго втішалися своїм маленьким щастям: малюк захворів на запалення легень і до місяця помер.

За велінням серця Параска Дерещук хлопчикові на мить замінила ту, що в цей час десь тужила за ним у криївках, чи витримувала нелюдські тортури на допитах, чи каралася за ґратами. Хтозна? Оскільки доля цієї молоді жінки, що принесла на вівар української незалежності своє життя, що привела на світ трійко дітей, що кохала уславленого курінного «Чорного», що була йому не лише дружиною, а й вірним і бойовим побратимом, – доля її невідома.

Утім, дружина Данила Рудака, навіть ім'я якої достеменно незнане, постає у споминах людей як образ Мадонни з дитям.

Українська мадонна-патріотка. Саме такою пригадується вона Дмитру Васильовичу Мельникові, в'язневі сталінських таборів, воркутинської шахти № 7, якого доля звела із подружжям Рудаків на небезпечних манівцях підпільної діяль-

ності ще 1945 року, коли працював в інформаційній службі інформатором СБ.

Він чудово знав про поневіряння дружини Данила Рудака, про те, що вона переховувалася з дитиною в Перерослі в сім'ї Кепещуків, відтак деякий час перебувала у Білецьких.

Якось Дмитро Мельник повернувся додому, а батьки й кажуть, що там на нього чекають. *«Я побачив жінку з маленькою дитиною на руках, – згадує літній повстанець. – Це була дружина Данила Рудака. Я децю її розпитував, наскільки можна було щось говорити в умовах конспірації. Мабуть, мені довіряли, знали, що я підпільно працюю. Це була вродлива жінка, чорнява, родом з Галицького району, а з якого села – не пам'ятаю, хоча вона казала».*



*Дружина Данила Рудака  
з дочкою Мирославою*

Невідома українська Мадонна з дитятком на руках. Невідоме ані місце її народження, ані смерті, ані її ім'я. Нічого. Лише зринає в людській пам'яті вродлива молода матір, що до кінця пройшла свою Голготу, однак десь там на шляху до свободи дочасно впала під тягарем свого хреста.

А їй би втішатися тепер на схилі літ незалежною Українською державою! А їй би схилити у пошані голову над могилами загиблих повстанців! А їй би пишатися сьогодні своїм героєм-чоловіком! А їй би вести по життєвій стежині власних онучат...

Та не судилося.

Чомусь так. Бо історія не знає умовного способу. Бо саме їй випав цей тяжкий хрест: створити справжню родину (батько, мати, два сини та одна дочка) – і всім загинути чи загубитися на життєвих дорогах. Була сім'я – і нема. Зникла. Згинула, наче марево. Сповнила до кінця свій обов'язок: здобудеш або згинеш. Не здобула, тому й ...

На сьогоднішній день нам вдалося дізнатися, що Мирослава Рудак (Марія Креховецька), 1947 р. н., прибула із Долинського дитячого будинку в Рогатинський дитячий будинок 14.08.1955 р. Звідси вибула 28.08.1963 р. в Станіславське музичне училище. Вчилася на «4» та «5», була комсоргом. 1967 року закінчила училище за спеціальністю «диригент хорової музики» і була направлена на працю в Кам'янець-Подільську музичну школу. От і все...

Може, хтось, прочитавши ці рядки, зверне увагу на згадані тут імена, події, факти. Адже в житті долі так часто дивовижно переплітаються. Можливо, і знайдеться ниточка, яка приведе до дітей відважного героя. Дуже хотілося б, щоб такі люди знайшлися та й відізналися, написали.

А ще хотілося, щоб діти Данила Рудака Мирослава (Марія) та Володимир дізналися, якими Героями були їхні батьки, як щиро любили їх, як палко любили Україну, як у сорокових умирали за її незалежність. Це був воістину щирий патріотизм. Імена таких людей мають бути вписані великими літерами на скрижальях нашої історії, бо вони ті, хто не словом, а вогнем і мечем здобував українську державність. Такими батьками, хай і мертвими, треба пишатися. Слід сповнити перед ними свій запізнілий синівський обов'язок – бодай би сотворити заупокійну молитву за їхні праведні душі та припасти навколішки у глибокій пошані біля могили тих людей, що привели їх на світ, зросити вдячними, хай і запізнілими, слізьми ту землю, по якій ходили ноги славного повстанського командира «Чорного».

А ще сподіваємося, що племінники Данила Рудака – Іван Полатайко та Параска Срібна поповнять свою родину двоюрідними братом і сестрою – Володимиром та Мирославою, яких дуже чекають, яких дуже люблять, хоча і незнаних.

## ВІКТОРІВ У ЖИТТІ І ДОЛІ «ЧОРНОГО»

Вікторів. Це село зустрілося на життєвому й бойовому шляху Данила Рудака, як доля. Воно стало для «Чорного» другою домівкою. Воно стало йому рідним. Тут Данило часто шукав прихисток для своїх боївкарів. Тут завжди знаходив допомогу і підтримку.

Тут мав рідні душі – національно свідомі родини Гойсанів, Кузьмичів, Маланіїв, Салигів, Чорніїв, котрі, як і Рудаки з Назавизова, були великими патріотами України. Так, Олекса Салига, колишній січовий стрілець, мав маєтки – добротний будинок і велику стодолу, гарне обійстя. Споконвіку Салиги сумлінно, в поті чола, трудилися на вікторівській землі. Про таких людей кажуть ПРАЦЯ. Тому й мали хліб і до хліба. Втім, як і сьогодні згадують старожили, сім'я не лише вирізнялася достатком і працьовитістю, а й глибокою і щирою любов'ю до України, для яких Бог, Батьківщина, Мати – були не тільки символами, а святими словами. Тому не дивно, що Василь та Йосиф зголосилися до УПА. Батьки всіляко підтримували своїх дітей, дуже переживали за ними, тому й так швидко померли обоє від серцевого нападу. А загалом вісім осіб лише з цієї родини поповнили ряди повстанців.

Саме тут курінний «Чорний» істотно поповнив вікторівськими юнаками свій загін.

Мабуть, так судилося, що ці два прикарпатські села, що географічно розташовані в різних регіонах краю, стали духовними й бойовими побратимами, зустрілися на важких і трагічних манівцях історії. Божою десницею вони об'єднали свої волелюбні стремління в борні за незалежність України. Бо дух української свободи невмирущий і соборний, бо він не має жодних кордонів, бо він споконвіку завше витає над цією святою землею. Бо як у назавизівських юнаків та дівчат, так і у вікторівської молоді була одна мати-українка, мати-патріотка, що навчила так любити Україну, як рідного вітця. І, вочевидь, побраталися Назавизів і Вікторів цілком логічно. І цілком закономірно, що саме сюди, на славу і священну землю

свого пращура – короля-володаря Галицько-Волинської держави Данила Галицького привела повстанська доля іншого Данила – відважного командира куреня «Смертоносці». Так історично повелося, що інший Данило через вісімсот років прийшов на цю землю, щоб стати її захисником, визволителем від ворогів.

Село Вікторів засноване на галицьких теренах 1558 року. Подібно до Назавизова, що розташований уздовж Бистриці, Вікторів розкинувся по обидвох берегах р. Луквиці.

Вікторову (Вихторів – сторож) судилося стати форпостом на шляху чужинців до Галича. Тут постійно «вихорили» (стежили) вартіві-сторожа, сповіщаючи про небезпеку запалюванням смолоскипів (документи та старожили села засвідчують, що його назва писалася Вікторів (Вихторів)).

Історія не була милостивою до цього села: його неодноразово спустошували турецько-татарські орди, бо був надто ласим шматком для ворогів.

Чимало вікторівців уписало яскраву героїчну сторінку в національно-визвольні змагання українського народу. Так, 1621–1626 рр. у боротьбі з ординцями прославився заможний український шляхтич Гнат Височан. Історичні джерела засвідчують, що він організував озброєний загін із місцевих селян і на Боднарівському шляху робив успішні напади на татарські обози, що поверталися з награбованим добром у Крим. Відомо, що 1622 року Височан відібрав у татарів велику здобич і звільнив чимало бранців. А 1648 р. лави війська під проводом Богдана Хмельницького поповнили мешканці Вікторова, очолювані Гнатом і Семеном (син Гната) Височанами.

Осередком духовності в селі були дві церкви – храм св. Миколая (у Вікторові Долішньому), який згадується в історичних документах ще у 17 ст., та церква Різдва Христового (згодом дістала титул Покровської; Вікторів Горішній), яка зведена десь ще на початку 18 ст. 1840 р. парафіяни спорудили для неї нове приміщення. Миколаївську церкву після пожежі наприкінці 19 ст. відбудували знову 1883 р.

Та чи не найкращою візиткою Вікторова став церковний хор, що славився на всю округу. Він був учасником майже всіх театралізованих свят, що відбувалися на терені Станіславського повіту.

Спільно із церквою та іншими українськими громадськими товариствами до національного відродження Вікторова спричинилося антиалкогольне товариство «Відродження».

За доби Австро-Угорщини змагання вікторівців до освіти були увінчані 1875 р., коли заснували однокласну школу, до якої зголосилося 320 дітей, а вже 1898 р. її реорганізовано в двокласну. Тому можемо з упевненістю стверджувати, що вікторівці могли реалізувати свої освітні (бодай елементарні) потреби.

Заснування згодом двох народних шкіл створило належне підґрунтя для постання на початку ХХ сторіччя низки українських громадських товариств, що працювали на національне відродження. Отож слушно вважали галичани, що хто має школу, той має нарід.

А відтак пробуджується і господарсько-економічне життя Вікторова: з 1906 р. діє кооперативна каса Райфайзена, з 1909 р. – господарсько-молочарська спілка, яку згодом реорганізували в «Районну молочарню». З 1922 р. створюється кооператив «Самопоміч» (640 осіб), молочарня «Масло-союзу», гурток товариства «Сільський господар».

Очільником національного відродження села стала «Просвіта» – «Матір українських товариств» (читалень «Просвіти» було три!). 1910 р. просвітянський осередок, який очолював М. Салига, налічував 98 осіб. Стараннями просвітян 1938 р. споруджено мурований Народний дім. На ниві української освіти активно працювали гуртки Українського педагогічного товариства «Рідна школа».

Ця інституція пробудила до життя спортивно-пожежне товариство «Січ», де гуртувалося близько 100 «січовиків» (старшинами «Січі» були Семен і Микола Салиги, Федь Цапай, Дмитро Зарічний), а також руханкові товариства «Луг», «Сокіл» (засн. 1932, голови Ю. Бибик, М. Салига, П. Салига).

Відбувалися змагання «соколів» з участю жителів довколишніх сіл.

А вікторівське жіноцтво гуртувалося в «Союзі українок» (гол. Юлія Бибик).

До активізації громадсько-культурного життя села найбільше спричинився вїт М. Салига – щирий український патріот і очільник вікторівської людності.

Таким чином, Вікторів міжвоєнної доби постає перед сьогоднішніми читачами як Галичина в мініатюрі, яка була П'ємонтом національного відродження. У Вікторові, як і в Назавизові, діяли практично всі українські інституції: «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», «Союз українок», «Січ», «Луг», «Сокіл», «Відродження» та інші.

Тому й не дивно, що за доби других національно-визвольних змагань десятки мешканців Вікторова виборювали незалежність України (85 учасників визвольної боротьби). Без вагань, без зволікань, навіть сімнадцятирічними, ставали вони до лав ОУН-УПА. Безвусі вояки, вони зголошувалися до війська таких же звитяжців, як і самі. Молодечий цвіт Вікторова, що так і не зміг вповні розквітнути, бо був брутально розтоптаний важким московським чоботом. Герої, що майже всі, як один, полягли смертю праведників, бо віддали Україні найдорожче – життя, бо воліли радше вмерти, ніж бути рабами, бо «Здобудеш... або загинеш».

Не грала троїста музика на їхньому весіллі, не благословляли молодят батько й матір весільним караваєм, не чули вони перших слів свого первістка...

По них і не завжди відправляли панахиди, над ними не голосили матері, не оплакувала щиро родина... Бо багато полягло невідомо де. Бо часто ніхто достеменно й не знав, як справжнє ім'я повстанця, звідки він, і лише псевдо могло дати трішки більше інформації: той чорнявий повстанець – то «Чорний», той боївкар гострий на зір, може ворога розгледіти здалека – то «Зір», той юнак може хутко добути будь-яку інформацію, меткий – то «Сорока», а цей схожий на справжнього капітана, та ще й має матроску, цей – «Моряк»,

а у цього гарний голос – цей «Співак», а цей дужий і міцний – значить, «Дуб».

І лише одинокі хрести – мовчазні і єдині свідки їхньої звитяги і смерті – могли б розповісти, хто лежить у сирій землі.

Тому святий обов'язок тих, хто сьогодні живий, віддати належний пошанівок героям. Отож наша розповідь про вікторівських побратимів «Чорного» – скромний дар цим людям. Кожен щирий і справжній українець мусить достеменно знати історію власної держави, написану великою синівською любов'ю до неї і молодю кров'ю її дітей.

## ВІКТОРІВСЬКІ ПОБРАТИМИ «ЧОРНОГО»

*Схилимо, чесні люди, наші лиця,  
Припустімо наші прапори:  
Скатовані дівчата, мов косиці,  
І красні хлопці, наче явори.*

У кожного з героїв нашої розповіді свій шлях до сотні «Чорного», у кожного з них свій досвід підпільної боротьби, у кожного з них і своя Голгота – свій вирок – десять, п'ятнадцять, двадцять п'ять, з конфіскацією, з позбавленням права на проживання в рідному селі...

Василь Маланій (1925 р. н.), псевдо «Моряк», народився в с. Вікторіві, зараз мешкає в с. Залукві. Спочатку воював у сотні «Ромка», відтак перейшов до «Чорного», де вже застав Василя Гойсана («Рибак»), Йосифа Салигу («Сороку»), Василя Салигу («Зіра»), Степана Мазурика («Гонту»), хлопців Саприки, стрільця Петра Чорнія з Вікторова та його дружину Ольгу Заклинську, що була повстанським лікарем.

Невдовзі «Моряк» та «Сорока» щиро заприятелювали і це бойове побратимство пронесли на все життя. Йосиф Салига, як тоді вважалося, «був по харчах», але старий вояка Василь Маланій вважає, що той *«міг бути і бунчужним, так як в армії начальник штабу»*. Саме до господаря Олексі Салиги приходили «Різун», «Грім» та інші повстанські командири, бо йшли туди, де мешкали порядні і чесні ґазди, «правдиві українці», а ще, безумовно, щоб мали вони просторе й добротне обійстя – хату, стайню та стодолу, клуню чи літну кухню. Тут отримували ще й медичну допомогу, як-от провідник ОУН Буковини «Сталь» (Василь Савчак).

Василь Маланій пройшов із сотнею «Чорного» чи не весь її бойовий шлях. Брав участь у численних боях – в Отинії, Струпкові, Солотвині. Всяко бувало, проте повстанець твердо знав: поруч «Чорний», а він ніколи не підведе, завжди виручить, бо безстрашний, а безстрашного, як мовиться,



*Василь Маланій («Моряк»), політвиховник у курені «Чорного»*

куля не бере. Якось у скрутну мить бою під Отинією, коли, здавалося, знавіснілий ворог візьме їх в кільце, один із повстанців – хлопець з Дубовець крикнув: «Моряк, бери кулемет і залягай!». Той заліг з кулеметом, стріляє. Аж бачить: «Чорний», мов скеля, з'явився поруч і, стоячи на повний зріст, стріляє по нападниках, заглядаючи прямо в очі смерті. Таких сміливців і справді ворожі кулі обминали.

Тихо лине розмова... Усе нові псевдо, дати, події лунають з уст пана Василя. Згадуються з болем сторінки нашої історії, і ніби заново відтворює наш співрозмовник у пам'яті події своєї юності: *«Якось (близько 27–29 грудня 1945 року) у Ланчині сотня напала на КПЗ, визволили кілька десятків людей. Після успішно зведеного бою сіли перепочити. Аж раптом підбігає жінка і каже, що емгебісти арештували людей. «Чорний» негайно відправив чоту «Рибак», мене, Василя Савчука, Василя Образюка та Василя Салигу в розвідку. Скрадаючись, наблизилися до КПЗ, побачили вимурвану стіну, забетоновані двері, підійшли ще ближче. Спонтеличений ворог, побачивши стрільців, запанікував, почав*



*Василь Салига («Зір»),  
1965*

*утікати, стріляючи з кулемета. Усе відбувалось дуже миттєво і несподівано, тому «визволителі», рятуючи шкуру, накивали п'ятами, а повстанці відчинили двері в'язниці та звільнили арештантів, які плакали від радості і дякували*

*У тому бою важко поранили Василя Салигу, якого відвезли в Угорники на лікування, а відтак йому виробили документи для роботи в підпіллі».*

*Пригадується «Морякові» лютий місяць 1946 року: «То було якраз перед виборами. Стрільці відчували велику потребу у взутті, якого завжди не вистачало: чоботи в повстанців швидко зношувалися. Тому «Чорний» наказав їти на шкірзавод і добути шкіри. Операція відбулась успішно. Командир залишився задоволеним, вишикував бійців і перед строєм подякував. Мали бути нагороди, але «Різуна» вбили, і вже нікого не стали відзначати. Тоді ж прийшов і «Чорнота» зі своєю сотнею, бо хотіли перейти за кордон. А вояки «Чорного» відвезли в Пациків шкіру, щоб шити чоботи, і муку, щоб напекти хліба».*

Микола Левицький (1923 р. н.) – «Рогоза», житель с. Комарова Галицького району, теж прийшов до сотні «Чорного» не новачком, а мав уже за плечима бойовий досвід – воював у сотні «Бея», попри молодий вік. Коли ж розбили сотню, деякий час переховувався по лісах з Миколою Габловським із с. Медині, а відтак пішли у сотню «Чорного», де вже був Миколин старший брат Іван. «Рогоза» одразу відзначив, що у «Чорного» дисципліна: новий командир тримав порядок і був дуже строгий. Оскільки Микола був досить юний, то Данило Рудак видався йому набагато старшим, соліднішим.

Найбільше запам'ятався «Рогозі» бій у Струпкові, коли потрапив до рук НКВД брат Іван, вдруге поранило чотового «Зіра» (Василя Салигу), а його помічника Йосифіва з Комарова вбито. У розмові Микола Левицький неодноразово відзначав: *«Чорний» – то сильний командир, вмів керувати боєм».*



*Микола Левицький («Рогоза»).*  
*Воркута, 1954*

Після бою в Струпкові сотня на деякий час розійшлася, були великі втрати. Але повстанці завжди знали місце збірки – в Стриганецькому лісі. «Чорний» знову зібрав повстанців і почав рейдувати далі.

Микола Левицький («Рогоза») був заарештований 15 вересня 1946 р. на 10 років виправно-трудових таборів та 3 роки позбавлення прав із конфіскацією майна, карався в далекому Сибіру. Тяжке випробування випало на його долю – туга за Україною. Та проте незламний повстанський дух не вдалося знищити радянсько-комуністичному режимові.

Для жителя с. Вікторова Галицького району Івана Медведя – «Явора», 1926 р. н., воювати в лавах сотні «Чорного» було заповітною мрією. *«Йосиф Салига, який був при штабі, – згадує сьогодні колишній повстанець, – часто розповідав мені про славного повстанського ватажка, характеризував його хоробрим, справжнім командиром».*

В уяві Івана Медведя внаслідок цих розповідей Данило Рудак поставав славним витязем української землі, мужнім козарлюгою, що, як Дорошенко, «веде своє військо хорошенько».

І ось 1945 року І. Медвідь добровільно зголосився в УПА, ставши стрільцем сотні «Чорного». І хоча перебував у сотні недовго (всього один місяць), та цей період запам'ятався на все життя, особливо бій біля Кривотулів (тепер Тисменицький район), де загинуло багато вояків УПА. Йому ж удалося врятуватися, щоб далі продовжувати боротьбу.



*Іван Медвідь («Явір»)*

Сивочолий повстанець сьогодні згадує, як за скрутних умов побутування, коли найбільше дошкуляв голод, а ще усвідомлення того, що боїварі перебувають у ворожому кільці жорсткого ворога, Данило Рудак майстерно підносив військовий дух власним прикладом стійкості і мужності, жартом чи піснею, а ще палкою промовою. І це істотно впливало на бійців – і де й поділися їхні відчай, страх. Будучи безстрашним народним месником, запалював своїх побратимів тим героїчним вогнем любові до України, який ніколи не вщухав у його серці. *«Чорний» ішов у бій без вагань, – згадує «Явір». І бійці його сотні йшли за ним на смерть».*

Без вагань пішов до ОУН і Федір Гандера (1925 р. н.), уродженець Вікторова («Палій», «Максим»). На долю цього повстанця випали не лише випробування боями, але й не менш небезпечна місія зв'язкового на терені Сокіл – Тязів – Сілець, коли повсякчас зрада і підступність випробовували на мужність і волю, на стійкість і героїзм. Вони чигали на зв'язкового на кожному кроці, та на те він не зважав, адже не даремно вибрав собі псевда – на честь хоробрих ватажків Семена Палія та Максима Залізняка.

*Не грали вам музики на весіллі,  
Не до музик було, не до забав,  
Бо кат, натившись крові на похмілля,  
На горло матері-України став.*

*Чуже не гарбав мій народ ніколи,  
Не посягав на Волгу чи Сибір.  
Ми в ріднім краю боронили волю,  
Повстанцями ішли у рідний бір.*

Навесні, коли квітом укрилися вікторівські сади, а земля прокинулася від важкого зимового гніту, коли сільська людинність поралася над звичним для селянства веснуванням, коли дбайливий галицький господар заходився готувати ріллю, щоб уродило восени, шістнадцятеро вікторівських юнаків вирішило теж засіяти «на нашій, не своїй землі» зерно свободи, щоб дало згодом воно рясний ужинок, не кукіль, – незалежність рідній землі, щоб піднялася та пишно розквітла Червона Калина. З-поміж них був і Федір Гандера.

Утім, не всіх охочих тоді прийняли (зрештою «Горошок», який вів парубків, попереджував, що не вистачає зброї і, очевидно, приймуть тих, котрі прийдуть зі своєю).

1945 року Гандера вперше побачив «Чорного», який одразу видався йому вмілим командиром, котрий має прекрасні військові здібності, добре знає пар-



*Федір Гандера  
(«Палій», «Максим»)  
Воркута, 1957*

тизанську тактику, має підхід до бійців, а також людиною згідливою і розсудливою, адже від його керування залежало виконання важливих бойових завдань, на його плечах лежала відповідальність за життя вояків. «Тому так бояться його більшовики», – тоді подумалося Гандері.

Багато довелося пережити, побачити повстанцеві: і бій, коли німці стояли в Яворівці, а вони тримали оборону; і відвідини уславлених командирів УПА «Гамалії», «Хмари», «Різуна» (останній тоді числився курінним, керував Грабівкою, Завоєм, усім Чорним лісом), і сутички з червоним ворогом.

Якось налетіли радянські літаки і скинули парашутистів. Серед повстанців тривога – треба їх шукати. Знайшли одного. Він спочатку ходив з боївкарями, був у штабі із сотенним, чотовим, деякий час перебував у рою без зброї, потім його не стало – подальша доля радянського воїна невідома. У Карпатах успішно зводили бої з німецькими загарбниками. Тоді ж «Палієві» дістався трофейний австрійський карабін, але без куль (кулі до нього підходили мадярські). В інших окупантів – мадярів – відбили коней, кулемети, амуніцію. Щоправда, кулемет, що дістався юнакові, видався старим, і він його постійно чистив.

Згодом «Палій» отримав поранення. Умови боротьби ставали жорстокішими, ворог підступніший і небезпечніший, зрадників і провокаторів все більше і більше. Тому було вирішено розділитися по чотах, щоб легше проходити лісом.

Бойовий шлях із сотнею «Чорного» для Федора Гандери закінчився у Чорному лісі 1946 року через хворобу, лікувався повстанець у Камінній.

*А життя, немов під вітром жито,*

*І тому хвилюють сотні дум.*

*А життя по-лицарськи прожито,*

*Інші хлопці йдуть у лави СУМ.*

*України змученої воїн –*

*Все походи, засідки, бої...*

*Хто вам біль концтаборів загоїть?*

*Лиш хіба що трішки солов'ї.*

*А життя, немов під вітром жито,  
Хвилями нуртує та шумить.  
Україно, скільки пережито! –  
Не втихає щем наш ні на мить.*

Буремна молодість Федора Гандери сповнена любові і боротьби за Україну. Саме за цю святу любов і заплатив він багатьма роками ув'язнення в таборах Воркути, куди везли товарняками, де люди вмирили від голоду, холоду, спраги, стогнали від болю. Але найбільше боліла душа: за що терпимо муки, чому на нашій землі хазяйнують зайти? Але вдячний Богові, що у важких, нелюдських тюремних умовах – скрізь зустрів людей, які були взірцем мужності і такої витривалості, на яку здатні лише українці.

Пліч-о-пліч із Василем Маланієм та Йосифом Салигою воював у курені «Чорного» житель с. Залукви Степан Мазурик («Гонта»), 1923 р.н.



*Степан Мазурик («Гонта»)*

Цю повстанську дружбу, коли ділили один окраєць черствого хліба на декількох, коли під нищівним кулеметним вогнем ворожої атаки виносили пораненого товариша, коли під жорстокими катуваннями не називали псевдо свого побратима, – цю лицарську повстанську дружбу вони пронесли через усе життя. Степан Мазурик нерідко навідувався до Маланія у Залукву та до Салиги у Комарів чи

Галич, де той мешкав та працював.

Будучи простим стрільцем, Степан Мазурик не часто мав нагоду бачити свого командира. Утім, курінний запам'ятався

йому як бойовий хлопець, красивий, з гарною поставою, веселий. А ще Рудак ніколи не висувався на перше місце. Як рівний з рівним розмовляв із стрільцями. Не любив, якщо когось принижували. Був справді щирим побратимом.

Пам'ятає Степан Мазурик, що воювали у курені «Чорного» багато хлопців із с. Залукви – брати Степан та Михайло Павлусі, Степан Петраш, Василь Рерик, Михайло Гусак (роївий «Яструб»), Степан Мазур, Гнат Лисак (якийсь час виконував обов'язки ад'ютанта). Інших боївкарів знав мало. Це й зрозуміло: кожен приховував правду про себе від інших, бо цього вимагала конспірація. Від стрімкого плину часу та під впливом суворої життєвої круговерті, в яку кидала доля (голод, холод, поневіряння, скрута, безвихідь, а відтак радянське трудове гарування, мозільне заробітчанство), дуже багато подій, фактів стерлися з пам'яті С. Мазурика: забув вже навіть псевдо своїх побратимів, з якими воював.

Однак щиро радіє сьогодні старий вояка, що дочекався незалежності України, щиро вболіває за її майбутнє, та щемить душа з приводу того, що за 16 років свободи влада так і не спромоглася визнати вояків ОУН–УПА як активних борців за українську державність, щиро сумує від того, що немає сьогодні таких героїв, як Степан Бандера, Роман Шухевич, щиро тішиться тим, що є ще люди, які збирають і записують «живу» історію національно-визвольного руху для того, щоб молодь ХХІ сторіччя знала про той героїчний повстанський здвиг.

Славу і яскраву, героїчну і водночас трагічну сторінку в літопис УПА вписало українське жіноцтво, що попри свій обов'язок створювати сім'ю, народжувати дітей, продовжувати та берегти рід, взяло до своїх ніжних і тендітних рук зброю. Стали жінками-воячками, бо не сила було терпіти наругу сатрапа, байдуже якого, – німецького чи московського, бо громадянське сумління не дозволяло бути щасливими та коханими тоді, як уярмлена земля стогне під тяжким чоботом загарбника, бо йшли, зрештою, туди, де були їхні чоловіки, кохані, брати.

І якщо чоловіки на війні ще сяк-так сприймаються свідомістю нинішньої людини, не звиклої до свисту куль, кулеметних черг, вибухів бомб чи снарядів (хіба що салютних, урочи-стих), то тяжко осягнути розумом, як можна було постійно, щодня, зносити побутову скруту, терпіти холод, відчувати голод, як можна провести по декілька місяців у бункері під землею, як можна було самотою по десятки кілометрів про-суватися бездорожнім лісом, по пояс застромляючись у сніг, як можна було не зважати на невимовний людський біль, коли оперуєш, не маючи жодних знеболюючих засобів, зреш-тою, як можна було мало не щодня заглядати у вічі смерті.

Усе це випало на долю медсестри Ольги Заклинської, 1920 р. н., уродженки м. Галича («Мала», «Оксана»). Як свідома українка перебувала в юнацтві ОУН, де провідником була Мар-рійка Духович із Четверок (так називалась горішня частина Крилоса), яка, крім цього, вико-нувала ще й обов'язки зв'язко-вої. Подругами підпільниці ста-ли Євдокія Пасєка з Дорогова, Олесья Сторожук, мешканка За-лукви (була засудженою, на жаль, недавно померла), Ірина Гойсан з Вікторова – майбутня дружина керівника братства ОУН–УПА Карпатського краю Федора Володимирського.



*Ольга Заклинська  
(«Мала», «Оксана»)*

Дівчата-підпільниці допомагали партизанам чим могли, виконували різні доручення. Потім пройшли курси медсес-тер у Горішньому Вікторові. Медичній справі, наданню пер-шої допомоги їх навчав лікар із Станіслава.

По закінченні курсів «Оксану» перевели в Дорогів, де ста-ла підпорядковуватися станичній Євдокії Пасєці. Так Ольга

Заклинська почала «сповняти свій наказ» – лікувати повстанців. Дотримуючись суворих правил конспірації, вдень і вночі, в стужу і заметіль, безвідмовно, з великою самопоштивою повертала до життя українських вояків, яких часто привозили до неї прямо з лісу: неодноразово робила перев'язку «Різунові», пораненому в руку (тоді, до речі, й бачила курінного «Чорного»), Йосифа Салигу, котрий занедужав на запалення легенів, інших повстанців.

Якось до «Оксани» привезли пораненого в груди «Горілку» – Василя Чорнія із Вікторова – чотового сотні «Олега» (курінь «Чорного»). Данило Рудак, який був при цьому, глянув на нього і сказав, що треба терміново прооперувати, щоб витягти кулю. Ользі Заклинській довелося прикласти неймовірних зусиль, щоб взяти до рук бритву і нею розрізати шкіру. Так, без усякого наркозу (лише давала пити горілку і заливала нею рану) витягла кулю, яка пройшла через легені і застрягла в плечі відважного повстанця. А по тому, дивуючись власній сміливості та надлюдській витривалості пацієнта, жартувала: «На те він і «Горілка», щоб витерпіти».

Справжній медичний подвиг здійснював у Галичі лікар Шекета, який був напрочуд чудовим спеціалістом, а, крім цього, ще й щирим і свідомим українцем. Разом із Ольжиною сестрою-медсестрою він дуже багато зробив для вояків УПА. Ризикуючи життям, вони нерідко в лікарні надавали водночас допомогу й повстанцям і емгебістам, оскільки дверей в шпиталі було двоє, тож в одні двері заносили упівців, в інші – їхніх ворогів. Окрім цього, Шекета з медсестрою Заклинською постачав повстанців ліками, бинтами.

В лавах УПА воював і Ольжин чоловік Петро Чорній, стрілець сотні «Ромка», а відтак після того, як її розбили у Войнилівському лісі над Мединею, стрілець сотні «Чорного».

Після поразки національно-визвольного руху Ользі Заклинській, Петрові Чорнію, Йосифу Сализі допоміг «легалізуватися» (виробити документи) «Лемко» – Корнель Чорній, родом з Вікторова, який, будучи щирим патріотом, ще 30-х років вступив в організацію ОУН.



*Петро Чорний,  
стрілець сотні «Чорного»*

Сьогодні Ольга Заклинська не йме віри, як так трапилося, що «Лемко» перейшов працювати в органи НКВД, оскільки пам'ятає лише те, скільки добра той учинив останнім боївцям. Так, якось прийшов до Вікторова, зібрав тих, хто ховався криївками, радив їм зголоситися, обіцяв допомогти з документами, що й було зроблено. Дуже важко давати оцінку вчинкам людей, та й зрештою не маємо права нікого судити. Однак ця проблема потребує ще окремого дослідження.

За часів німецької окупації в сотнях галицьких та волинських сіл почасти було дві

влади – німецька та українська – упівська. Військові структури Української Повстанської Армії не лише зводили бої з ворогом, а й у міру своїх можливостей та з огляду на воєнний стан намагалися налагодити звичне життя краян, прагнули задовольнити їхні клопоти, тобто брали на себе функції виконавчої влади.

Цікавими в цьому сенсі є спогади Розалії Лісовської, 1922 р. н., уродженки с. Вікторова, мешканки с. Комарова, яка 1944 року звернулася до «Чорного» з проською, щоб той поспривав у поверненні їй рідної оселі, оскільки після того, як чоловік Розалії 1939 р. пішов на польську війну і не вернувся звідти, хату забрали інші люди. «Чорний», що на той час зі своєю та сотнею «Олега» перебували у Вікторові (сотенний «Олег» розташувався у хаті батьків Розалії, а «Чорний» –

у Олексі Салиги), тоді відповів: *«Зараз це вирішити не можемо, треба чекати кращих часів, коли Україна стане незалежною, тоді і зайдете в свою хату».*

Мешканцям села Данило Рудак дуже припав до душі своїм співчутливим ставленням до людей, умінням порадити, допомогти. А ще вони почували себе в безпеці, бо, як згадує Розалія Лісовська, ім'я «Чорного» наводило страх на емгебістів, а людям додавало впевненості у захисті від лютого ворога.

На долю Розалії Лісовської випало немало випробувань: молодший брат Йосиф («Питльований»), що надто молодим пішов у сотню «Чорного», не в змозі перенести повстанські негаразди, вирішив утекти, за що і поплатився життям – його застрелив чотовий «Рибак» (про це сім'ї пізніше розповів житель с. Вікторів Нестор Мельник, котрий був разом із Йосифом). Батьки Розалії ходили до «Чорного», плакали, розповідали про свою біду. Він поспівчував, але сказав, що повинна бути дисципліна, бо війна, і люди гинуть за різних умов.

За цієї складної, почасти жорстокої, але героїчної доби, коли з вогню і попелу зроджувалася іскра надія на незалежну державу, коли українське лицарство стало до лав за українську ідею, дівчата Вікторова не залишилися осторонь національно-визвольної боротьби, бо були наснажені ідеями патріотизму, вірності святому обов'язку перед Богом і Україною, бо, згуртовані в «Січі», «Союзі українок», у «Просвіті», вони були вірними дочками України, готовими активно прислужитися її майбуттю. З-поміж таких – Марія Кузьмич, 1924 р. н., що виконувала обов'язки станичної.



*Марія Кузьмич*

Разом зі своєю помічницею – Іриною Гойсан (1924–2005), яка деякий час була кутковою, а загалом зв'язковою, виконувала завдання українського підпілля.

З великою самопосвятою Марія та Ірина поринули у вир підпільної боротьби. Свідомі і щирі українки, вони, незважаючи на постійну небезпеку, самовіддано працювали для України – забезпечували одягом, харчами, ліками повстанців, виходили на зв'язок. Нерідко доводилось бандажувати рани, допомагати виходжувати хворих та поранених повстанців.



*Ірина Гойсан*

Для Марії Кузьмич та Ірини Гойсан ідеалом незламних і нескорених повстанців стали сотенні «Чорний», «Олег», «Шум» та «Павло», які перебували у Вікторові й чиї завдання виконували підпільниці.

Героїко-буремна доба національно-визвольної боротьби українців не залишила байдужими ні старого, ні малого.

Старші мешканці Вікторова, які не в змозі були тримати зброю у своїх німецьких руках, допомагали повстанцям харчами, одягом, амуніцією, батьківськими порадами й щирими молитвами.

Підлітки, бачачи перед собою приклад героїчного чину, теж щиро, по-дитячому, переймалися долею уярмленої України, намагалися принести і свою маленьку децицю у святу справу визвольних змагань.

П'ятнадцятирічною на шлях боротьби з ворогом стала Олеся Мельник, 1929 р. н. (з дому – Чорній), жителька Вікторова. До їхньої оселі часто навідувалися повстанці. А Олеся з матір'ю охоче допомагали їм, нужденним, голодним, але таким незламним і відважним народним месникам: варили їсти, прали одяг. Це була національно свідомою, «своя» родина, оскільки в протилежному разі чотувий «Зір» (Василь Салига) ніколи б не приводив на постій вояків. Ця родина ніколи не відмовляла в повстанських потребах, одно-



*Олеся Мельник*

го разу в їхній stodolі зарізали биків, наварили їжі, а по тому наказали Олесі віднести її командирам, які мешкали по сусідству в Олексі Салиги. Власне, там дівчинка вперше й побачила «Чорного», про якого дуже багато чула, бо майже всі вікторівські хлопці були в його сотні.

Для Олесі це був незабутній час: мала змогу не тільки бачити ушавлених бойових командирів «Чорного», «Ромка», «Олега», а й слухати їхні розмови про майбутнє України, про те, що не тільки тут, на Прикарпатті, сміливці піднялися на боротьбу, а й десь далеко, на Волині, воюють такі ж, як і вони, мужні українські хлопці, щоб «воскресла Україна, щоб завітала свобода». А скільки повстанських пісень тоді переслухала Олеся! То й не сказати. Щоправда, чимало забулося, втім, улюбленою й дотепер залишається «Хай землю виорять гранати»...

*Хай землю виорять гранати,  
Під волю вироблять посів.  
Побачите в жнива, дівчата,  
Нас, партизанських косарів.*

*На грудях – кулеметна стрічка,  
В руках – граната і наган,  
І дарма тобі, дівча, сниться  
Твій милий – свої волі пан.*

*І шкода сліз, і шкода жалю,  
Бо ти осталась не одна.  
Від тебе знайду крацю кралю.  
Ця краля краця – це війна.*

*Війна палка, рум'янолиця,  
За смерть дає свою любов.  
І дарма тобі, дівча, сниться,  
Що вернуся живий-здоров.*

*Коли останешся ти дома,  
То пісень співатимеш одна...  
Тихенько-тихо хтось стукоче  
В саду до твого вікна.*

*Там кінь стоїть, гризе вуздечку,  
Йди, спитай його сама,  
Чому на його сіделечку  
Твого милого нема?*

*А як питає другий милий:  
«Про кого пісня та сумна?»  
Не скажеш ти, нехай не знає, –  
Цю тайну знай лиш ти одна.*

*Твій милий десь далеко в лісі  
Лежить в терновому вінку.  
Згадай його бодай у пісні  
У тихий вечір у садку.*

Олеся Василівна сьогодні мало не з фотографічною точністю відтворює найцікавіші події, які глибоко запали тоді їй до дитячої пам'яті. Якимось їй довірили відвести на зв'язок до Яська Лісовського пораненого повстанця. По дорозі натрапили на стрибків, Олесю поранило, а повстанець застрелив двох ворогів. Відтак з Яськом закопали їх в потоці, бо енкаведисти наступали і могли побачити.

Недитячі випробування випали на долю дівчини: підступний зрадник Навроцький вистежив її матір і видав емгебістам. За співпрацю з «бандерами» ту 1945 року вивезли до Сибіру. А вже наступного року Олесиної матері не стало: не витримавши голоду і холоду, розлуки з рідною землею, померла сибірською невільніцею, та не рабою, бо билося до скону горде і гаряче українське серце. А Олеся залишилася самотою: ні батька, ні матері.

*Затужила пісня, заквилила,  
що козак – не тяга дався у полон.  
Не стихала пісня, голосила...  
Гей, набрали бранців не один вагон.  
Вмовкла пісня на останнім слові,  
Тільки паротяг ревів, як дужий звір...  
Наловили бранців на Покрову,  
Вивозили українців на Сибір.  
– Ой куди везете мні від роду?  
Дівчина голосить, сльози наче дріб.  
– Хто поставить в пам'ятну суботу  
Моїй рідній мамці свічечку на гріб?*

Тому для таких, як Олеся Мельник, вислів «здобуто українську незалежність» звучить неголослівно, сприймається не як висока фраза. Цей вислів – це часточка її, Олесиної, долі, – замолоду зламаної, потоптаної і понівеченої зайдюворогом, і водночас це доля всієї України, що йшла до волі важкою дорогою борні, втрат, крові, загибелі її найкращих синів і дочок.

## ПОВСТАНСЬКИМИ ШЛЯХАМИ

У книзі ми намагалися зібрати все, що вдалося знайти. Також використали вже надруковані матеріали, щоб подати вичерпну характеристику курінного «Чорного», аби читач глибше зрозумів і пізнав багатогранність його особистості, щоб яскравіше уявив усю героїку і весь трагізм повстанської боротьби.

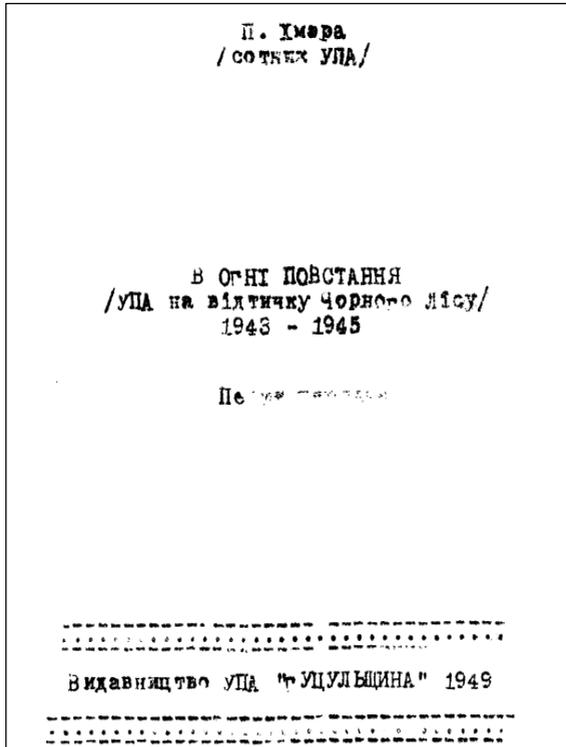
Отож, крім «усної історії», зафіксованої у спогадах очевидців тих подій і поданої нами вище, подаємо «писемну історію» національно-визвольних змагань, зафіксовану в історичних джерелах, зазвичай у Літописі Української Повстанської Армії.

Ці друковані свідчення розташували хронологічно, щоб виразніше показати перебіг військових дій, які вели повстанська сотня, а відтак курінь «Чорного». Авторами цих спогадів були курінний «Чорний», сотник Петро Хмара, а також «Іскра», «Ярко», «Ігор». У цих спогадах збережено авторський стиль та тодішній правопис.

Крім цього, маємо сьогодні нагоду опублікувати унікальні спогади стрільця Йосифа Салиги («Сороки»), ад'ютанта Данила Рудака. Їх ми помістили наприкінці документальних матеріалів, оскільки в них подано хроніку бойового шляху куреня «Смертоносці». Це своєрідний лаконічний літопис цієї військової одиниці. Спогади «Сороки» – як підсумок героїки повстанських буднів, де переплелися героїка і трагізм, перемоги і втрати. В них постає Данило Рудак як Українець, Людина, Командир.

Про те, що це був справжній бойовий загін, свідчать розповіді побратимів по боротьбі. Ось одна з них. Сотник УПА Петро Хмара залишив після себе яскраві спогади про ті буремні роки. Його книга так і називається «В огні повстання» / УПА на відтинку Чорного лісу. 1943–1945. Історія цієї книги, як і вся історія УПА, велична і героїчна: їй вдалося народитися і каратися в бункерах, витримати під землею – у «спецхронах» десятки років – і уціліти, і все ж прийти до читача:

«До куреня під ком. хор. «Благого» призначено наступні сотні: Перша сотня під ком. «Вершника».  
Друга сотня під ком. сотен. «Чорного».  
Третя сотня під ком. сотен. «Шума».  
В курінь, яким командував я, входили слідуєчі сотні:  
Перша сотня під ком. сотен. «Явора».



*Титул книги Петра Хмари «В огні повстання»*

Друга сотня під ком. сотен. «Чорноти».  
Третя сотня під ком. сотен. «Олега».  
Рівно ж при кожному курені був зорганізований відділ розвідчиків. Поки що осередком куренів мав бути Чорний ліс з тим, що не сміли на місці розтаборюватися, а завдання їх було розбити вночі випаді на села попід Чорний ліс.

Ці три курені в той час мали повний стан вояків, що дорівнював куреневі регулярної армії. Зброя та амуніція в той час була вистарчальна, за те взуття та вбрання за кілька місяців вже було знищене під час рейдів. Прохарчування куренів в той час відбувалося власною заготівлею куренів, а більшість була на ласці населення по-під Чорний ліс. Переживаючи в цей час в Чорному лісі, нам доводилось майже щодня їсти раз або два на добу.

- 126 -

127 -

"Різу́н" запержав мене на своїй квартирі! щоб зачекати на відправу. На другий день увечері! прибув кур. "Прут" та "Благий" і того самого вечора влібуди ся відправа трьох кур'ячих, врім "Добруша" та "Іскри"! Цих трьох кур'ячих знаходились в Чорному лісі, а пруті два кур'ячі знаходились в горах. В курені, які знаходились в той час в Чорному лісі, перевелено реорганізацію.

До куреня під ком. хор. "Прута" призначено сім людей! сотні!

Перша сотня, якою командував сотенний

"Сотін".  
Друга сотня, якою командував сотенний

"Лиріг".  
Третя сотня, якою командував сотенний

"Чорнот", стіла призначена до куреня, які командував я, а на його місце до куреня "Прута" призначено сотню сотенного "Война який вийшов в сев. Посіч Дисецького району в січні 1945 р., а командуватим сотнею переробив його бундукний "Павло".

До куреня під ком. хор. "Благородного" призначено сім людей! сотні!

Перша сотня під ком. "Бершики".

Друга сотня під ком. сотен. "Дорного".

Третя сотня під ком. сотен. "Шума".

В кур'ячих який командував я входили сім людей! сотні!

Перша сотня під ком. сотен. "Івора".

Друга сотня під ком. сотен. "Дорнот".

Третя сотня під ком. сотен. "Одега".

Рівно ж при кожному курені був зорганізований відпід розвідників. Покищо обсерваторія куренів мав бути Чорний ліс з тим, що не слід на місяці розгортаватися, а зав-

дання їх було робити вночі випадки на селі по-під Чорний ліс, а на день вищодувати в ліс.

Ці три курені в той час мали повний стан вояків, що порівнював куреневі регулярної армії. Зброя та амуніція в той час була вистарчальна, за те взуття та вбрання за кілька місяців вже було знищено під час рейдів. Прохарчування куренів в той час відбувалося власною заготівлею куренів, а більшість була на ласці населення по-під Чорний ліс. Переживаючи в цей час в Чорному лісі, нам доводилось майже щодня їсти раз або два на добу. Хоч тяжкі часи переживали ці три курені в той час, але як командний склад так і стрілецьтво тримали себе носити бадьоро та морально в тім напрямі, що скоро буде весна і почне партизанська доля.

В кілька днів по відправі ком. "Різу́н" відішов до куренів, які знаходились в горах. А мороз в гори влізав два курені – мій та "Прута" над с. Грабівкою, де доручив хор. "Прутові" повести розвідку про велику станицю ворожих внутрішніх військ в с. Посіч. Рівно ж казав, що "Благий" одержав наказ вдарити своїм куренем на районне містечко Богородчани. Я містав завдання вислати дві сотні рейд майже влі Чорного лісу, щоб організувати переміщення повстанчий рух, організувати ворога про повстанців та завдати ворогові нових операцій за повстанчим

місцями.  
А другий рейд, незважаючи на перетолдета налів обертних вояків, я рушив з прототними в Радичків терен. По морозі закрудував я в с. "Майтучку" під Чорний лісом. Другий рейд рано, окол 8-ої год., в селі

### Сторінки із книги Петра Хмари «В огні повстання»

Хоч тяжкі часи переживали ці три курені в той час, але як командний склад так і стрілецьтво тримали себе досить бадьоро та морально з тією надією, що скоро буде весна і покращає партизанська доля.

В кілька днів по відправі ком. «Різу́н» відішов до куренів, які знаходились в горах. По дорозі в гори відвідав два курені – мій та «Прута» над с. Грабівкою, де доручив хор. «Прутові» повести розвідку про велику станицю ворожих внутрішніх військ в с. Посіч. Рівно ж казав, що «Благий» одержав наказ вдарити своїм куренем на районне містечко Богородчани.

Я дістав завдання вислати дві сотні в рейд даліше від Чорного лісу, щоб замафестувати перед населенням повстанчий рух, дезорієнтувати ворога про повстанців та завдати ворогові нових операцій за повстанчим рухом.

...Відступивши в ліс, ми подалися даліше в напрям нашого маршу. Вночі по дорозі стрінули сотню, якою командував «Олег» та сотню, якою командував «Чорний». Всі чотири сотні машерували разом і над ранком задержалися над с. Гутиська. Я з двома сотнями залишивсь тут, а «Олег» з «Чорним» відійшли в ліс недалеко хутора Луквиці. Біля третьої години пополудні на сотню «Олега» та «Чорного» надійшов переходячий більший ворожий відділ і вони змушені були звести бій. По трьохгодиннім великім бою ворог був майже чисто розбитий і панічно втікав в напрям м. Станіслава. До наших рук попала одна 45-мм гарматка з якої повстанці били по відступаючому ворогові, завдаючи йому великі втрати.

Тої самої ночі ми перейшли головний шлях Станіслав-Стрий і над ранком опинилися в с. Вікторів Галицького району, 8 км від Галича. В цьому селі до мене долучилась сотня «Олега». Воюючи два дні з ворогом в околицях Чорного лісу і дві ночі маршу, як командний склад так і стрілецьтво крім води нічого не мали в устах. Ми були змушені заквартирувати в селі, щоб прохарчуватися та направити взуття, бо майже 50% було босе. Коли курінь розійшовся по квартирах, то вояки в хаті падали з ніг як солома. В цьому селі не довелось довго відпочивати. Я, оглядаючи квартири вояків, зайшов на квартиру, де квартирував сотенний «Чорнота». Господар цього дому сказав, що сьогодні не обійдеться без війни. Ще ми не скінчили розмови з господарем, як наша застава, яка стояла на мості на р. Луквиці, звела бій з ворогом і около 8-ої год. ворог почав наступати на той відтинок села, де був розквартирований курінь. Не знаючи сил ворога ми почали відступати на вигідні становища. Ворогові за той час вдалось увратися в той відтинок села, де був розквартирований курінь. Зорієнтувавшись про сили

ворога, я скоро вислав сотенного «Олега» враз з сотнею на шлях Вікторів–Галич. Його завданням було зробити засідку і вдарити на ворога, який буде йти з м. Галича на допомогу. Друга сотня «Чорноти» мала забезпечити зад з сторони с. Тязева а перша сотня «Явора» пішла в наступ на ворога і коло 2-ої год. нам вдалося відбити втрачені квартири. Ворог, відступаючи в паніці, не мав права прорватися через міст, бо наші повстанці були вже на мості. Ворог змушений був скакати у воду. При цьому здобуто від ворога частину військового виряду, один кулемет, амуніцію та 40 тисяч карбованців. По розбитті ворога десь в годину почала надходити підмога. Підмога, яка їхала на автомашинах та підводах з м. Галича, трафила на нашу засідку, яку зробив сотенний «Олег» на шляху Вікторів – Галич і стала розбита майже чисто, так що ворог панічно втікав назад до м. Галича, не даючи підмоги другій групі, яка йшла з с. Сапогова. Ворожа група, яка посувалася з с. Сапогова, урвалася до с. Вікторова і зв'язалась знову з нами в бій. По одногодиннім бою нам вдалося відкинути ворога з села на поля, які знаходяться між Комаровим та Сапоговым. На розгряннім ґрунті ворог став чисто розбитий. Перед вечором повстанці оволоділи майже цілим селом Вікторовом, а сотня «Олега» с. Комаровом. Тут скоро замовлено по хатах вечерю. Під час вечері ворог почав обстрілювати село з артилерії і ми дуже спішили, щоб повечеряти, бо мали дальше відходити в свій напрям. За той час, ворог, освічуючи терен ракетами, почав наступ на село з трьох сторін і сотня «Олега», яка находилася в с. Комарові, змушена була звести ще раз бій з ворогом, прориваючись до с. Вікторова. Ворогові вдалося відкинути сотню «Олега» в противну сторону і вона подалася до р. Лімниці. Коли вернулись зв'язківці від сотні «Олега» не пов'язавшись з ним, мені стало ясно, що він подався в іншу сторону [21, 126–130].

...З командиром «Різуном» ми обговорили всі військові справи й вирішили так: на місце куреня «Благого», який зістав розбитий під час «рубахи», зорганізувати новий

курінь, а команду над ним мав перебрати сотенний «Чорний», який в той час командував залишеною сотнею з куреня «Благого». До нового куреня під ком. «Чорного» долучено сотню «Олега», яка до того часу належала до куреня «Дзвони». Третю сотню мав зорганізувати курінний «Чорний» з бувших вояків відділів УПА, які находились на терені Товмаччини та за Дністром.

В той час зроблено відправу з кур. «Чорним». На відправі йому передано сотню «Олега» і він дістав наказ від ком. «Різуна» податися в рейд в терен Товмаччини і дійти в район Чернелиці. Тим самим він мав задокументувати перед населенням існування відділів УПА.

Під час його рейду в Городеничину, а пізніше по другому боці Дністра аж в Галицький терен, а звідти на Чорний ліс, зведено кілька менших і один більший бій коло с. Межигір'я Єзупільського р-ну. Рівно ж під час того рейду зроблено багато мітингів по селах.

Курені кур. «Іскри» та «Довбуша» находилися дальше в своїх гірських теренах.

... Курінь «Дзвони», яким командував в той час я, мав дві сотні. Ці дві сотні находилися в Галицькому терені під ком. сотенного «Чорноти». «Чорнота» з двома сотнями відсвяткував Великодні свята в Галицькому терені в с. Козина. Я тоді дістав наказ від ком. «Різуна» перейти до куреня і стягнути сотню «Сапера», який був на ліченню після тяжкого поранення під час рейду на захід в 1944 р.

Чот. «Сапер» мав зорганізувати третю сотню, яка мала входити в склад мого куреня. Люди мали бути з Галицького та Єзупільського р-ну.

Так виглядала справа відділів УПА на відтинку Чорного лісу в половині травня по «рубасі» (1945 р. – Авт.).

Квартируючи разом з ком. «Різуном», ми обговорили ділові справи, які торкалися відділів на відтинку Чорного лісу і того самого вечора ком. «Різун» відійшов на Чорний ліс, а я, пов'язавшись з сотенним «Чорнотою» квартирував на цьому місці ще два тижні, а опісля ми відійшли до с. Дубівців,

яке лежить на лівому боці Дністра. Стрінувшись в цьому селі з «Сапером», я дав йому наказ, щоб за два тижні організувати сотню, яка складалася б з двох чот, а третю чоту вдасться нам сформувати з тих двох сотень, які були в повнім стані.

Чот. «Сапер» з місця взявся до виконання того наказу і в половині червня була сформована третя сотня до куреня «Дзвони».

Тимчасово сотня, яку очолював сотенний «Сапер», оперувала на лівому березі Дністра, а опісля до неї долучено ще сотню «Чорноти», а сотня «Явора» знаходилася на правому березі Дністра.

Чому саме в той час курінь знаходився більше на Поділлі ніж в околицях Чорного лісу?

У зв'язку з тим це було, що в Чорнім лісі не було права в той час прохарчувати курінь, бо села, які лежали під Чорним лісом були майже чисто пограбовані большевиками. А коли говорити про убрання та взуття, то на терені Чорного лісу не було права про це навіть подумати. Тому я на відправі з сотенними рішив перекинути цілий курінь на лівий берег Дністра та розпочати партизанку на відкритому терені до того часу, поки на подільських ланах знаходиться збіжка.

Тут потрібно було розпочати нову тактику партизанки. Щоб вдержатися в цьому терені справа полягала в тому, щоб постійно бути в русі, не затримуватися на місцях, задержувати сильну конспірацію та вдержувати добру розвідку, а коли потрібно то розчленуватись на чоти.

В тому часі ми підготовляли плян наскоку на районне місто Галич. Точної дати не пригадую, як в половині червня зроблено наскок на райцентр Галич. Наскок відбувся при участі двох сотень: «Сапера» і «Чорноти». В той самий вечір розбито станицю стрибків в с. Залуква та обстріляно з гранатомета райцентр Галич. Сотня під ком. сотенного «Сапера» увірвалася в місто і під сильним обстрілом їй вдалося розбити магазин та здобути мануфактури

і інших товарів. Обстріляно будинок НКВД та випущено в'язнів. По нашій стороні був один вбитий, а двох легко ранених. Після цього ми перебули два дні на правому березі Дністра, а пізніше перейшли на лівий в район Большівці.

Перебувши в цьому терені, я одержав алярмову записку від ком. «Різуна», щоби якнайскорше перекинути одну сотню на Чорний ліс, бо в Чорному лісі появились незнані нам партизани. Я дав наказ сотенному «Яворові», щоб найскорше відійшов в Чорний ліс та пов'язався з ком. «Різуном». Висилаючи сотенного «Явора», я з'ясував йому, як представляється справа в Чорному лісі. Я сказав йому, що можуть зайти такі умови, що я прийду з одною сотнею в Чорний ліс.

По відході сотенного «Явора» в Чорний ліс, я з двома сотнями заквартирував в невеликому лісі коло с. Слобідки Кокільницької. Квартируючи в цьому ліску нам довелося звести бій. Як тільки почало розвиднятися на нашу заставу, яка стояла на краю лісу, надійшов більший відділ большевиків. Застава звела бій і заалармовані сотні, відбиваючись від ворога почали відступати в напрям с. Яблонова. Відступати не було куди, бо цілий лісок був окружений ворожими військами. Нам стало ясно, що за всяку ціну треба прорватися з ворожого окруження, бо якщо ні, то до вечора нас ворог знищить в цьому ліску. По одногоднім великим бою нам вдалося прорватись з ворожого окруження, відступаючи бойовим порядком в напрям с. Яблонова. При відступі ворог переслідував нас около 3 км, а пізніше нам вдалось відірватись від нього під час бою та прориву з ворожого окруження, ми завдали ворогові великі втрати. По нашій стороні було 4-ох убитих, а 2-ох легко ранених.

Машеруючи майже цілий день, ми знов опинилися недалеко с. Затурина. Цього дня вечором можна було дійсно переконатися яке в цьому селі населення. В кожній хаті стрільців приймали з великим празником так, що кожний стрілець почував себе як в своїй родині.

На другий день я з сотнею «Чорноти» відійшов в напрям Дністра, а даліше на Чорний ліс, а сотню «Сапера» залишив на цьому терені для операцій проти ворога [21, 161–166].

... Перебувши 3 дні між сс. Братківці та Камінна, ми змушені були опустити цей терен, бо заїхала ЧА (Червона Армія. – Авт.) з четвертого українського фронту. В цьому терені з мого куреня впав розвідчик вістун «Ясен».

Опустивши цей терен, ми почали подаватися в напрям Дністра. По дорозі в с. Хриплін впав розвідчик «Гнатко». Машеруючи в напрям Дністра, ми заквартирували в невеликому ліску т.зв. Плоским між сс. Підпечари та Вільшаницею Тисменицького району. Квартируючи тут два дні, нам було тяжче вийти даліше в дорогу, бо частини переїзджачючого четвертого українського фронту були розквартировані по усіх селах на полях. Квартируючи в цьому місці останнього дня мені самому довелось стрінутися з червоноармійцями та говорити з ними. Того самого дня мій чотовий «Іжак» також стрінув старшого лейтенанта по національності українця і з ним чотирьох червоноармійців. Поговоривши з ними коло пів години, вони дуже дивувалися нашій боротьбі в большевицькій дійсності і при відході ми дали їм багато летючок «За що бореться УПА».

Розконспірувавшись в цьому місці, ми увечері опустили його і відійшли в Рошнівський ліс, який лежить на правому березі річки. Заквартирувавши в цьому лісі, покищо в доколичних селах було спокійно і в самому лісі теже було спокійно. Один день ми перебули над селом Довелем і з цього села дістали харчі. На другий день ми перейшли над с. Буківну. На нашім постю, який ми опустили, заквартирував курінь «Чорного».

В тому місці до мого куреня долучив ком. «Різун» з своїм почотом.

Я його залишив дня 12 липня в Чорному лісі, але під час великої облави, яка відбувалася на Чорний ліс рівно ж з «Дировим» зголошенням до ворога, який знав Чорний ліс та

водив по ньому большевиків, ком. «Різун» змушений був опустити його та податися до Дністра, де мав зв'язок зі мною та курінним «Чорним». В цьому місці він пов'язався зі мною та «Чорним». Ком. «Різун» тут з нами двома зробив відправу і на другий день ми обома куреннями пішли над с. Буківна. Коло полудня на нашу заставу, яка стояла на дорозі Буківна-Міловань, надїхало три фіри червоноармійців. Наша застава їх задержала та припровадила на місце нашого постю. Ком. «Різун», говорячи з ними, сказав провірити їхні підводи, які були наладовані різним барахлом награваним в Німеччині. Провіряючи їхні підводи всі речі, які були в них залишено їм далше, бо нам ходило про зброю та амуніцію. Задержавши їх коло себе около три години ми розказали їм про нашу боротьбу та її ціль, даючи їм наших летючок «За що бореться УПА». Коли їм сказано, що можуть відїхати далше в дорогу, вони просили нас, щоб видати їм посвідку, щоби вони мали чим виказатися перед іншими повстанцями. На цьому місці обидва курені кватирували ще два дні. Ми змушені були тут сидіти, бо порушуватись не було куди у зв'язку з переїзджаючим четвертим українським фронтом, якого військо було розкватироване майже по всіх селах та перелісках. Це використовували внутрішні війська і робили облаву на села та переліски. Під час нашого кватирування в Рошківському лісі, большевики робили облаву на цей ліс. Обидвом куреням вдалося перейти на другу сторону в ліс недалеко с. Острині і там спокійно перебути до вечора. Перед вечором кур. «Чорний» з своїм куренем мав відїти в Отинійський район в Струпківський ліс і там мав пов'язатися зі мною за кілька днів. Я з своїм куренем, рівно ж і ком. «Різун» що був разом зі мною відїшов на с. Підпечари, а звідти попід Станіслав на Хриплін, а опісля на с. Камінне і мав стрінутись з «Чорним» в Струпківському лісі. За чотири ночі легкого маршу ми були в Струпківському лісі. На другий день до нас прибув кур. «Чорний» з своїм куренем.

*Квартируючи разом, після нашої розвідки ми виготовили плян удару на дві станиці: на станицю стрибків в с.Гаврилівка та на станицю внутрішніх військ в с. Парище.*

*Того самого дня перед вечором курінь «Чорного» розділившись на дві групи, рушив на обидві станиці. Мій курінь мав дати застави на дорогах. Найголовніші застави були на шляху Надвірна-Парище, Ланчин-Парище, Отинія-Гаврилівка.*

*Коли почало смеркатися, в одній годині вдарено по обидві станиці. По двогодиннім бою під сильним натиском повстанців, обидві станиці були розбиті, а їхні приміщення спалені. На обох станицях, як большевиків так і стрибків здобуто 5 кулеметів, кілька автоматів та більшу кількість крісів та амуніції. По нашій стороні було трьох ранених /два легко, а один тяжко/.*

*По розбиттю цих станиць кур. «Чорний» з своїм куренем мав податися в гірські райони і там пов'язатися з кур. «Іскрою» та уложити плян на кілька партизанських випадів в гірських районах. Найголовнішим таким випадом мав бути випад на райцентр Надвірна. По дорозі, ідучи на Надвірну, мав вимінувати колійовий тор Станіслав-Надвірна [21, 173–176].*

*... Перебуваючи недалеко с.Стубаби в якому знаходилося около 80% поляків і більшість озброєна дуже дошкулювала місцевому населенню. Сотенному «Саперові» вдалося їх більшу кількість захопити на полі і зробити з ними місцеві переговори після яких вони не мішалися до українського населення в с. Стубабах і в околичних селах.*

*У зв'язку з тим, що сотня «Сапера» три дні перед нашим відходом на Закарпаття прибула з-за Дністра і була перемучена, я рішив залишити її в околицях Чорного лісу.*

*В цьому місці треба згадати про бойові дії інших куренів.*

*Курінь під ком. кур. «Іскри», який в той час оперував в горах, в половині вересня розбив великий гарнізон внутрішніх військ /погранвідділ/ в с. Порогах Солотвинського району. Крім цього зроблено кілька вдатних засідок, де завдано ворогові великих втрат.*

Курінь під ком. кур. «Довбуша», який находився теж в горах, мав кілька сутичок з ворогом. Крім того зробив кілька засідок і завдав ворогові значних втрат в людях і в матеріялі.

Курінь під ком. «Чорного» висадив в повітря один транспорт на шляху Станіслав–Надвірна, спалив міст на шляху Надвірна–Солотвина та обстріляв м.Надвірна з важких мінометів. Крім того курінь цей мав один великий бій за Дністром між сс. Міжгір'я–Озерце. В цьому бою курінь мав великі втрати в людях і в матеріялі.

Ці всі бойові дії проявили курені від 20-го липня до кінця вересня (1945 року . – Авт.) [21,195–196].

...курінний «Іскра» з курінним «Чорним» зробили плянований скок на районне місто Надвірну. При цьому завдано ворогові великих втрат в людях і в матеріялі. По облаві вони знову подалися на терен Станіславської округи і розпочали сильні акції проти ворога [ 21, 226–227].

...Під кінець листопада кур. «Чорний» з двома сотнями свого куреня та з двома чотами сотні «Спартана», якими в той час командував чот. «Буря» з відтинку «Гуцульщина» зробили більший випад на районне місто Отинія. Напад на місто був вдатний. По одногодиннім бою повстанцям удалося зайняти майже ціле місто. Господарюючи в ньому кілька годин, розбито чисто всі державні установи.

Між тим розбито тюрму і випущено около 100 в'язнів. Большевики з м.Отинії втекли в околичні села і на другий день коло 8-ої год. почали стягатись до міста. Під час наскоку на Отинію ворог мав великі втрати в людях і в матеріялі, а по нашій стороні впав один ройовий з куреня «Чорного» На другий день ворог скористав з нагоди, що був слід за повстанцями і розпочав за ними погоню. До цієї погоні за повстанцями вжито більшу кількість ворожих внутрішніх військ, якими командував генерал-майор внутрішніх військ Загородний [ 21, 231].

Про перебіг окремих битв маємо унікальну можливість дізнатись від самого «Чорного». Ось як описує Данило Рудак події в Ліщаві Горішній:

*«У червні 1944 р., з наказу проводу ОУН, сотня Черника була виславлена для пропагандивних цілей у рейд в Перемищину.*

*По дорозі до сотні долучувалися все нові і нові сили. Так наша сотня, що начисляла 160 повстанців, перемінилася у великий відділ.*

*20 жовтня ми підійшли до с. Ліщави Горішньої і тут заквартирували. Нашим завданням було розгромити в сусідньому селі Кузьмінін енкаведівський відділ, в силі 250 головорізів, які тероризували невинне населення. З місця було вислано розвідку до Кузьміна. Повернувшись до Ліщави Горішньої, розвідники повідомили про розташування та озброєння ворога.*

*Командир відділу Куля призначив мене командувачем наступу. Я скликав сотенних і чотових та зробив з ними коротку відправку. На відправі кожний чотовий одержав плян бойових операцій. Наступ був призначений на 22 жовтня пополудні.*

*Село Ліщави Горішня, Бірманського району, розтягле 9 км поміж горами з заходу на схід<sup>\*</sup>. Північною стороною гори простягався шпильковий ліс, потятий глибочезними яругами. Південна сторона гір – низька, положиста й безлісна.*

*22 жовтня о 7-ій годині ранку на нашу заставу від села Кузьміна надїхало п'ять вантажних автомашин з енкаведистами.*

*Барабанним вогнем застава вдарила по двох перших автах, які зразу були пошкоджені. Кільканадцять енкаведистських розбишак були скошені градом повстанських куль.*

---

<sup>\*</sup> Точніше: з північного заходу на південний схід.

*Військо, що квартирувало в Ліщаві Горішній, почувши стрілянину, було у гострому поготівлі. Впав наказ командира Кулі, зайняти бойові становища. 1-ша сотня зайняла південну половину села, а моя північну.*

*Більшовики повискакували з авт і розтяглись по обох боках гостинця\*.*

*Спалахнули дві чергові ракети – бандити почали наступ на село. Повстанці боронилися завзято.*

*Не проминуло й пів години, як 800 більшовиків прибуло на підмогу. Почався запеклий бій.*

*Коло години 12-ої дійшло ще 300 енкаведистів, і ворожий наступ посилюється.*

*Повстанці без наказу не відступають. Всі чоти зайняли вигідні становища, безпощадно громлять сталінських сатрапів.*

*О 14-ій годині більшовики кинули всі свої сили проти моєї сотні. Я перетягаю сотню на лівий бік села і даю наказ звернути ввесь вогонь проти наступаючих звірюк.*

*Під вечір ми побачили, що нас оточено підковою. Я даю умовлену білу ракету відступу. Чоти у бойовому порядку почали відступати. На віддалі трьох кілометрів від місця бою, на збірному пункті, даю червону ракету. Більшовики подумали, що нам прийшла підмога і панічно стали відступати, залишаючи на полі бою побитих і тяжко ранених.*

*Наступного дня посилаю розвідку до Ліщави Горішньої. Перед полуднем розвідка вернулася та донесла, що більшовиків у селі нема. З двома сотнями, якнайшвидше подаюся до Ліщави Горішньої. Тут розкладаю сильні застави, а решту війська висилаю до побойовища, де було знайдено: 23 кулемети «Дегтярьова», 21 автомат ППШ, 8 крісів «снайперів», 94 кріси, 29 різних пістолів та понад 12000 російської амуніції. У бою було вбито около 200 сталінських*

---

\* Битий шлях

енкаведистів, знищено 2 легкі танкетки та 13 вантажних машин.

В селі згоріло під час бою 30 селянських будинків, що їх енкаведисти запалювали навмисне» [ 7, 41–43].

І ще один спогад курінного «Чорного» про бій у Кінчацькому лісі 27 серпня 1945 року:

„Ми квартируємо над селом Межигір'я Коропецького району, Тернопільської області. День гарний, спокійний. Сонце хилиться до заходу. Біля відділу багато селян, що прийшли попрощатися з відділом. Вони знають, що ми відходимо. Багато з них звертається до мене з проханням залишитися ще на декілька днів. Та нам спішно.

Щиро дякую за запрошення, за гостинність та наказую зробити збірку відділу.

Коли сонце зайшло й ніч чорною плахтою оповила місцевість, довгий стрілецький ряд подався в напрямі села Кінчаки.

В лісі над селом Кінчаками зустрічаю сотню «Сірих» куреня «Дзвонів», що нею командує сотенний Сапер.

Дві сотні, що ними командую я, та сотня сотенного «Сапера» – це вже досить поважна сила війська

Я роблю відправу. Рішаємо заквартирувати в лісі над Кінчаками.

Над раном розвідка пов'язалася з селом. Розвідники умовилися з селянами, щоб вони подавали нам розвідку вдень і донесли, що діється.

Рано о годині 7-ій мені доносять, що до села наїхало багато більшовиків. Вони обложили село. В селі роблять труси.

Заряджую гостре поготівля.

Друга розвідка доносить, що їх точно 600 бійців.

Я даю наказ зміцнити застави на краю лісу. Скликаю відправу сотенних. Рішаю зайняти оборону. Поодиноким сотням вказую напрям оборони.

Відділи займають вигідні становища. Грізно наїжилися цівки повстанської зброї в напрямі, звідки сподіваємося ворога.

*Іду вздовж розстрільної і перевіряю становища. Повстанці в бадьорому настрої.*

*Не пройшло й години, як зорці, що були вислані на край лісу донесли, що більшовики йдуть у нашому напрямі.*

*Даю наказ припустити ворога на досить близьку віддаль і вдарити барабанним вогнем.*

*О годині 15-ій, де була сотня «Сірих», я почув перший стріл. Заклекотіло, наче в горшку. Вогонь з обох боків був дуже сильний. Сотня «Сірих» перша прийняла бій. Більшовики почали наступати. Їм вдалося половину сотні «Сірих» відтягнути від решти відділу. Сотенний Сапер з половиною, що була відтята, був змушений відступати. Він відступив в напрямі села Кремидова. Друга половина його сотні долучилася до сотні «Залізних», що нею командував сотенний Богун.*

*Дуже сильний наступ повели більшовики на сотню «Звірів», що нею командував сотенний «Гроза». Протягом двох годин вона була атакована десять разів. Головний удар був спрямований на першу чоту під командою старшого вістунна Залізняка. Повстанці відважно відбивали всі атаки.*

*По тригодинному бою наказую зайняти кругову оборону. Більшовики оточують нас. Підходять стрибками чимраз ближче. Стріли падають лише в певну ціль. Кожний повстанець держить зброю готову до стрілу. Як лиш десь покажеться більшовицька голова – дістає кулю. Одначе перстень звужується. Я бачу, що доходить до рукопашного бою. Рішаю пробиватися.*

*В повітря вилітає ракета. Сотні зриваються та з грімким окликом «Слава!» кидаються на ворога. Барабанний вогонь, оклики «Слава» та тверда неподатлива постава спанікували більшовиків. Вони кинулись урозтіч. Ще дужче бойовим вогнем запалали повстанці. Всі кинулись громити ворога та доганяти його. По дорозі від убитих більшовиків залишилось шість кулеметів «Дегтярьова» і поважна кількість боєприпасів.*

*О годині 19-й 10 хвилин скінчився бій.*

*Більшовики втекли.*

*Заряджаю збірку. Після перевірки виявляється, що у відділах немає ні одного вбитого. Бракує сотенного Сапера з половиною відділу. Про це я знав ще в часі бою.*

*Ми ідемо в напрямі села Межиріччя. Молодь і старі, що їх зустрічаємо, радо вітають нас. Вони чули про перебіг бою.*

*Наступного дня, тобто 28 серпня, знову квартируємо над селом Межигір'ям. Розвідка доносить, що це був спецвідділ ОББ\* з Тернополя. Кати втратили 80 убитими. Кількість ранених невідома.*

*Цей спецвідділ оперував по селах Тернопільщини та загнався аж сюди. Та тут зустріла його кара за всі його злочини.*

*Тут йому «всипали»! О, буде пам'ятати українських повстанців із Чорного лісу!» [6, 200–203].*

*Нижче подаємо спогади «Ярка», взяті з Літопису Української Повстанської Армії.*

## **НАСКОК НА РАЙЦЕНТР ОТИНІЮ**

**(Спомин)**

***Присвячую дорогому командирові куреня  
«Смертоносці», сотникові Чорному***

*Неділя 25 листопада 1945 р. В Майданському лісі, біля с. Боднарівки Ланчинецького району, заквартирував курінь «Смертоносці» під командою хор. Чорного.*

*Повстанці весело гуторили при ватрах. Трохи оддалік сиділи командир куреня і сотенні. Перед ними лежала роз-*

---

\* ОББ [ОБВ] – правдоподібно: Отряд по боротьбе с бандітизмом, спеціальні частини МГБ, призначені для побороювання збройних визвольних рухів.

горнута карта та папери. Від самого ранку вони між собою щось радилися, час від часу приглядалися до карти і щось записували.

День видався холодний, непривітний. Густа мряка сірою заслоною сповила ліс. Останки пожовклого листя ліниво злітали з дерев та вкривали землю. Ліс стояв сумний, похмурий – нагадував недалекий прихід зими. У лісі панувала мертва тиша, лише поміж смереки клубився сивий дим.

Об 11-й годині заступник курінного, сотенний Гроза, передав наказ командира куреня, щоб усі сотенні й чотові приготувались до відправи старшин.

Від ватри до ватри стрілою пролетіло: «Сотенні, чотові до командира!».

За п'ять хвилин вишикувана лава старшин куреня стояла перед командиром.

Командир з веселою усмішкою привітав молодших старшин та просив сідати.

По короткій бесіді командир передав всім старшинам виготовлені пляни бойових дій.

По відправі старшин службовий старшина бул. Рибак подав наказ – приготуватись до збірки. В кількох хвилинах курінь стояв вишикуваний на лісовій лінії. Понеслися у простори грімке – «Струнко!» – Службовий старшина здав звіт командирові.

– Слава Україні! – дзвінко пролунав привіт командира.

– Героям слава! – громом покотився привіт повстанців.

Командир куреня Чорний, якого так любили повстанці, виголосив коротеньку, але запальну промову.

Після промови службовий старшина наказав розійтись та приступити до чищення зброї.

Стрілецьтво з великим захопленням взялося до роботи. Якою радістю, яким натхненням були сповнені серця повстанців! З яким хвилюванням ждали вони тієї хвилини, коли жорстоко зможуть покарати сталінських бандитів у їхньому кублі Отинії. Ще сьогодні вони розіб'ють тюремні ґрати і визволять невинні жертви кремлівського опира.

За пів години службовий старшина подав наказ до збірки всім чотовим, заступникам чотових і чотовим розвідникам. Тут не поминуло й мене. Вмить усі станули в трилаві. Кожна чота зокрема дістала бойові завдання.

– Котра чота? – запитав мене командир куреня.

– Перша, 2-ї сотні, друже командире, – відповідаю я.

– Ваша чота одержить на підкріплення два рої з другої чоти. Ви з 6-ма роями маєте здобути тюрму. Друга половина другої сотні, в якій буде сотенний, бере щадничу касу та шевську артіль, що недалеко тюрми. Ви йдете з північного заходу, а друга частина з північного сходу. При наступі треба вважати, щоб самі одні одних не разили кулеметним вогнем. Всім підсуватися якнайшвидше і ждати умовленого знаку, для всіх однакового – зелена і біла ракети. Вони будуть пущені о 21-й годині 10 хвилин у напрямі півдня. Кличка для всіх – «Грім – гуде»; запасна – «7 – 3». Ракета відступу червона потрійна, в тому ж самому напрямі. Збірне місце у лісі на площі Шевченка. Відступ найкоротшою дорогою.

– Розвідники, підійти і добре обсервувати місце підходу наших чот.

Чотовий бул. Вихор назначив мене командантом розвідки обсервацій.

Я з групою розвідників вирушив в дорогу. Ми йшли понад чотири кілометри. У кожного з нас думки були однакові – успішно виконати своє завдання.

На місці я зобов'язав розвідників – пильно стежити за рухами ворога.

Незабаром до нас долучилася наша чота. Ми рушили до визначеного нам пункту. Дорога була щаслива і без перешкод.

Вже був темний вечір, як ми підійшли до міста. Заблимали білі вогники світла в крайніх міських хатах.

Ось ми вже підійшли до перших будинків. Перейшов тихий наказ чот. «Вихора»: – маршувати якнайтихіше!

*Швидко ми проминули перші будинки і повільно підсувалися до центру містечка. Всюди панувала нічна тиша, лише де-не-де гавкали собаки. Тихою ходою ми підсунулись на досить близьку віддаль до тюрми.*

*Подано другий наказ – «зайняти становища і залягти!». Чекаємо означеного часу. Дивимось на годинник, зелена стрілка на чорному цифербляті пересувалася ліниво. Я не терпляче жду хвилини, коли на один вистріл ракети заграє 40 повстанських кулеметів, 100 різних автоматів та 110 крісів.*

*Нараз серед нічної темряви загорілись ясным світлом зелена й біла ракети. Прийшов час помсти за сльози і кров українського народу.*

*– Тра-ра-рата-та-та! – заграла повстанська музика з усіх кінців. Грізною мелодією гриміла вона та клекотіла, сіючи жах серед більшовицьких варварів.*

*Нараз, недалеко від мене, загорівся дерев'яний будинок. Нам стало видно як удень. Передо мною, як з-під землі, виросла струнка, висока постать командира куреня.*

*– Вперед! – упав його наказ.*

*– Слава! Слава! – гучно понеслось зі всіх сторін і повстанці помчали в наступ за командиром.*

*– Хто дасть наказ відступу, як він тут? – мені промайнуло в думці.*

*Перший раз довелось мені бути з командиром у наступі першої лінії. З автоматом у руках він ішов, не зважаючи на ворожий вогонь, – наказав мені подати йому кулемета «Дегтярьова» з запасовими дисками. На правому крилі люто почав гавкати енкаведівський «Максим». У чвірку з командиром ми підсунулись близенько до ворога. Командир положив мені кулемета на плече і стоячки пускав чергу за чергою по ворожому об'єкті. За хвилину «Максим» затих.*

*Нараз задзвеніли двері – одні, другі, треті, і ...десяті...*

*– Рятуйте нас!.. Ще й нас!... – розносилося з тюремних камер.*

А повстанці зивались, як у жнива; дзвенять тюремні замки, з тріском ламаються двері, а звідти – дивишся – одні плачуть, другі тішаться, треті просять дати їм зброю, щоб помстити енкаведівським душогубам за всі кривди й тортури. Деякі цілувалися одні з одними, падали навколішки, дякували Всевишньому й повстанцям за рятунок. Інші недовірливо оглядали нас, боялися енкаведівського підступу.

Коли все заспокоїлося, я почув легкий стогін і тихий плач. Умить подався в той напрям. На превелику втіху, я побачив на бетоні напівмертву районну провідницю Марту. Ми взяли її на руки й винесли на коридор (За півтора місяця після визволення, в нерівному бою з більшовиками в Остринському лісі, ранена Марта розірвала себе гранатою, щоб удруге не потрапити живою в руки ворога). Командир дав наказ, щоб усі – старі, молоді й діти вистроїлися в лаву. Стортуровані в'язні повільно шикувалися у трилаву. Їх було 84. Між ними українці зі СУЗ. Тут командир промовив до них кілька слів. В тій хвилині ройовий Тур з двома стрільцями увів двох розброєних енкаведистів. Командир спитав присутніх:

– Що зробити з цими двома, які вас так пильно берегли і з от цього кулемета вбили нам одного дорогого повстанця?

– Розстріляти! – хором залунали голоси в'язнів.

Командант курінної жандармерії бул. Лис потяг чергу зі здобутого від катів кулемета й енкаведисти з грюкотом повалились на бетон.

Виходимо з тюрми. Народ розходиться, хто куди може.

У південному напрямі бій не вгасав. Обабічна стрілянина зав'язалася, немов на фронті. Командир дає наказ чотовому, щоб пішов туди на підмогу.

За кілька хвилин наша чота була вже на місці. Гураганним дощем посипались кулі з нашого боку. Не бракувало куль і з більшовицького боку.

По довшій обабічній стріляннині з напрямку півдня засвітилася червона ракета. На цей умовний знак наша сотня

почала відступати. По відступі я довідався від сотенного, що біля щадниці й шевської артілі увечері заквартирувало 50 більшовиків. Аж тоді мені стало ясно, чому ми не могли здобути намічених об'єктів.

Приходимо на збірний пункт. Сотенні й чотові здають звіти зі своїх операцій. По звітах курінь вишикувався в трилаву. Командир коротко розказав, що наш курінь по 2 і пів годинах перебування в райцентрі завдав величезних втрат ворогові. Розбито і знищено приміщення НКВД, тюрму, воєнкомат, залізничну станцію та раймолочарню.

– Друзі, ми добре упорались. Підемо до села Струпкова на вечерю – закінчив командир.

По вечері курінь рушив у Боднарівський ліс, а нас п'ятьох розвідників залишилось, щоб розвідати про точні втрати більшовиків.

В райцентрі Отинії наступного дня до полудня не було ні одного більшовика. Усе НКВД, НКГБ та вся більшовицька адміністрація розлетілася по селах. Вони рано послали старих дядьків у райцентр, щоб розвідати, чи немає ще повстанців.

А у місті й по різних закутках валялося 40 убитих сталінських ополченців, яких ніхто й не спішився хоронити [7, 29–32].

А в книзі історика Ростислава Гандзюка «ОУН-УПА в боротьбі за волю України. Надвірна» є такі відомості:

«В обласному державному архіві поряд з оперативними донесеннями органів НКДБ про становище у Надвірнянському районі зберігається перехоплене енкаведистами повстанське донесення під назвою «Огляд справ УПА в листопаді 1945 р.». У ньому детально описаний бій у Надвірній між військами НКДБ і повстанцями. Опівночі я (автор цього листа підписався криптонімом А-Е і поставив дату: Постій 5.12.1945 р. – Р. Г.) прибув у повстанський табір. Крім вартових і застави, всі спали. Я теж ліг, не бажаючи переривати сну командирам. Вранці мене розбудив звук автоматної

черги. Це наша застава вже зранку «хрестила» вогнем кулеметів і густим градом автоматних черг ворога.

Поступив наказ відходити, і ми під прикриттям вогню застави відступаємо лісом до Надвірної. Непомітно перебігаємо через головну дорогу в сусідній ліс, залишивши небезпечну для нас зону.

Пізніше виявилось, що більшовицький напад був випадковим. Хоч втрат ми не понесли, за винятком «пораненого кулемета в ствол», бій розчарував стрільців. У лісі залишилася безрога, яку під час відступу прийшлося захопити в кущах, а через це вояки залишилися без обіду.

Сотенний «Богун» (як нам вдалося встановити, це був надвірнянець Степан Гречко – Р. Г.) звернувся до вояків: «Друзі! А може б, ми сьогодні відомстили Надвірній? Чуєте, як у місті «куфайка» (так вояки УПА називали червоноармійців – Р. Г.) грає на гармошці? Я сам піду в розвідку. І пішов. Розвідку командирові «Богуну» провести було неважко. Він ще з дитинства знав кожний кущик, кожную стежку, кожную людину. Те, що розвідав, не втішило його. Вчора вночі хтось поспилював усі телефонні стовпи від Стримби аж до Надвірної. Тому більшовики стягли до міста спецвідділ з Зеленої і Станіслава. Крім того, у місті постійно дислокується біля 2000 (двох тисяч) червоноармійців».

– «Все одно! Ідемо, друзі!» – закликав курінний «Чорний». – «Раз йти – так йти», – згодився курінний «Іскра». «Підемо!» – швидко згоджуються командири.

О дев'ятій годині вечора совітьська гармошка раптово замовкла, а замість неї пролунав тривожний гудок сирени на лісопильному заводі. Але гуділа вона даремно, бо біля 3 тис. більшовицьких поденичників поховалися у підвали і сховища, залишилися лише червоноармійці. Останні знали, що їх повстанці не будуть чіпати. І в нашу сторону не було жодного вистрілу. Тільки на великому мості, зі сторони Гвозда, партизани наткнулись на ворожу заставу, яку в ході перестрілки ліквідували.

*О десятій годині вечора все скінчилося. Горіли будинки зрадників українського народу, високо до неба піднімався дим спалених двох мостів і валялися в калюжах крові більше десятка більшовицьких опричників. Не звертаючи уваги на свист куль і спалахи вистрілів, населення міста розносило на плечах з розбитого складу «Заготзерна» мішки з пшеницею. Одночасно повстанці носили свіжий хліб з більшовицької пекарні.*

*О другій годині ночі вояки УПА повечеряли, а о третій – були вже далеко в горах. Тільки після цього з Надвірної на довколишні ліси почали падати міни і снаряди.*

*Наступного дня ні один селянин не зміг потрапити в місто, навколо якого було розставлено воєнізовані застави. Більшовики не хотіли, щоб народ бачив наслідки нападу повстанців. Тільки на другий день вони дозволили входити в Надвірну» [2, 180–181].*

*Мужність і стійкість командира передавалася і повстанцям. Про це свідчать три спогади бунчужного «Ігоря» («Спомин з бою в Боднарівському лісі», «Сталеві нерви», «Спомин»).*

## **СПОМИН З БОЮ В БОДНАРІВСЬКОМУ ЛІСІ**

***Присвячую улюбленому командирові,  
сотникові Чорному***

*18 січня 1946 року курінь «Смертоносці» під командуванням сот. Чорного квартирував у Боднарівському лісі, над селом Боднарівкою, Ланчинецького району. Гарний зимовий ранок сповив сплячих стрільців біля вогника, що непогасно палав високим полум'ям.*

*Сильний мороз перемагав яскраві вогники своєю сильною лютістю, порошився крізь теплі одяги стрільців та змушував кожного встати. Табір ожив веселим гамором. Крізь понурі високі смереки, по білій, як кришталь, сніговій*

покрівлі проходили сірі бадьорі постаті стрільців і своєю веселістю оживляли сумний дрімучий ліс.

На погідному блакитному небі всміхнулося ясне сонечко. Воно всміхалося, наче промовляло - ще годинку, ще хвилинку, дорогенькі стрільчики, і я стану вам вірним побратимом, – прожену лютий мороз і ще веселіше стане вам... І щохвилини підносилося все вище і вище та розпускало золоті вії по покритих інеем гілках. І дійсно, стало ще веселіше. Куди не глянеш – все немов золотом сяє, куди не глянеш – все міниться, все ясніє, за очі хапає... Все перемінилось у дорогоцінні діаманти. Здається, і не змалював би цієї краси гарного погідного зимового ранку.

Ранком до табору прибув сотенний Вихор з почотом. Він зголосив командирові свій прихід та стан сотні, що квартирувала у віддалі 500 метрів від нас. Командир дав йому наказ, і він відійшов до своєї сотні.

По руханці та спільній молитві, що її проводив службовий старшина, стрільці приготувляли собі сніданок, пригріваючи на погаслих вогнищах. Вогнів удень палити було неможливо, тому що понад лісом кружляли літаки та спеціально слідили, чи де не видно диму. Після сніданку стрілецьтво проводило веселу гутірку.

Коли б ти, дорогий читачу, був присутній і збоку приглядався в цей веселий настрій, що панував між стрілецьтвом, то напевно сказав би, що ті всі, тут присутні, дуже щасливі. Напевно не сказав би ти, що ці сірі постаті не раз бувають у скрутному положенні в голоді та холоді; відкинуті від рідні, без теплого захисного місця над головою – кожний бадьорий з великим вдоволенням і насолодою несе той тягар, бо в ньому кується доля дорогого майбутнього української нації.

О годині 15:30 у напрямку сотні «Залізна» зачалась барабанна стрілянина. В нашому таборі все миттю кинулось до зброї. Командир дав наказ розтягнутися в розстрільну та зайняти оборону, а в напрямі стрілянини висилає стежу. Стежа зустрінулася з частиною сотні у від-

ступі, за якою гналась п'яна енкаведівська голота. Коли частина сотні зрівнялась з лівим крилом нашої розстрільної, командир дав наказ: Цільний вогонь! – Умить заграли кулемети й автомати. Сколихнулась ворожа лава п'яних матросів та почала панічно втікати. Гаряча кров пройшла по стрілецьких жилах, жорстока ненависть і прокльони понеслись зі стрілецьких вуст навздогін дикому азіатському катові. Грімке – «Слава! Вперед!» – лунало гомоном по лісі, несло вдалечинь. А там мішалось з шумом кулеметної січі і десь далеко-далеко пропало...

Ворогові, що втікав, прийшла підмога. Він почав наступати на наші лінії. Командир дав наказ умить завернути на зайняту оборону понад яром. Наша розстрільна ще не вспіла зайняти відповідних становищ, як ворожа лава натиснула сильним вогнем на праве крило чотового Крамаренка, якого грімке «Слава! Бий куфайку! Бий азійську голоту!» несло з градом куль по ворожих лавах...

Півтори години лунала барабанна січа, а в ній крики і прокльони конаючої голоти. Півтори години дрижали високі смереки від грізних пробоїв. Падали більшовицькі грабіжники, але, не зважаючи на це, просувались по своїх трупах уперед. Не обійшлося і в нас без жертв. Впав героїською смертю ройовий Скорий, на правому крилі впав ройовий Воля, двох стрільців та п'ять було легко ранених... Не видержало праве крило сильного натиску, почало відступати... Завзятий командир, бачачи грізне положення переважної сили п'яних матросів, подав наказ: «Відступати за яр і зайняти оборону!» – Одна хвилина і наказ виконаний. – Ще один сильний вогонь по ворогові й курінь у бойовому порядку почав відступати...

Завдяки великій відвазі та хитрості командира курінь щасливо вийшов з оточення. А п'яні більшовицькі матроси ще півгодини вели між собою завзятий бій, аж доки не порозумілися.

Коли смеркало, курінь був на краю лісу над селом Кубаївкою. Розшуки подалися в село, а за ними посувався курінь.

*В селі, забезпечивши себе заставами, стежами та стійками, замовили по господарях вечерю. Санітарка, використовуючи час, скоро робила раненим перев'язки, а командир, як добрий батько, підшукує для ранених відповідні квартири, щоб залишити їх на лікування...*

*Ще не вспіли всі повечеряти, як з двох сторін села почали підходити азіати. Наші застави привітали їх сильним вогнем, і курінь відступив до лісу в напрямі річки Прута. В лісі командир, щоб змити ворога, робить хитрі маневри – обходимо довкруги село та подаємося в той самий ліс. Заквартиронуємо над селом Майданом.*

*День 17 січня був гарний та спокійний. Курінь перебував у гострому поготівлі при якнайбільшій тиші. Стрілецьтво вело тишком дискусії про бій і з великим сумом-жалем згадувало дорогих упалих друзів-героїв.*

*Пополудні долучився сотенний Вихор з частиною відділу. Він зголосив командирові, що з його сотні впав чотовий» [7, 67–68].*

*А ось ще один день із партизанського життя, узятий із спогадів «Ігоря».*

## **СТАЛЕВІ НЕРВИ**

*Під час мого перебування в Чорному лісі від 28 січня до 10 лютого 1945 р. наш курінь «Смертоносці» під командою сотника Чорного прийняв три рази бій з більшовицькими опричниками.*

*Із сотні, до якої я був приділений, зосталось нас 50 стрільців на чолі з командиром куреня, бо сотенний у часі бою відбився з другою частиною сотні. Знову під час бою деякі відбилися одинцем і вже не мали змоги долучити до відділу, інші знову по-геройськи впали в бою з більшовиками. Не було дня, щоб у Чорному лісі не було бою або хоч малої сутички з більшовиками.*

*Ворог намагався всіма силами заломити наш фронт морально. Не давав він можливості доставити харчів до*

лісу чи доступити повстанцям до села. Повстанці, виснажені голодом, перемучені боями, скоріше були схожі на людські скелети. Зате посвята та героїзм сіяли в їх очах.

Хоч як скрутно було, однак це не заломлювало молодих, завзятих героїв. Кожний з вірою в краще майбутнє переносив тяжке злиденне життя.

10 лютого наш курінь вирушив з Чорного лісу в рейд. По дорозі з Чорного лісу мали ми ще кілька сутичок з більшовиками, але вже увінчаних нашим успіхом. Ми не мали жодних втрат. В цьому районі, з огляду на брак лісів, командир рішив розчленувати відділ і перебути блокаду по селах. 2 березня ми квартирували в селі Семиківцях. Увечері командир розчленував нас на трійки й ми розійшлися по селах до господарів, де були криївки.

Незабаром більшовикам вдалося за допомогою своїх донощиків, розшифрувати, що в селі перебувають повстанці. Гарнізон в числі 30 чоловік, що стояв у цьому селі, почав часто проводити розшуки і труси по одиноких господарствах та робити загальні облави на села.

14-го березня 15 більшовиків біля одної господарки, подалік села, обступили криївку, в якій квартирувало 4-ох повстанців: Зенко, Остап, Шейк і рой. Левко. Вони мали у криївці з собою кулемети (один московський «Дегтярьова», другий німецький МГ), 2 московські автомати, пістолі та гранати. Коло полудня більшовики відкрили вхід до криївки та почали кликати стрільців, щоб здалися. На відповідь більшовикам повстанці задержали мовчанку. Вхід з тунелю до криївки заложили щільно шинелями. По довгій мовчанці повстанців, більшовики почали кидати гранати до входу криївки.

Гранати вибухали у вході, але повстанцям це нічого не шкодило, тільки в'їдливий дим вдирався крізь щілини до криївки, душив повстанців, пік в очі. Повстанці вирішили ще не стріляти, ждучи остаточного моменту. І діждалися...

Більшовики бачили, що в криївці далі тихо, наслуховували ще хвилину. Тиша панувала далі, мов перед великим

гураганом, який мав наступити. Лізти до криївки перевірити, між більшовиками не знайшовсь відважний. Вони зловили двох цивільних хлопців і примусили їх розкопати криївку. Самі залягли кругом неї і ждали, мов ворони свіжого жиру. Праця при відкопуванні йшла поволі. А в повстанців нерви напружувалися. Раптом крізь щілини посипалася глина та вдарила смуга денного світла.

Зброя повстанців вже готова до стрілу, гранати відпезпечені і приготовані до зриву. Нагорі чути більшовицькі вигуки: «Что там відіш, а-а?» Ті, що відкопували криївку, не відповідали їм нічого, тільки між собою прошептали: «Вже видно якісь ноги». І знову мовчанка. Враз відчинили одну дошку і сніп денного світла освітив босих, роздягнених повстанців. В цьому моменті друг Левко через отворену щілину викинув наверх гранату, а за нею, з автоматом у руках, і сам вискочив. Тут був легко ранений. За ним вискочили інші й окликом «Слава!», «Бий азіатську голоту!» відкривають вогонь з двох кулеметів по ворогові. Короткий і цільний повстанський вогонь заставив зіркатих напасників панічно відступати.

Усі чотири стрільці босі по замерзлій ще землі скорим бігом відступають в напрямку села Медуха. [Більшовики, бачучи, що повстанці втікають, почали їх здоганяти і сипати градом куль. Із села дорогу почали перебігати другі більшовики, що були в гарнізоні цього села].

Становище ставало чимраз грізніше і безвихідне. Повстанці беруться на хитрість. Друг Левко недіючим автоматом обертається до ворога. Той залягає, а повстанці чим скоріше пруть між хати. Повстанці щасливо дісталися в село.

Вже почало смеркати. Рятунок заглядав вже повстанцям в очі. Село й вечір врятували їх.

Більшовики добігли до крайніх хат села, де стратили повстанців з очей. З люті запалили хату, били в нелюдський спосіб господарів.

*Пізно ввечері поверталися люті більшовики до гарнізону. Попереду, похнюпившись, ішов їх командир. Його передхвилеві думки про нагороду, медалю та відпустку розлетілися. Замість похвали чекала догана або кара від вищих властей» [7, 149–152].*

І ще один спогад «Ігоря», узятий з літопису, про перебування сотні у Чорному лісі.

## СПОМИН

*Навесні 1945 року, одного погідного дня, наша сотня під командою сотенного Чорного таборувала у Чорному лісі.*

*О 10 годині ранку стрільці, що повернулися зі стежі, повідомили службового, що до лісу зайшла велика сила більшовиків.*

*Ціла сотня в бойовому поготівлі чекає наказу командира. Командир ще раз висилає стежу. Повстанці, що залишилися в таборі, простяглися в розстрільну й зайняли становища. Запультувала повстанська гаряча кров, загули серця. Кожний очікував моменту, щоб вдарити по ворогові.*

*Стежа не встигла відійти 100 метрів від табору і змушена була вже бігом повернутися. Недалеко вона завважила більшовиків. Чорна навала сунулась на табір.*

*– Увага, огонь! – блискавично перелетів по лінії наказ командира Чорного.*

*Заклекотіла різноманітна повстанська зброя.*

*– Слава! Бий сталінських катів! – розлягалися стрілецькі оклики. Лави куль сипалися назустріч ворогам.*

*– Вперйод, ребята! – кричали божевільні, розлючені собаки.*

*По двогодинному бою геройською смертю впали чотирьох «Бистроокий» і 4-ри стрільці. Ці жертви ще більше запалили стрілецькі серця. З жадобою пімсти повстанці, мов леви, боролися з більшовиками.*

*Слава! Вперед за Україну! – ще раз і ще раз заграли повстанські кулемети.*

*Ворожий наступ був відкинений.*

*На допомогу ворогам з'явилося 4-ри літаки. Більшовики припинили наступ і в напрямі до нас пустили три білі ракети.*

*Командир зорієнтувався, що це знак літкам, він посилав три білі ракети в сторону ворога і дає наказ в бойовому порядку швидко відступати. Скоро ми опинилися позаду ворожої лінії.*

*На місці бою ревіли більшовицькі крики, а з літаків одна за одною летіли гранати і розривалися між більшовиками. В замішанні вороги билися самі між собою.*

*Під вечір наша сотня стояла в збірці, а командир Чорний говорив до нас промову [7, 67–68].*

*Пропонуємо читачам спогад «Іскри», який відтворює героїку повстанської сотні «Чорного» у бою біля села Гирботова.*

## **БІЙ У СЕЛІ ГИРБОТОВІ**

*Діялось це зимою при кінці лютого 1946 р. Сотня Командира Чорного, після бою в Чорному лісі, відступила крізь більшовицькі застави в Блюдницькому лісі Галицького району. Сніг поволі топився. Малі потоки наповнялись сніговою водою, голосно шуміли, несучи свої хвилі в річки. Небо було покрите хмарами, віяв холодний вітер та час від часу падав дощ. Всі долини та яри були покриті водою разом зі снігом, який ще не топився. Така погода обтяжувала стрільців під час маршу. В кожному селі квартирували гарнізони МВД, що були призначені на боротьбу з ОУН–УПА. Марш битими шляхами був неможливим. Ми були змушені продиратись долинами, ярами, щоб обминуть ворога.*

*По дводенному відпочинку з наказу командира Чорного ми відійшли далі. Настала темна ніч. Довкруги тихо, тільки чути шум вітру та дощу. Перед нами видніли світла сіль-*

ських хат, що немов запрошували нас до себе на нічліг. Ми попрямували в сторону с. Ганівець. Хоч ми були вдоволені, що зайшли в село, та довго тут не задержалися. З наказу командира ми пішли до с. Бовшева. Тут командир одержав розвідку до околичних сіл і ми попрямували далі. В дорозі, що веде з м. Більшівця до Кінашова почало розвиднятися. Коли ми дійшли до села Гирботів, Більшовицького району (Більшівцівський район. – Авт.), вже зовсім розвиднілося.

Тут ми заквартирували. Розставлено застави, а тому, що 3 кілометри від цього села лежить райцентр Більшівці, ми були в бойовому поготівлі. Населення сердечно привітало нас. Ми розійшлися на квартири. Хоч ми були змучені нічною дорогою, ніхто не відпочивав. Кожний чистив зброю, взуття, мився – бож сьогодні свято Стрітеня і кожний хотів привітати його як слід. Надворі ще падав дощ, сильний вітер надносив усе нові хмари із заходу.

Та не довго раділи відпочинком. Біля 7-ї години ранку стійковий дав знати, що більшовики з м. Більшівця підходять розстрільною. В кожного запало серце. Байдужою стала тепла хата. Кожний брав зброю в руки та йшов на ворога. Командир дав наказ наступати на більшовиків, і то бігом, бо, якщо ворог застукає нас в селі, то потерпить цивільне населення. Понад селом з заходу простягається пасмо невисокої гори. Вона покрита невеликими густими кущами, неначе малий лісок, що в той час купався в дощових каплях води. З цих саме кущів більшовики робили наступ, думаючи заскочити нас у селі. Та ми скоріше зайняли там становища. Не зважаючи на не зовсім сприятливі обставини, ждали ми ворога в окопах, які тут були. Нараз впав наказ командира – підходити окопами назустріч ворогові. Вистріл ракети буде знаком наступу.

Попереду йшов стрілець Вихор з кулеметом. Підійшовши 10 м, стрінувся з більшовиками, що йшли проти нас. Посипались перші кулеметні черги стрільця Вихора. Більшовики подались назад. У повітрі з'явилася червона ракета, що дала знак до наступу. Повстанці вмить вистрибнули

з окопів. Загнали кулемети й автомати страшним барабаним вогнем. Від крику по обох боках здригався ліс, що покривався сірою хмарою диму. Більшовики не сподівались такого сильного удару і, коли на них посипався град куль, почали панічно втікати.

– Смерть Сталіну! Смерть його вислужникам-наймитам!

– Вперед! За Самостійну Українську Державу! Хай живе Степан Бандера! – залунали веселі вигуки повстанців, що йшли вперед та посилали за сталінськими опричниками густі стріли.

Пройшовши цей лісок без перешкоди, ми побачили під куцями убитих енкаведистів та зброю, яку покидали сталінські «герої», спасаючи життя.

Ми прямували далі. Перед нами виринула велика поляна, а за нею Кінашів. Більшовики, вигнані на цю поляну, втікали в село, мов зайці. Ми посилали за ними густі стріли і не один кат сконав там навіки. Деякі встигли сховатися в селі. Ми за ними не стріляли, щоб не терпіло цивільне населення. На цьому бій скінчився.

Після бою сотня пішла на північ, залишаючи за собою побойовище з більшовицькими трупами.

Чергового дня донесла нам розвідка, що більшовики з міст Рогатина, Станіславова і Галича приїхали на поміч. Але воювати вже не було з ким. Ми були вже далеко» [ 7, 39–41].

## АД'ЮТАНТ «ЧОРНОГО» ЙОСИФ САЛИГА

*Росли два хлопці – красені-соколи,  
Росли серед карпатських нив і трав,  
Та впав наказ: «Вкраїна хоче волі!  
Ставайте, хлопці, до повстанчих лав!»*



*Йосиф Салига,  
ад'ютант «Чорного»*

На тернистих дорогах борні зустрівся із славним командиром «Чорним» уродженець с. Вікторів Йосиф Олексійович Салига («Сорока», «Свято-слав») (1923–2002). Ще 1944 року разом із «Чорним» був призначений у сотню «Черника». Довгий час цих двоє повстанців-побратимів ділили між собою радість перемог і смуток утрат.

Після Чорного лісу Йосиф Салига за згодою сотенного «Павла» легалізувався, щоб працювати у запіллі ворога і водночас врятувати батьків від Сибіру. Діставши липовий документ, не припиняв зв'язку з УПА.

Розрахунок був слушний, але водночас і ризикований: радянські власті могли й не повірити розповіді Йосифа Салиги про те, що він увесь цей воєнний час перебував у Німеччині. Так почався в його житті новий період – підпільне життя повстанця, який перебував на легальному становищі.

Станичний с. Вікторів Ярослав Глум дав нове псевдо «Свято-слав». Так і продовжував працювати Йосиф Салига за вказівкою сотенного та станичного до 50-х років – разом з іншими повстанцями, що теж працювали на легальному становищі, продавав надійним людям бефони, а за виручені гроші

надавав допомогу вдовам, чоловіки яких були замордовані чекістами. Часто доводилось заготовляти харчі та збирати одяг. У 1949 році оженився і перейшов на роботу в сусіднє село Комарів. Батько дружини мав млин, в якому і почав працювати Йосиф Салига. Так волею долі приступив «Святослав» до благородної і життєдайної праці – продукував борошно, хліб, газдував на власній землі. А для повстанців виконував не менш вагому місію – постачав їх мукою та харчами.



*Олекса та Анастасія Салиги, батьки ад'ютанта,  
в будинку яких знаходили притулок командири УПА*

Ризикуючи життям, бо пильне око МГБ невпинно стежило за ним, продовжував підпільну боротьбу. Неодноразово радянські каральні органи навідувалися до оселі Салиги, випитували, погрожували, залякували: обіцяли розправитися із сім'єю. Та відповідь «Святослава» («Сороки») була одна: «Я нічого не знаю, був у Німеччині, ні з ким не контактую». Звісно, що чекісти не йняли віри, однак не мали явних звинувачень, бо колишній повстанець суворо дотримувався законів підпілля й нічим себе не компрометував. А з-поміж мешканців Вікторова та сусіднього Комарова теж, Богові дякувати, не було зрадників. Разом з іншими повстанцями, що теж працювали на легальному становищі, матеріально допомагав вдовам загиблих вояків – борошном, одягом, харчами.

Отак і жив Йосиф Салига, чесно і праведно, з вірою в прийдешню самостійну Україну, наближаючи її у молитвах, своїм вартісним життям виховуючи справжніми людьми, українськими патріотами власних дітей. Розповідав синам справжню історію України, знайомив з літописом національно-визвольної боротьби, навчав їх любити рідну землю на героїчних прикладах українських борців за волю: брав синів Ярослава та Романа із собою, коли відвідував своїх повстанських побратимів «Чорноту» (В. Чав'яка), «Моряка» (В. Маланія), «Рогозу» (М. Левицького), «Горілку» (В. Чорнія), «Оксану» (О. Заclinську) та ін.

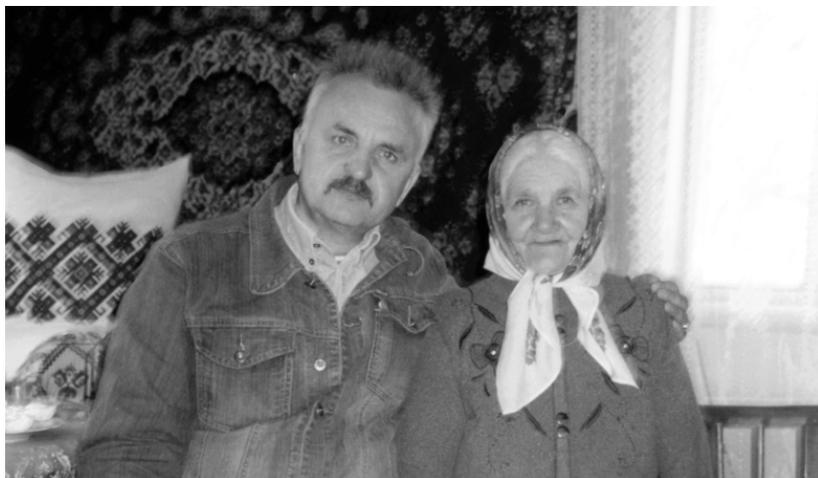
Це було свого роду духовним заповітом Йосифа Салиги власним синам: бути щирими українцями, працювати для добра України, знати і шанувати її історію. Згодом, уже після смерті батька, сини свято дотримувалися цих напутних слів, вважали своїм обов'язком віддати шану тим, кого несправедливо було забуто, поклонитися в шанобі перед могилами полеглих повстанців.



*Біля пам'ятника Степанові Бандері  
зліва направо Микола Левицький  
(«Рогоза») та Ярослав Салига.  
с. Старий Угеринів, 2004*



*Ярослав Салига з Вірою Тимчишин –  
донькою провідника ОУН Прикарпатського краю  
«Роберта» (Ярослав Мельник). г. Яворина, 2007*



*Ярослав Салига з Анною Матвейко-Попович –  
зв'язковою, друкаркою „Грома”  
(Микола Твердохліб) – командира ВО УПА «Захід».  
с. Залісся, Львівщина, 2007*



*Ярослав та Наталія Салиги  
біля пам'ятника «Благому» (Олекса Химинець),  
с. Саджсава Богородчанського району, 2006*



*Одна з останніх зустрічей Ярослава та Наталії Салиги  
з Головнокомандувачем УПА Василем Куком.  
Київ, 2006*

Щиро вітав Йосиф Салига постання Української Само-  
стійної Соборної Держави. Того вже далекого від сьогодення  
серпневого дня – 24 серпня 1991 року – зі сльозами на очах,  
зводячи погляд до образу Божої Матері, навколішки творив  
вдячну молитву Господеві, тремтячими вустами проказував  
слова «Отче наш», що лилися з глибини душі та линули  
в перемішку зі словами «Під синьо-жовтим прапором свобо-  
ди з'єднаєм весь великий наш нарід». І сміявся від невимов-  
ного щастя колишній вояка, і велика втіха сповнювала його  
старече серце, і не соромився своїх радісних сліз повста-  
нець «Сорока» («Святослав»). А відтак дістав зі скрині  
синьо-жовтий прапор, притулив до грудей і промовив: «Спов-  
нилося. Тепер можна вмерти».



*Автор книги із ад'ютантом «Чорного» біля пам'ятника очільника  
повстанського руху в 90-ті роковини від дня народження  
Степана Бандери. с. Старий Угринів, 1999*

Утім, зозуля накувала Йосифові Сализі ще 11 щасливих літ – 11 років життя для відродження України, для реабілітації тих, хто пліч-о-пліч із ним воював за самостійну державу, для повернення із небуття своїх побратимів, для воскресіння із мертвих невідомих героїв УПА.

Справою свого теперішнього життя «Сорока» вважав віднайти могилу повстанського командира «Чорного», розповісти сучасникам сувору і величну правду про героїку національно-визвольних змагань, про долю куреня «Смертосці», про Чорний ліс у боротьбі за волю України.

24 липня 2002 року перестало битися шляхетне українське серце бійця Армії Безсмертних, серце, що любило Україну палко і віддано, серце українця-однолюба Йосифа Салиги, ад'ютанта «Чорного».



*Остання мить прощання з ад'ютантом «Чорного» .  
с. Комарів, 2002*

Знайомимо читачів із спогадами колишнього вояка УПА, ад'ютанта курінного «Чорного» Йосифа Салиги. Подаємо ці спогади без скорочень, оскільки вони достеменно відтворюють славний і трагічний бойовий шлях повстанця «Чорного», згодом курінного. Цей шлях крок за кроком відстежений ад'ютантом «Сорокою» – людиною, що була поруч із славним повстанським командиром, людиною, що була втаємничена у всі військові операції, людиною, якій за умов суворої конспірації «Чорний» довіряв як собі, людиною, на яку він покладався, людиною, що стала для «Чорного» щирим і вірним побратимом.

Розповідь «Сороки» вражає об'єктивністю, правдивістю, докладним описом повстанських буднів. Вона позбавлена високої патетики, проте яскраво відтворює героїку тієї доби, радість від успішних боїв, біль за вбитими побратимами, ненависть до ворогів. А ще велику зворушливу синівську любов до України. Вчитаймося уважно в ці рядки, простежимо весь цей тернистий шлях до боротьби за волю України. Бо це шлях не лише курінного «Чорного» чи повстанця «Сороки». Це шлях сотень юнаків із Назавизова та Вікторова, з Підгаєччини та Богородчанщини, зі всієї Галичини, Лемківщини, що офірували Україні свої молоді життя.

*«Я, Салига Йосиф Олексійович, псевдо – «Сорока», уроджений у селі Вікторів 24 березня 1923 року. 1941 року, у листопаді я, як і ряд інших хлопців, був вивезений до Німеччини на примусові роботи. Через рік отримав з дому телеграму про те, що моя мама тяжко хвора. Мене відпустили на 10 днів. Так, у грудні місяці 1942 року я приїхав додому. До Німеччини більше не повернувся.*

*На початку 1943 року почалася підготовка до визвольної боротьби за незалежність України. Маючи 19 років, мене прикликали до місцевого осередку ОУН і прийняли до юнацтва. Ми збирались з кількох осель у селі Сапогові, де провідником молоді був Якимець із с. Сапогова, псевдо – «Черник». На цих сходинах нас ознайомлювали із політичною ситуацією під німцями та «совєтами» і навіювали націона-*

лістичний дух. Згодом нас розкидали в різні місця для навчання володіння різними видами зброї. Мене, приміром, спровадили в село Суботів Галицького району на два тижні, а жив у селі Перлівці, іншим разом – у селі Узинь Тисменицького району. Цілу зиму з 1943 до весни 1944 років нам розповідали про партизанські бої. Інструкторами були сотенний «Черник», чотовий «Залізняк» і ройовий «Ластівка», котрі згодом стали нашими командирами.

У листопаді 1943 року мене прийняли в члени ОУН. Навесні 1944-го, коли наші провідники почали організовувати бойові сотні ОУН, я за наказом станичного в квітні місяці вступив до лав УПА в сотню «Черника». У той час 15 юнаків із села Вікторова поповнили ряди сотні. Називаю їх усіх: Федір Гандера, син Василя, «Максим», кулеметник; Василь Гойсан, син Івана, «Рибак», чотовий; Дмитро Дідух, син Йосипа; Ромко Жилияк, син Нестора; Олекса Зелінський; Федір Ковальчук, син Онуфрія, «Богун», чотовий, а потім – сотенний; Йосиф Ковальчук, син Кирила; Мирослав Кузьмич, син Василя, «Свист»; Василь Маланій, син Михайла; Дмитро Образюк, син Олекси; Федір Образюк, син Миколи; Йосиф Салига, син Олекси, «Сорока», ад'ютант; Ткачишак Дмитро, син Олекси; Григорій Ткачівський; Олекса Ткачишак.

Коли нас зв'язкові привели в село Грабівка в Чорний ліс, то там вже була на той час «столиця» партизанського руху опору. Тут розмістилося кілька сотень: «Грегота-Різуна», «Благого», «Гамалії», «Хмари». Нашим сотенним став «Черник» – Михайло Муращук із с. Тумир, який теж мав псевдо «Черник» (як правило кожний повстанець мав окреме псевдо, проте зрідка траплялося, що псевдо повторювалися. – Авт.).

Я був стрільцем. Саме тоді доля звела мене з моїм майбутнім командиром «Чорним», призначеним начальником штабу в сотні «Черника». Повстанці відразу сприйняли його як порядну, щирю людину. Тоді також організовувалася сотня «Чорноти», який був чотовим у «Благого». Очолював це партизанське з'єднання курінний «Різун». База

наша знаходилася в селах Завій та Грабівка. Тут протягом двох місяців ми проводили військовий вишкіл, готувались до далеких рейдів. У селі Грабівка на великому майдані стояла військова кухня, де партизанам варили їсти, а по хатах розміщувались тимчасові майстерні: шевські і кравецькі, де виготовляли взуття й шили форму для партизанів. Наші повстанські відділи знаходилися у селі Грабівка, а застава охороняла міст у селі Завій. Він з'єднував два населені пункти – Завій та Яворівка. У с. Яворівка з другого боку моста знаходилась німецька охорона, як на кордоні. Німці, можна вважати, не звертали на нас ніякої уваги. Однак десь через місяць надумали захопити нашу заставу, поставили собі за мету нас ліквідувати. Але застава виявилась пильною і зчинила тривогу. Почалась сильна стрілянина. Німцям вдалось захопити нашу заставу і попрямувати на базу. Курінний «Різун» дав наказ силами всіх сотень оточити ворога з трьох сторін, відкривши перехресний вогонь. Зав'язалась перестрілка. Німці побачили, що опинились в оточенні. Тоді відступили, покинувши нашу заставу. А наступного дня зовсім вибрались з Яворівки. Більше не тривожили та й не нагадували про себе.

Під час дислокації сотень хлопці не сиділи без діла, а робили набіги на шкірзавод і трикотажну фабрику. Відразу ж після нашої (мається на увазі сотня «Черника». – Авт.) утворилось ще кілька нових сотень. Уже на початку липня сотні «Різунна», «Черника» і «Чорноти» отримали наказ іти в рейд на захід. Так ми поволі просувались у відносній безпеці.

Наша сотня була також і пропагандистською. У кожному селі скликали людей на віче, переконували їх не йти в дивізію СС «Галичина», а радше направлятись до лісу й знищувати окупантів. У нас був організований хоролий гурток, який усюди виступав.

Просуваючись Болахівськими лісами, ми вирішили перепочити. Однак наша розвідка донесла, що в районі Сколього на горі Лопата, де локалізувалась сотня «Чорноти», німці ведуть наступальні бої з повстанцями. Наш сотенний

«Черник» наказав допомогти «Чорноті». Ми пробирались то селами, то лісом, боячись, аби німці не влаштували нам засідки. «Чорнота» відбивався по-геройськи. Ворог, маючи чисельну перевагу приблизно втричі, вів наступ на гору, щоб захопити повстанців. Та їм це не вдавалося, бо «Чорнота» володів на той час двома гранатометами, які влучно стріляли. Ми прибули йому на допомогу аж після обіду. Коли ворог зауважив, що надійшла допомога повстанцям, розбігся в різні сторони, а решту – сіли в машини і поспіхом відїхали від біди подалі.

Потім ми сіли відпочити в селі Кам'янка поблизу гори Лопата, де наша стежа захопила сім гестапівців, які відбились від своїх і блукали лісом. Від них ми довідались, що в бою з повстанцями вони втратили більше як п'ятдесят осіб убитими і мали багато поранених. Гестапівці ніколи не сподівались, що партизани володіють гранатометами, які так влучали у їхні позиції.

У селі Кам'янка ми пробули два дні. За цей час у сотні відбулися деякі зміни: «Черника» призначили інструктором у школі старшин, котра знаходилась у тій окрузі, а сотенним – начальника штабу «Чорного», що пізніше став курінним. Коли він прийняв нашу сотню, то надійшов зверху наказ відправлятись на Лемківщину за Сян, де польська партизанка дуже тероризувала українське населення.

Нам часто доводилось жити впроголодь у заблокованих лісах, що шкодило здоров'ю і негативно впливало на моральний стан. «Чорний» умів підняти повстанський дух. Він виявився командиром сильної волі, у нього не було ні крихти непевності. Його мужність і стійкість передавалась і повстанцям.

Під час рейду по Дрогобиччині ми роззброїли весь полк мадярів, тільки їхнього полковника відпустили з пістолетом. Отож добре озброїлись автоматами з достатньою кількістю набоїв і пістолетами. Так, поповнивши свої запаси зброєю, решту віддали населенню і «заскладували».

Через кілька днів від розвідки довідались, що автотрасою в сторону Перемишля прямує німецький обоз з охороною та відділ гестапо – близько ста осіб. Уздовж траси з одного боку була річка, а з другого – ліс. Ми зробили засідку з обох боків. Коли німці наблизились, ударили по них. Ті відчайдушно відбивались, але це їм нічого не допомогло. Ворог просто не мав куди подітись і де захватись. Так вдалось їх повністю розбити, а двадцять п'ять осіб потрапило у полон. Ворог віз до Німеччини велике багатство: бочки з натопленим маслом, копченим салом, смальцем, кури, ковбаси, ящики із шкірою для взуття.

Ми добре поповнили свої харчові запаси, а частину роздали населенню. Відтак посувались далі на захід. Одного дня розвідка донесла, що в містечку Добромилі на станції зупинились на відпочинок військової СС «Галичина» (близько 400 осіб). Вони були розбиті «советською» армією під Бродами, їх везуть німці на захід. Увечері наша сотня обложила загоны, і сотенний «Чорний» порадив не їхати на захід, а йти в ліс і бити німців. Тоді їхні офіцери послухались, ліквідували німецьку охорону й перейшли на бік УПА, захопивши із собою зброю та запасне обмундирування. Наш командир завжди володів ситуацією, умів передбачити все до найменших дрібниць, ураховував особливості терену, погодні умови, настрої бійців. Ходили чутки, що пізніше з них утворився курінь під командуванням «Рена».

Згодом одна чота під час бою відірвалася від свого куреня і в жовтні місяці перейшла до нас аж у Чорний ліс. Нашу сотню поповнили німецькою військовою формою, і ми вирушили в напрямку ріки Сян. Там уночі перейшли ріку на Лемківщині (тоді на польській території повіт Ліско і Сянок). Хоч ми знаходили стійбища польської партизанки, але їх ніде досі не бачили й не зустрічались з ними, оскільки вони нас уникали. Від місцевого населення українського походження довідались, де саме знаходиться штаб польських терористів, який незабаром ліквідували. Ми перехувались від

населення по лісах, так як остерігались, щоб нас не видали німцям.

Кожного дня все ближче і ближче чули гуркіт гарматної канонади. Через кілька днів нас повідомили, що знаходимось у прифронтовій зоні, у так званому «мішку», бо з одного боку – німці, а з другого – совіти. До того ж перебували недалеко від нафтових заводів, де ворог закріпився й усіма силами їх охороняв. У містечку Ропенька фронт утримувався майже два тижні. Німці, скаженіючи від люті, наповнили навколишні ліси і села своїм військом. Ми не мали ні вільного місця, ні харчів.

Наш командир, як завжди, швидко реагував на ситуацію, приймав рішення, видавав накази. Він завжди мав добру орієнтацію в бою, умів його запланувати. Стрільці йшли за ним, бо існувало взаєморозуміння і повага між «Чорним» і повстанцями. Старались робити все якнайкраще. Так, порадившись із хлопцями, командир розділив сотню на три села, щоб кожна чота самостійно переховувалась по селах в українських громадян. У кожній хаті замаскувались залежно від складу сім'ї: хтось був за сина, хтось – за зятя, а ще хтось – за чоловіка на випадок приходу ворога. Форму та зброю акуратно заховали й чекали подальших розпоряджень від командування. Наша чота розташувалась у селищі Середниця. Я своїх хлопців розмістив у надійних місцях. У цей час я був заступником ройового (попередній ройовий «Соломка» захворів по дорозі ще на теренах Болехівського району). Мені вдалося потрапити в сім'ю, де виховувалось двоє синів: один одружений Петро і другий – чесний та культурний хлопець на ім'я Іван, який також пішов у партизани до «Рена». У родині зростало ще й дві доньки: старша Ганька (20 років) і молодша Юлька (17 років). Я, як конспіратор, вважався «чоловіком» Ганьки. Батько цих дівчат та хлопців, Михайло Шквара, мав вуличне прізвисько Гатала.

Бої тривали щодня: то повітряні, то наземні. Наш командир «Чорний» був прекрасним оратором. Перед боєм міг так виступити, що мороз ішов поза шкірою. Своїми

здібностями надихав стрільців на справді героїчні вчинки. Він мав вольовий характер, був досвідченим вояком. Ми всі дуже поважали його. Завжди знаходив для нас якесь заняття: то ідеологічний вишкіл, то вправи в стрільнині. Був взірцем охайності, прикладом для всіх нас як має виглядати український повстанець. Ми завжди прислухались до його порад, і наше довір'я до командира зростало з кожним днем. Людина діла, шляхетний, розумний. Багато читав, хотів учитися. Йому можна було довіритись. Наша дружба цементувалась нескінченними тривогами за життя людей. І кожний вдалий бій, удале повернення вважалось перемогою життя над смертю.

Ми разом із місцевими ховалися в яру, де росли корчі. Там кожний зробив собі нішу в березі на випадок вибуху снарядів.

У нашому селі поляків не було, а тому, коли наступала прифронтова тиша, ми могли вільно ходити по селу. Друга чота розташувалась у с. Вільшаниця, де теж майже не було поляків, а третя – у с. Воля Романова. Там населення складалось наполовину з поляків. Тут нашим хлопцям доводилось найважче, так як треба було остерігатись і німців, і поляків.

Якось, через два тижні, німці довідалися, що в них під боком, біля прифронтової зони, переховуються партизани. Командування вермахту зв'язалося з нашим командуванням і підписало мирний договір без відома Бундестагу. Німці приїхали машинами в наше село і стали розпитувати, де знаходиться наш сотенний. Тут зчинився рух, через деякий час з'явився «Чорний», сів у легкову автомашину «Опель» і поїхав з німцями. Хлопці думали, що сотенного арештували. Однак незабаром його доставила машина назад, і він повідомив, що більше переховуватися не треба: «Виймайте форму, зброю і виходьте на збірку!». Німці здивувались, коли побачили, що ми всі обмундировані в німецьку форму дивізії СС «Галичина». Коли всі зібралися і до нас приєдналися ще дві чоти з інших двох сіл, то на площі, у центрі села, гуртом заспівали гімн «Ще не вмерла Україна». Люди

із села Середниця плакали на radoщах, бо такого ще не чули. Коли ми покидали населений пункт, вони із задоволенням виносили харчі на дорогу й закидали нас на прощання квітами. Не одна дівчина закоханими очима розлучалася зі своїм милим, з яким полюбилась за такий короткий відтинок часу.

Наступного дня совіти прорвали фронт, і ми почали відступати з німцями в сторону Чехословаччини. На третій день наздогнали нас, і ми зайняли оборонну позицію за наказом німців. Та останні залишили нас напризволяще на фронтівій лінії, а самі тихцем відступили. Совіти розпочали артилерійську підготовку.

Незабаром ми почули вибухи снарядів. Біля мене лежав стрілець із дивізії СС «Галичина», родом із Тернопільської області, села Тростянець, що помер від ран. А мене кинуло вибуховою хвилею через дерев'яну колоду на другу сторону. Невдовзі ми дізналися, що німці нас залишили в окопах, а самі втекли. «Чорний» наказав забрати тіло вбитого повстанця й негайно відступати. Ми відійшли аж до третього села і там поховали вбитого побратима з військовими партизанськими почестями. А далі продовжували відступати в сторону Чехословаччини і надвечір наздогнали німців. Вирішили краще відпочивати по stodолах, де розмістились разом з ними. Уночі почули сильний крик і матюкання помосковськи. Усі підвелись на ноги, та здивувались, що німці на це не звертають уваги. Згодом вияснили, що нас наздогнали «Власові». Ось так з німцями та «власовцями» відступали ще впродовж двох днів до Чехословаччини. А на чехословацькій території вже розділились: «Власові» пішли з німцями вглиб Чехії, а ми повернули в Карпати, щоб перейти фронт.

«Чорний» був мудрим, розсудливим, дисциплінованим, урівноваженим командиром, всім серцем вірний Декалогу українського націоналіста. Кожний крок зважував, бо розумів, що йдеться про життя людей. Товариський, ставився до нас як батько, зважаючи на те, що ми були ще зовсім юними повстанцями. Але коли розмова заходила про військову

честь і національну гідність, ставав зосередженим, вимогливим, однак завжди справедливим.

Сотенний сказав, що треба зробити все для того, щоб перейти фронт без втрат. Більше як два тижні ми тинялись по горах та різних урвищах. Аби не натрапити на москалів, дерлись по вершинах, де не було жодного деревця, ані травинки, лише шлак. Я ніколи того не забуду. Голодні, завошивлені, ледве переступали ногами і знову дерлись кудись вверх по прілих, гнилих колодах, збирали гриби, навіть не вникали, чи їстівні вони, чи отруйні. Врешті, вийшли на полонину. Майже всі були хворі на червінку. Страшно було дивитись, як партизани знімали штани, пригинали гілля й сідали на нього, як у туалеті, стікаючи кров'ю. Сотенний постійно підбадьорював нас, старався підняти наш бойовий дух, бо ми були дуже пригнічені.

Вибравшись на полонину, побачили чабанів, які пасли вівці. Від них довідались, що вже перейшли фронт і що в селі є москалі. Коли наш сотенний домовився з чабанами віддати нам десять овець, то кожен з'їв свій пайок сирим, навіть не дочекавшись, поки м'ясо звариться. Чабани тут же дали знати в найближче село, що в горах переховуються голодні та виснажені повстанці. Уже наступного дня нам привезли картоплю. Хочу додати, що коли ми з'їли сире овече м'ясо, то червінка ще більше загострилася. А от коли ми з'їли кожен по цілій їдунці напівсирої бараболі, то через півдоби хвороба зникла. Так сира бараболя нас вилікувала.

Трохи підкріпившись, увечері спустились до села Ямна, де полягали по теплих хатах на солодкий відпочинок. Та вдосвіта раптом зав'язалась стрілянина. Стало зрозуміло: облавники. Вмить сотня стала на збірку, «Чорний» тримає промову:

**«Друзі! Побратими! Лицарі волі!**

Зараз маємо звести бій з осатанілим ворогом нашої України. Ворогом, що чисельно переважає нас удесятеро. Ворогом, що вчора підступом знищив наших побратимів, мордував наших матерів, гноїв у в'язницях наших сестер,

етапом гнав нашу родину з рідних осель, як та татарва, ясиром гнав її до Сибіру. Плаче сплюндрована Україна, стогне під большевицьким ярмом рідна земля.

Чи можемо терпіти це? Чи можемо змиритися із цим і мовчки дивиться, як ворог безжально плюндрує нашу землю. Ні! Не можемо, бо всі ми – нащадки козацького роду, бо ми лицарі волі, ми лицарі незборимого духу Івана Мазепи, кошового Івана Сірка, славних січових стрільців. Ми йдемо в бій за святу і величну ідею – волю України. «В своїй хаті – своя й правда, і сила, і воля».

Багато українців зневірилося у перемозі, багато пристало на бік катів, багато юд-запроданців точить, мов той черв'як, ще живе українське дерево, багато прислужників уже є у ворогів.

Та «Не пора, не пора, не пора москалеви й ляхови служить. Довершилась України кривда стара, нам пора для України жить. Бо пора це великая єсть. У завзятій важкій боротьбі ми поляжем, щоб волю і славу, і честь, рідний краю, здобути тобі!».

Ми – смертоносці для ворога. Ми – воленосці і мироносці для нашої України!

Над нами витає Шевченків дух – дух бунтаря, гнівний дух борця проти неправди і неволі. «Борітеся – поборите! Вам Бог помагає, за вас сила, за вас правда і воля святая!»

За нас – посивілі матері, згорьовані батьки, заплакані сестри. За нас – молитви наших дружин і коханих дівчат. Бо ми ті, хто підніме Червону Калину, бо ми ті, хто вирятує наших рідних з ярма, бо ми ті, хто звільнить Україну від гніту! Слава Україні! Героям слава!

Бо хто, як не ми, стане за її свободу?!

Вона у нас одна-єдина, найсвятіша, найрідніша. Це те, що в нас ще залишилося, чого не маємо права втратити, бо тоді немає сенсу жити.

Бо що ми без України?! Бо хто ми без неї?! Духовні сироти. Сліпці. «Свою Україну любіть, любіть її во врем'я люте, в останню тяжкую минуту за неї Господа моліть».

*Ми здобудемо Україну або накладемо головами, зросимо її своєю гарячою кров'ю, щоб прийдешні лицарі посіяні нами зерна зжали, щоб щедро заколосилася українська нива.*

*«За Україну! З вогнем завзяття рушаймо, браття, всі вперед!*

*Слушний час кличе нас – ну ж бо враз сповнять святий наказ!*

*За Україну, за її волю, за честь, за славу, за народ!»*

*Піднесені палкими словами «Чорного», повстанці прийняли бій з облавниками-емгебістами, що майже втричі переважав. Билися завзято, але почали поволі відступати в гори, щоб не втратити людей.*

*До речі, я і сьогодні не знаю нічого про це село Ямна, до якого району воно належить і де знаходиться.*

*Коли ми відступали в гори й обережно добирались до Чорного лісу, то прибули на свою рідну базу аж у половині жовтня. І, нарешті, стали на довготривалий відпочинок. Узимку робили дуже мало рейдів, маскуючись у навколишніх селах Чорного лісу, аби якимось тут перебути.*

*Весною 1945 року, в березні місяці наша розвідка довела до відома, що загони карателів блокують усі села навколо Чорного лісу, аби перекрити шлях до будь-якого населеного пункту. Сотенний наказав вирушати в рейд за Дністер. Ми з Чорного лісу попрямували до села Мислів, яке обминули стороною, і через Бондарів, Бринь, Мединю, Селиську наблизились до Дністра. У с. Селиська наткнулись на невеличкий загін облавників, які поверталися з операції. Ми вдарили по них, і вони одразу втекли. Весь день пробули в лісі, а потім переправились через Дністер і вечеряли вже в селі Німшин. Повечеряли ситно, бо люди наперед знали, що приїдемо, і чекали на нас. Дуже рано вирушили далі в сторону Більшівців. Перейшли Слобідку Більшівцівську і заховались у маленькому лісочку, неподалік Більшівців. Розраховували там перебути, та ворог виступив проти нас. Ми зайняли оборону, а два рої пішли в обхід і залягли у засідці на горі Ліска. Совіти наближались перебіжками, і почався*

бій. Оскільки ми були на горі, а совіти дерлись по горбі, то нам зручно було відбиватись від них. Нараз сотенний випустив ракету, і ті два рої, які знаходилися в засідці, зайшли з тилу, вдаривши по совітах. Цього вони вже аж ніяк не сподівалися, а тому їх охопила паніка, і вони накивали п'ятами. Ми пішли вслід за ними, і так переслідували їх аж до районного центру Більшівців. Там зав'язалась сильна перестрілка, усе районне начальство повтікало до Галича.

Ми припинили переслідування й повернулися до села Нараївки (колишній Гирботів). Там уже пообідали. Далі через Підшумленці подались на Рогатинщину. Але облавники почали і там нас переслідувати, а тому пішли в ліс біля села Шумляни. Тут трохи відпочили і знову повернули назад у Чорний ліс, оскільки карателі вже вкотре блокували села навколо нас.

У Дубівцях переправились через Дністер, минули села Крилос, Вікторів, Майдан, після чого взяли курс на Чорний ліс. Тут відпочили, але щоб не засиджуватись, кожного дня виходили групами (не більше десяти чоловік), робили засідки й нападали на облавників, котрі буквально шастали по селах. Дуже тішило, коли випадала найменша можливість побувати в рідному с. Вікторів. Це одне із самих патріотичних, національно свідомих сіл. Ми мали тут людей, котрим довіряли і доручали найнебезпечніші завдання. До них належали зв'язкові Ірина Гойсан, Зелінська, станичні та ін.

Наш рій зробив засідку біля села Росільна, де ми знищили дві вантажні машини з облавниками. Пізніше отримали наказ знищити їх гарнізон у селі Майдан, точно не пам'ятаю якого району. Уночі підповзли городами аж під самий гарнізон, який розмістився в приміщенні школи і складався приблизно з вісімдесяти осіб. А нас було більше сотні. Ми вдарили по карателях, котрі спали. Вони відбивалися, але під нашим сильним натиском покидали все, що мали, і в одних сорочках повтікали в район. Знову почалася блокада Чорного лісу, і ми змушені були відступити в гори, до села

Яблінки Солотвинського району, хутора Прислоп та ряду інших сіл, що прилягали до гірських лісів.

У горах карателі загубили нас і трохи притихли. А ми тим часом перейшли на терени Городенківського району. Там менше лісів, через що люди мало зустрічались з повстанцями. У зв'язку з цим у них змінились націоналістичні переконання. «Чорний» наказав збирати населення на віче й підіймати повстанський дух.

Звідти ми перейшли до Тисменицького району. У селі Клубівці замовили вечерю. І вже коли йшли їсти, на дорозі з'явилася машина з облавниками, нас обстріляли. Ми дали кілька залпів у відповідь, але змушені були відступати, бо бачили, що назустріч наближається ще кілька машин.

Уже на ранок Стриганецький ліс був переповнений совітами. Ми перейшли до села Петрилів, але там нас виявив коропецький загін карателів. Тоді ми відступили до села Буківна, де переправились через Дністер і пішли на село Луку та селище Зелене Устя. Це маленьке містечко мало невеликий гарнізон, який почув про нас і відразу ж зник. У кількох крамницях лежало трохи продуктових товарів. Сотенний шкодував голодних повстанців і наказав відкрити крамниці, заpastись їжею, хлібом, а решту роздати людям. Звідти великим маршем опинилися в дубовому лісі, поблизу села Кінчаки, де просиділи три доби.

Стояла величезна спека, облавники нас не турбували. Наступного дня наша стежа затримала жінку, яка в селі розпитувала жителів, у тому числі й дітей, чи є у лісі повстанці, скільки їх. Коли її привели у ліс, то під час допиту вона зізналась, що є співробітником НКВД і прийшла вивідати силу повстанців. А ще попередила, що на нас готується напад.

Залишатись далі в цьому лісі ставало неможливим. Ми подались далі до Чорного лісу. Коли стало розвіднюватись, треба було негайно якимось маскуватись, бо переслідувачі стежили за нами. Зайшли в ліщиновий лісок біля села

*Устрець і там позасинали, оскільки надворі була страшна спека.*

*Десь перед обідом нас оточила величезна кількість енкаведистів, зав'язався запеклий бій. Нас рятували великі й густі корчі. Ми все робили для того, щоб вирватись з «мішка», але не всім це вдалося. Тоді загинуло більше десяти повстанців. Серед них – і начальник штабу «Зенко». Так нас розгромили, а хлопці, які залишились живими і чудом уціліли, розбрелись хто куди. Але місце зустрічі ми знали – Стриганецький ліс. Три дні збирались, вияснювали, хто зостався живим. Після цього зробили похід без перепочинку аж у Чорний ліс. А там скупчилось чимало совітів, які зайняли підлісні села: Нивочин, Лисівка, Гринівка, Саджава, Глибівка.*

*У Чорному лісі, аби знову не потрапити в засідку, подалися в Перегінський район, село Ясінь Сливки. Там пробули довго. Доводилось сильно голодувати, бо населені пункти були бідними. Побувши в Перегінську, знову прибули в Стриганецький ліс. Надвечір перейшли в с. Чорнолізці Тлумацького району. Тут нас радо зустрів станичний села. І передусім добре нагодував, тому що вкрай були виснажені голодом. Після вечері завів нас у маленький ліщиновий лісок і сказав спокійно відпочивати, бо поблизу облавників ніде немає, і ми будемо в безпеці. Тим часом станичний удосвіта, коли найміцніше спить, таємними стежками привів чекістів. І знову почався запеклий бій. Дехто спросоння зривався і не знав, що має робити. Такі повстанці потрапляли в руки чекістів або гинули від куль. Подібним чином загинули повстанці із села Залуква – «Мур», «Вовк» і «Кучерявий».*

*Через деякий час ми знову зібралися у Стриганецькому лісі. Чекісти кидали проти нас чимраз більші сили. Ми все переховувались, менше нападали, аби не видати себе. Запасались харчами на зиму. Всі села навкруги були заблоковані ворогом.*

*Бачачи безвихідь становища, курінний «Чорний» вирішив тимчасово розпустити повстанців.*

*Перед цим він звернувся до стрільців із прощальною промовою:*

*«Побратими! Друзі!*

*Прийшла година нашого прощання.*

*Україна – понад усе. Проте так склалися обставини, що наразі мусимо звернути боротьбу, бо вона нині, крім утрат, не є хосенною для нашої Батьківщини. Підступ, зрада – на кожному кроці, на кожному кроці чигає небезпека. І якби то з відкритим ворогом! Ні, це небезпека з боку юд, сталінських опричників, українських перевертнів, манкуртів, яничар. А ця небезпека у стократ жакливіша. Лише вчора через зраду ми втратили наших побратимів «Мура», «Вовка» і «Кучерявого». Кого втратимо завтра у нечесному і підступному поєдинку з юдами, не знаємо.*

*Тому сьогодні я прийняв тяжке для себе рішення: тимчасово розпустити курінь, аби вберегти від дочасної і невиправданної загибелі, щоб зберегти вас для майбутньої України.*

*Ми зустрінемося, друзі! Коли прийде слушний час, я скличу вас до Чорного лісу! Ми невдовзі зійдемося, щоб сповнити наш святий обов'язок перед Україною. Я вірю в це, я вірю в нашу перемогу! Але наразі я наказую розійтись. Це наказ! Його слід виконати!*

*Я ж до останку, до загибелі лишатимусь у криївках, вести-му таким чином борню з ворогом. Боротимусь до кінця – щасливого чи трагічного. Вірю в повну перемогу над ворогом України.*

*Ви ж розходитесь поодиночі. Дотримуйтеся усіх правил конспірації. Зброю ту, що неможливо заховати під одяг і пронести із собою, ви здасте ад'ютантові «Сороці». «Рубак» і «Сорока» мають її заскладувати, намалювати схему схрону.*

*Друзі! Неможливо передати той біль, який зараз, мов той острій ніж, крає душу і серце. Болить мені, бо хоча і тимчасово, та розходяться наші стежини. Стежини, якими ми пліч-о-пліч рейдували Надвірнянщиною і Тлумаччиною, Коломийщиною і Станіславщиною, Словаччиною і Лем-*

*ківщиною... Разом пройдено десятки тисяч кілометрів визвольного шляху, на якому втрачено сотні повстанців – наших друзів і побратимів. Схилимо в пошані голови та промовмо «Отче наш» за упокій їхніх душ!*

*Я щиро вдячний Вам усім за те, що не зрадила Ваша рука в тяжкі хвилини боїв, що не покинули Ви свого пораненого товариша на наругу ворогові, що не кривдили Ви жодного «цивіла», що по-лицарськи поводитися з полоненими, що уділювали з фляги один одному останні краплини води, що віддавали зв'язковій чи медсестрі останні крихти свого шматка хліба, що підбадьорювали жартом чи піснею у скрутних хвилинах оточення, що вистояли, не продалися за ламаний гріш.*

*Ви ті, котрі прийшли на цей світ, щоб сповнити святий обов'язок перед нашою Україною. Ви сповняли його самовіддано, до самозречення. Стікаючи кров'ю, вмиваючись потом, відчуваючи холод і голод. Ви думали не про теплі оселі, не про смачну вечерю, не про принади сімейного життя. Ви думали про найсвятіше, що у нас є, – про Україну.*

*Слава Вам! Слава Україні! Героям слава!»*

Приведені вище спогади ад'ютанта «Чорного» Йосифа Салиги («Сороки»), задокументовані спогади повстанців Петра Хмари, «Ярка», «Ігоря», «Чорного» та інших учасників національно-визвольних змагань ми доповнили цікавими фактами, віднайденими у книзі «Підгайчани в боротьбі за волю України»:

*«Тринадцять молодих хлопців з Новосілки були учасниками Української дивізії «Галичина». Вони пройшли тримісячний військовий вишкіл, і тоді їх німці направили на фронт. Після бою під Бродами налагодили зв'язки в м. Хирів з повстанськими загонами, і всі 13 новосілецьких учасників дивізії стали воїнами УПА. Їх зарахували в сотню «Чорного», яка оперувала в Карпатах, вела бої з ковпаківцями, та енкаведистами. Подаємо їх всі прізвища:*

**Брик Іван**, 1919 р. н., учасник дивізії, член УПА. 1945 р. повернувся в Новосілку і тут проживає дотепер.

**Гах Микола Іванович**, 1924 р.н., учасник дивізії «Галичина». Повернувся додому і займався господарством. У даний час проживає в с. Новосілка.

**Гусак Іван**, 1924 р. н., учасник дивізії, член УПА. У боях з ковпаківцями в Карпатах був поранений в голову. 1945 р. повернувся в рідне село і через рік помер.

**Крайдуба Микола**, 1924 р. н., учасник дивізії, член УПА. 1945 р. повертається з Карпат додому, трудиться у власному господарстві. 1986 р. помирає в с. Новосілка.

**Кубай Михайло**, 1923 р. н., учасник дивізії. Загинув у квітні 1945 р. в бою під Фельбахом. Похоронений в м. Гляйхенберг.

**Кучинський Микола**, 1922 р. н., учасник дивізії, член УПА. У село не повернувся, загинув у бою з ковпаківцями у Карпатах.

**Левко Микола**, 1922 р.н., учасник дивізії, член УПА. В бою з ворогами загинув в Карпатах.

**Лучка Павло**, 1922 р. н., учасник дивізії, член УПА, загинув 1945 р. під час облави в с. Новосілка.

**Магалюк Ілько**, «Степ», 1922 р. н., учасник дивізії, член УПА. 1945 р. повернувся в рідне село. Загинув 23 лютого 1947 р. в бою з енкаведистами в с. Загайці в хаті Івана Мархевки.

**Окіпний Петро**, 1923 р. н., учасник дивізії, член УПА. 1945 р. повернувся додому, потрапив у руки НКВД, але з Підгаєцької тюрми йому вдається втекти. Через деякий час його знову арештують і відправляють в Івано-Франківську тюрму. Звідси йому також пощастить утекти. За третім разом, коли його спіймали енкаведисти, Петра засуджують і відправляють у сибірські табори. Він переніс усі тортури окупантів, однак вижив. Повернувся 1956 р., але йому не дозволяють поселитися в рідних місцях. Проживав у Кривому Розі, де й помер.

**Паламар Микола**, «Крет», 1924 р. н.. Військовий вишкіл проходив у дивізії «Галичина», а з липня 1944 р. – член УПА. Перебував у курені «Різуна», сотні «Чорного», 3-тя чота, 1-ий рій. Курінь оперував у районах Хирова, Турки і гори «Параски». В одному бою з ковпаківцями Микола був тяжко ранений, залишився без правої ноги. Спочатку лікувався

в Стрию, а потім операцію робили в Івано-Франківську. Після того, як вилікувався, повертається в рідне село і проживає тут у даний час. Активний учасник національного відродження, член братства ОУН–УПА.

**Питель Стефан**, 1922 р. н., учасник дивізії, член УПА. Брав участь у боях з ковпаківцями в Карпатах. 1945 р. повертається в с. Новосілку, займається господарством. Помер 1987 р. і похований в рідному селі.

**Погратий Петро**, 1923 р. н., учасник дивізії, член УПА. 1945 р. повернувся додому, а 1946 – під час облави НКВД загинув у с. Новосілка.

**Рапоків Іван**, 1924 р. н., учасник дивізії, член УПА. З Карпат не повернувся, там загинув у бою з окупантами» [10, 432–433]:

Зрозуміло, що наш шлях проляг і до с. Новосілки, що на Тернопільщині, з великою надією і бажанням відвідати хоча б когось із цих людей. Утім, поспілкувались із головою сільської ради, жителями села, виявили, що, на превеликий жаль, уже нікого з учасників національно-визвольних змагань не залишилось живими.

Цікаві дані ми отримали також від історика Ростислава Гандзюка, який уже багато років працює над зібранням та впорядкуванням матеріалів про повстанську боротьбу українського народу. Від нього взяли список людей, уродженців Галицького району, які в той чи інший час боролись під проводом курінного «Чорного». Подаємо список.

**Бережук** Олексій Васильович (1923, Вікторів – 1948). Стрілець сотні «Чорного».

**Бойчук** Лев Петрович («Шум»; 1923, Крилос – ?), ройовий сотні «Чорного» куреня «Різуна».

**Бойчук** Федір Іванович (Цяпка; 1923, Мединя – 3 березня 1945 р.). Вояк сотні «Чорного».

**Бойчук** Яків Ількович («Шагай»; 1923, Крилос). 1944 року вступив в УПА. Воював у сотні «Чорного» рою «Шума». Брав участь в багатьох боях з військами НКВС та прикордонниками.

Заарештований 25.01.1946 р. Засуджений на 15 років каторжних робіт та 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна.

**Борко** Андрій Тересович (Швидкий, Бишів або Бовшів – ?). Вояк УПА сотні «Чорного». Заарештований 14 серпня 1945 року. Засуджений на 17 років каторжних робіт та 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна.

**Винник** Григорій Миколайович (1922, Вікторів). Вояк сотні «Черника».

**Воробчак** Йосип Іванович (1923, Крилос). 1944 р. добровільно зголосився УПА. Був направлений у сотню «Черника». Через деякий час його перевели в СБ при штабі Роберта для охорони архівів ОУН.

**Габловський** Микола Гнатович (Кавка; 1923, Мединя – квітень 2004), вояк УПА в сотні «Чорного».

**Гойсан** Василь Іванович («Рибак»; 1922, Вікторів – ? Воркута). Чотовий першої чоти в сотні «Чорного».

**Гойсан** Ірина Миколаївна (1924, Вікторів – 2005), зв'язкова.

**Гойсан** Ярослав Федорович («Співак»; 1927, Вікторів – ?). Вояк у сотні «Чорного». Заарештований 17 грудня 1945 року. Засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна.

**Гусак Михайло** («Яструб», с. Залуква - ?), ройовий у сотні „Чорного”.

**Данилюк** Василь Миколайович (1921, Комарів – ? с. Струпків, Чорний ліс), вояк УПА у сотні «Чорного».

**Данилюк** Дмитро Миколайович (1921, Комарів – ?), вояк УПА у сотні «Чорного».

**Данилюк** Йосип Юстинович (1921, Комарів – 1946, Чорний ліс), вояк УПА у сотні «Чорного».

**Дідух** Дмитро Йосипович («Сосна», 1927, Вікторів – ?). Вояк УПА в сотні «Черника», а згодом – «Чорного». Заарештований 6 червня 1946 року. Засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років позбавлення права із конфіскацією майна.

**Жиляк** Роман Несторович («Морський»; 1922, Вікторів – кін. 90-х рр. ХХ ст., Сілець). Член ОУН з травня 1944 року. Тоді ж вступив у сотню «Черника». Згодом у зв'язку із хворобою

відправлений у Вікторів на лікування. Жив у селі під чужим прізвищем. Заарештований 4 грудня 1945 року. Засуджений на 15 років каторжних робіт та 5 років позбавлення прав із конфіскацією майна.

**Йосифів** Василь Максимович (1921, Комарів – 1946, с. Струпків, Чорний ліс), кулеметник у сотні «Чорного».

**Йосифів** Пилип Васильович (1925, Комарів – 1997), вояк УПА у сотні «Чорного».

**Зелінський** Василь Семенович (1901, Вікторів – ?). Стрілець сотні «Ромка», а згодом – «Чорного». Заарештований 31 жовтня 1945 року. Засуджений на 10 років позбавлення волі та 3 роки позбавлення прав із конфіскацією майна.

**Кернякевич** Петро Гілярівич («Хорт»; 1916 (1918). Межигірці – 25.11.1944, с. Міжгір'я Богородчанського району), чотувий у сотнях «Черника», «Чорного», «Славка». У складі куреня «Різуна» брав участь у рейді на Засяння. Загинув у бою разом із 19 бійцями своєї чоти.

**Кернякевич** Гілярій Гілярійович («Зірка»; 1920. Межигірці – 27.09.1946, с. Поплавники), ройовий у сотнях «Черника» і «Чорного».

**Клим** Микола Іванович (1921, Мединя – ?), вояк УПА в сотні «Чорного».

**Ковальчук** Йосиф Кирилович (1923, Вікторів – 1999), стрілець у сотні «Черника».

**Кремінський** Богдан Андрійович (1926, Темирівці – 1946), стрілець у сотні «Чорного».

**Кузюк** Іван Йосипович («Климцьо»; 1924, Комарів – 1947, с. Тумир), вояк УПА у сотні «Черника». Шив чоботи воякам УПА.

**Кузюк** Михайло Йосипович («Дуб»; 1921, Комарів – 1946, с. Струпків, Коломийщина), кулеметник у сотні «Чорного».

**Лісовська** Стефанія (Вікторів – ?), зв'язкова.

**Лісовський** Йосиф Франкович («Питльований»; 1924, Вікторів – 1946), стрілець сотні «Чорного».

**Левицький** Микола Йосипович («Рогоза»; 1923, Комарів), вояк УПА у сотні «Чорного» та Ярицького (Крамаренка), курінь

«Чорного». Заарештований 15 вересня 1946 р. на 10 років виправно-трудових таборів та 3 роки позбавлення прав із конфіскацією майна.

**Лесів** Олекса Васильович (1920, Темирівці –?), вояк у сотні «Чорного».

**Лисак** Гнат Онуфрійович (Залуква – ?), вояк УПА в курені «Чорного».

**Маланій** Василь Іванович («Моряк»; 1925, Вікторів). Політвиховник у курені «Ромка», згодом – розвідник у чоті «Рибачка» сотні «Грози» куреня «Чорного». Заарештований 6 травня 1946 р. у рідному селі. Засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років позбавлення прав із конфіскацією майна.

**Маланій** Василь Михайлович (1923, Вікторів). Один із перших з Вікторова вступив в УПА. Був стрільцем у курені «Чорного».

**Медвідь** Іван Дмитрович («Явір»; 12. 02. 1926, Вікторів). Стрілець чоти «Чорноти» сотні «Чорного». 1945 року добровільно зголосився в УПА. Брав участь у бою біля Кривотул (тепер Тисменицький район), де загинуло багато вояків УПА. Йому вдалося врятуватися.

**Мельник** Нестор Дмитрович (1923, Вікторів – 1999 (2000), вояк УПА в курені «Ромка», а згодом – «Чорного».

**Мисеренко** Олексій Іванович («Береза»; 1929, Вікторів). Вояк УПА у курені «Ромка», а згодом – сотні «Грози» куреня «Чорного». Заарештований 30 квітня 1946 року. Засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років позбавлення прав із конфіскацією майна.

**Мисів** Іван Миколайович (1923, Мединя – ? Мединя), вояк куреня «Чорного».

**Недоступ** Василь Гнатович («Комар»; 1924, Залуква), стрілець сотні «Чорного». Заарештований 20 квітня 1945 р., а 30 травня 1945 р. втік з-під варти.

**Образюк** Василь Олексійович («Остап»; 1922, Вікторів). Вояк УПА у сотні «Ромка», а згодом – сотні «Грози» куреня «Чорного». Брав участь у боях із червоною армією. З двома

товаришами переховувався у криївці. 27 січня 1946 р. їх здали. Засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років позбавлення прав із конфіскацією майна.

**Образюк** Дмитро Олексійович (1923, Вікторів – ?), стрілець сотні «Чорного».

**Образюк** Федір Миколайович (1923, Вікторів – ?), ройовий сотні «Чорного».

**Павлинчук** Іван (1926, Вікторів – 1945), стрілець сотні «Чорного».

**Павлусь Михайло Федорович** (1924, с. Залуква – ?), стрілець сотні «Чорного».

**Павлусь Степан Федорович** (1920, Залуква – ?), стрілець сотні «Чорного».

**Парцей** Йосип Васильович (1923(4), Вікторів – ?), стрілець сотні «Чорноти», а згодом – сотні «Чорного».

**Петраш Степан Максимович** (1921, с. Залуква – ?), стрілець сотні «Чорного».

**Петришин** Володимир Миколайович (1925, Тязів Тисменицького району), стрілець сотні «Чорного».

**Притула** Василь Іванович (1926, Вікторів – ?). Стрілець УПА сотні «Ромка», а згодом – «Чорного». Заарештований органами НКВС.

**Пушик** Йосип Іванович («Великий»; 1927, Вікторів). Вояк УПА в сотні «Чорного». Пройшов вишкіл, але невдовзі, 20.11.1945, був схоплений і заарештований НКВС. Військовим трибуналом військ НКВС Станіславської області 27.02.1946 р. засуджений на 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна.

**Пшик** Іван Юрійович («Гора»; 1921 – ?), вояк УПА в сотні «Черника». Заарештований 23 травня 1947 р. Засуджений на 10 років позбавлення волі та 3 роки позбавлення із конфіскацією майна.

**Рерик** Василь Онуфрійович («Лис»; ?, Залуква – 1946), ройовий другої чоти «Соломки» у сотні «Чорного».

**Савчук** Василь Петрович («Вільховий»; 1923, Вікторів – ?), кулеметник у сотні «Чорного».

**Садовський** Федір Михайлович («Сірко»; 1922, Медина – ?), стрілець в курені «Чорного».

**Салига** Василь Йосипович (1926, Вікторів – 2000), стрілець боївки, яка входила до сотні «Чорного».

**Салига** Василь Олексійович («Зір»; 1925, Вікторів – 1998), чотовий сотні «Чорного».

**Салига** Йосиф Олексійович («Сорока», «Святослав»; 1923, Вікторів – 2002), ад'ютант «Чорного».

**Семанишин** Олексій Іванович (1920, Комарів – ?), вояк УПА у сотні «Чорного».

**Сеньковський** Іван Барткович (1924, Медина – 1949, Войнилів), вояк УПА у курені «Чорного».

**Тарновський** Семен Григорович (1925, Поплавники – 1946, Милування, Тисменицький район), вояк у сотні «Чорного».

**Ткачишак** Дмитро Олексійович – стрілець у курені «Чорного».

**Ткачишак** Олекса Юрійович (1923, Вікторів – ?), стрілець куреня «Чорного».

**Ткачівський** Григорій Онуфрійович (1924–1948), кулеметник у курені «Ромка», а згодом – стрілець куреня «Чорного».

**Фіголь** Зеновій Сильвестрович (1924, Крилос – ?), стрілець УПА в сотні «Черника».

**Фіголь** Петро Андрійович (1920, Крилос – ?), стрілець УПА в сотні «Чорного».

**Футрак** Іван Васильович («Орел», Луговий; 1926, Вікторів), другий кулеметник у рою «Лиса» чоти «Соломки» сотні «Чорного». Заарештований 5 квітня 1946 р. Засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років позбавлення прав із конфіскацією майна.

**Харун** Ярослав Васильович («Підкова»; 1920, Вікторів – 1946), кулеметник у сотні «Чорного». Загинув у бою поблизу с. Новиця.

**Чемеринський** Іван Степанович («Вихор»; 1921, Поплавники), бунчужний у сотні «Чорного», заступник сотенного.

**Чорній** Василь Григорович («Горілка»; 1923, Вікторів), чотовий сотні «Олега» куреня «Чорного».

**Чорній** Микола Корнелійович (1921, Вікторів – 1991), вояк сотні «Різуна», «Чорного».

**Чорній** Петро Корнелійович (1918, Вікторів – ?), вояк сотні «Чорного».

**Юрчишин** Володимир Васильович (1928, Темирівці – 1945), стрілець сотні «Чорного».

**Януш** Павло Юрійович («Клим», «Циган»; 1921, Нараївка). У липні 1944 р. вступив у сотню «Чорного». Заарештований 07.06.1945 р. Засуджений на 10 років позбавлення волі та 5 років позбавлення прав із конфіскацією майна.

*Що мені із тої круговерті,  
Що до гір вертають журавлі?...  
Десь за брамою чужої смерті  
Знову обізвалися жалі.*

*Що мені гаїв пташині трелі,  
Що весна в симфонію вліта?  
Відійшли найкращі приятелі,  
Вже за ними Стіксова вода.*

*Що мені весни цілюще свято,  
Що розбудить зілля-дивосил?  
Цю гірку віршовану присвяту,  
Як вінки підношу до могил.*

*Що мені весни багате віно,  
Що вона простягує з долонь?...  
Повідходили сини України  
За життя і смерті оболонь.*

Ось і закінчується наша розповідь про славного курінного «Чорного», але не завершується наша пошукова діяльність. Ми й надалі будемо працювати, упорядковувати матеріали, робити все для того, аби повернути з небуття ім'я легендарного повстанця. Це питання ще чекає подальших наукових розвідок.

Хотілося б попрощатися із славним курінним, засвітити на його могилі свічки і низько-низько в запізнілій скорботі схилити голови перед ним. Але, перш за все, нам ще треба відшукати його могилу. На жаль, будь-які пошуки поки що не



Прим. № 1

## СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

### Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області

76000, м. Івано-Франківськ, вул. Академіка Сахарова, 15, тел. (0342)52-22-95

№24/ 3710

“13” липня 2006 р.

#### Срібній Парасці Степанівні

вул. Грушевського, буд.75  
с. Назавизів  
Надвірнянського району  
Івано-Франківської області

На № С-6 від 10.07.2006 р.

#### Шановна Параско Степанівно!

Нами розглянута Ваша заява. Повідомляємо, що в архіві Управління відсутні будь-які відомості стосовно Рудака Данила Дмитровича, 1917 року народження.

З повагою,  
Начальник Управління

А.А. Назаров

увінчалися успіхом. На численні звернення до Управління служби безпеки України в Івано-Франківській області з проханням надати відомості про Данила Дмитровича Рудака отримували негативну відповідь.

Аналогічний запит до Управління служби безпеки ми зробили щодо наявних матеріалів про Йосифа Олексійовича



Прим. № 1

## СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

### Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області

76000, м. Івано-Франківськ, вул. Академіка Сахарова, 15, тел. (0342)52-22-95

№24/ 3186

«19» червня 2006 р.

#### Сализі Роману Йосиповичу

вул. Сорохтея, буд. 30, кв.136  
м. Івано-Франківськ  
76014

На № С-5 від 14.06.2006 року

#### Шановний Романе Йосиповичу !

Нами розглянуто Ваше звернення. Повідомляємо, що в архівних фондах Управління відсутні будь-які відомості щодо участі Вашого батька – Салиги Йосипа Олексійовича, 1924 року народження у національно-визвольній боротьбі в період з 1943 по 1949 роки.

З повагою,

*Заст.*  
Начальник Управління

 А.А. Назаров

Салигу. Однак отримали відповідь про те, що в архівних фондах Управління відсутні будь-які відомості.

Очевидно, що матеріали повстанського куреня «Смертносці» були знищені його очільником або ж ці документи потрапили до Москви.

А поки що нам відомо кілька версій загибелі «Чорного».



**ВІСТІ З ТЕРЕНУ**

3 документів підпілля ОУН—УПА на Станіславщині

(Продовження. Поч. у №№ 34-38, 40-44, 46-48 за 1991 р., №№ 1, 4-6, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 17, 19-20, 22-30, 32-34 за 1992 р., №№ 1-7, 10, 11, 16-18, 20, 21 за цей рік)

**ТОВМАЧЧИНА**

**Облави**

5.IX.1948 р. — До с. Нижні Товмачцького р-ну на двох автомашинках приїждо близько 60 большевиків під ком. ст. лейт. Коломоща та ще одного ст.принци (ім'я невідомо). Большевики провели облаву на міс. «Вовча поруб». Учасців не мали усього, поділися в напрямі с. Острия.

24.IX.1948 р. — До с. Новосілки Товмачцького р-ну приїхали 30 большевиків під командою кап. РО МГБ Савицького провели облаву на п'ять між селами Новосілка і Петруши. Перевіривши місц. господарів до с. Лілля, де провели груповий переварку.

25.IX.1948 р. — До с. Ковали Товмачцького р-ну приїждо 10 большевиків і з допомогою місцевого господаря зробили облаву на молодих хлопців до Ф.Ш. На час облави зловили 25 хлопців.

**Розшуки**

15.VIII.1948 р. — До с. Антонова Товмачцького р-ну приїждо 5 большевиків під ком. ст. лейт. Зайца. Вони вийшли влісок і розшукали дв. хазяї на польській околиці недалеко до таварства «Собака» і у госп. Соловйова Миколи, Ковалева Марти, Ковалева Параски провели розшуки. Учасців вийняли до с. Нижня.

17.VIII.1948 р. — До с. Братська Товмачцького р-ну в 5 й районі приїждо 30 большевиків, які провели розшуки і зупинилися над населеним пунктом, називали госп. Бабюк Настя. Її большевиків обшукали і вимагали бити прикладом та жести ногами. Згодом там побили, що він потім привів до дому.

До с. Гриня Острівського р-ну вийшли большевики РО МГБ (число невідомо) провели переварку господаря Панця Параски Марої Параски. Не знайшовши нічого, бігали влітку.

6.IX.1948 р. з.с. — Антонова приїждо 8 большевиків під ком. нач. РО МГБ Савицького зробили переварку у госп. Тарасюка Максима, якого большевиками назвали 5.IX. Перевіривши гос. господаря, вийшли до с. Братська.

10.IX.1948 р. — У с. Петруші 12 большевиків під ком. капітана РО МГБ під час розшуку вдарили крижак у госп. Заруб Марти. Крижак забрав медсестрицю, вимагав літературу та інші речі. Господарство згададо зламивши.

12.IX.1948 р. — У с. Овесья Товмачцького р-ну на приїждо «Бібець» 6 большевиків місцевого господаря провели груповий розшуки у госп. Ковали Михайла та його сусіди.

Згадавши госп. на по розшуки робили.

25.IX.1948 р. — До с. Антонова приїждо група большевиків у числі 4-а обійшли під ком. Ковальового та зробили тряс у господаря Кудибай. Під час трясу перемішали стани будинку в стрян. Пошукали, не маючи усього, вийшли до с. Вр. тряс.

До с. Петруші Товмачцького р-ну приїждо

30 большевиків під ком. нач. РО МГБ Савицького і перевірили його діля поляд Дістер. Пошукали вийшли на частину селянську «Сібілка» і при розшуку, вдарено у госп. Гаряшук Настя крижак. З крижак забрав вимашку літературу, сервіли футбол на сумі 3000 крб, та пистолет-наган, до якого не було набоїв. Господарство зламивши (завезувано? — НЧ).

**Засідки**

2.VIII.1948 р. — До с. Острия Товмачцького р-ну в 17-й год. приїждо 6 большевиків під ком. ст. лейт. Яничкова і зробили засідку біля хати голови сілвади. Равном вийняли до с. Палайці.

6.VIII.1948 р. — До с. Палайці Товмачцького р-ну пера вночор приїждо 4 большевики. Просидили до вночі в сілваді, зробили засідку біля госп. Овчарова Миколи.

14.VIII.1948 р. — До с. Савицька Товмачцького р-ну в 22 год. приїждо 7 большевиків під ком. Чернишова і зробили засідку у госп. Гамуряна. Вранці застріли на згаданого господаря і вийшли до району.

**16.VIII.1948 р. — До с. Острия Товмачцького р-ну приїждо 4 большевики під ком. ст. сержанта Дудіна. Большевики зайшли до госп. Ковалева Федора і спали до другого дня. О 14-й пішли в ліс і зробили засідку в ярах «Заруб» і «Корниліс». Туди йшли три українські повстанці, які натрапили на засідку. Від перших пострілів паде вбитим сотник Чорний, а решта вийшли живими.**

Тіло сотника Чорного забрали до с. Острия, а опісля до райцентру.

17.VIII.1948 р. — До с. Гриня Острівського р-ну на приї «Харобай» бігали РО МГБ (число невідомо) тривала засідку біля госп. Рачинця Миколи. На засідку потрапили українські повстанці. Большевики вдарили озброєно вогнем, але повстанці без втрат

важко вступили. Виношувом, застрілили ще одну засідку на приїзду за «Палавас» від с. Пруки.

20.VIII.1948 р. — До с. Угориня Острівського р-ну приїждо група большевиків до РО МГБ і зробила засідку майже по всій вулиці, мабуть, у зв'язку з пошкодженнями ліній.

На терні Євразійського р-ну у звітному періоді большевиків місцеві гарнізони і бойов. РО МГБ зробили біля 42 безуспішних засідок.

У Тернопільському р-ні під час звітнього періоду заобсервовано 42 безуспішні засідки.

**Контингентова кампанія:**

5.VIII.1948 р. — До с. Петруші Товмачцького р-ну приїждо нач. РО МГБ Савицький з бойком. Вони ходили по селу в справі контингенту. За наказом контингенту вбито двоє господарів — Капітан Овесья і Кочмир Михайло.

6.VIII.1948 р. — До с. Петруші 17 вночі приїждо 12 большевиків під ком. (ім'я невідомо) в головах і розшукали. Їхній записок до 30-ти.

Газета «Новий час» за 12 червня 1993 р. Рубрика «1948-ий. Вісті з терену. 3 документів підпілля ОУН—УПА на Станіславщині. Товмаччина. 14.VIII.1948 р.» повідомляє:

*«До с. Острия Товмачцького району приїждо 4 большевики під ком. ст. сержанта Дудіна. Большевики зайшли до госп. Ковалева Федора і спали до другого дня. О 14 пішли в ліс і зробили засідку в ярах «Заруб» і «Корниліс». Туди йшли три українські повстанці. Від перших пострілів паде вбитим сотник Чорний, а решта вийшли живими. Тіло сотника Чорного забрали до с. Острия, а опісля до райцентру» [14, 6].*

За версією історика Р. Гандзюка:

*«Свідрук Марта — секретар-друкарка у сотні «Гомона», сестра Мирона Свідрука. У підпіллі — від 1944 р. Працювала секретарем у повстанській редакції, якою керував поет і політик Марко Боєслав (М. Дяченко). Писала вірші під псев-*



*Степан Гузій на місці  
загибелі курінного «Чорного».  
с. Остриня, 2006*

донімом Настя Черемшина. 21 лютого 1952 р. під час облави разом із Марком Боеславом і курінним УПА «Чорним» підірвалася гранатою [2, 257].

Степан Васильович Гузій (1934 р. н.), мешканець с. Острині, очевидець тих подій, розповів:

*«Це було в серпні 1948 року. Були жнива, дуже спекотно. Я пас корову, мені було тоді 14 років. Бачу – з лісу виходить Волошин Дмитро (псевдо «Дунай»). Я знав цього хлопця, бо він жив в гаю Утороп, недалеко від Острині. Часто з ним зустрічався. Він навіть мене ніколи не попереджав, щоб я мовчав. Знав, що я з патріотичної сім'ї,*

*бо батько мій воював, та й брат загинув під Бродами. Якось дав він мені німецькі чоботи, щоб я відніс шевцеві на ремонт. Одним словом, довіряв мені.*

*Так ось іде «Дунай» з автоматом, поволі, шкутильгаючи. Навіть до мене не обіззався. А за ним – ще один чоловік. Мені стало цікаво, я підігнав ближче корову, став і дивлюся. Раптом почув постріли. Тоді часто стріляли. Але бачу, що надбігли москалі і почали стріляти. Вони були десь метрів за 100–150 від повстанців. «Дунай» встиг відбігти в ліс, а в чоловіка, який йшов за ним, вистрілили, і він впав.*

*Москалі збіглися, взяли його на віз і повезли до будинку культури. Поки довели, по дорозі він помер. Коли всі поїхали, я прийшов на те місце, де ще недавно лежав повстанець і побачив кров і якісь жовті зім'яті папірці, такими колось обгортали ліки. Коли прийшов додому, люди в селі говорили, що вбили сотника «Чорного». Але я тоді ще був малим, не знав, хто він такий. Пройшли роки, і я в газеті «Новий час» якось прочитав, що в серпні 1948 р. в с. Остриня загинув сотник «Чорний». В пам'яті сплили події того трагічного дня, очевидцем яких я став випадково».*

Очевидно, що в серпні 1948 року курінний «Чорний», щоб не потрапити в руки ворога, знищує документи, а потім себе. Поранений, знесилений, він прощався з Україною, яку безмежно любив, з дружиною, дітьми, рідними. Роздумувати не було часу, бо чути було вже бойові оклики ворогів, що наближались. Коли ж ситуація стала безнадійною, Данило Рудак пострілом з пістолета обірвав своє славне життя.

*Остався лиш один  
й однісінька граната,  
а ворог не стріляв –  
хотів узять живим.  
Але хто жити вміє –  
вміє і вмирати  
прощанням зброї,  
гострим і стальним.*

І втрачала стражденна, уярмлена Україна свого славного сина, і линула праведна Данилова душа до Бога, і серце, зболене за долю України, зранене її ворогами, переставало битися.

А з неба вічне сонце слало свої теплі проміння на землю, ніби хотіло зігріти вже неживого повстанця. І легкий вітерець прошумів лісом, мовби хотів вдихнути життя у вже неживе тіло.

А десь далеко в горах сумно ридала трембіта...

## ПІСЛЯСЛОВО

Безперечно, що Данило Рудак є визначною постаттю українського національно-визвольного руху. Боротьба таких людей, як курінний «Чорний», принесла Україні жадану перемогу. Ми зараз будуємо Українську державу завдяки жертвості таких, яким був Данило Рудак. Він для України всього себе офірував. Усунутися від побудови держави не маємо права, бо з кожної сім'ї, з кожної родини, з кожного подвір'я починається Україна.

Ми переконані, що життя Данила Рудака, його безмежні відданість і любов до українського народу, велика віра в перемогу, високі ідейно-моральні якості, особиста відвага разом зі скромністю, життєрадісністю будуть незабутнім прикладом для майбутніх поколінь.

Життєвий шлях нашого героя повний самопожертви, трагізму. Виміряла йому доля 30 років, але цього виявилось достатньо, щоб залишитись у пам'яті народній.

*Над могилою вашою тиша і спокій,  
Та по рідному краю – зловіщі вогні,  
І ніти по слідах ваших скошених кроків,  
Рвучко тягнуться сотні окрилених ніг.*

Сучасна молодь продовжує незавершений шлях українських повстанців. Нехай земля буде нашому героєві пухом у тім Чорнім Українським Лісі, який у житті був домівкою і таким залишився у вічності.

*Я вернусь в Карпати по весні,  
Коли ліс одягнеться у листя,  
Коли полонини запашині  
Травами покриються барвистими.  
Коли теплі літнії дощі  
Знов повернуть молодість Карпатам.  
Я у чистій, мов сльоза, росі  
Буду босі ноги обмивати...  
Я вернусь, коли розквітнуть квіти,  
А піду, як листя скинуть буки,  
Бо життя моє на цьому світі –  
Нові зустрічі й нові розлуки.*

## ІМЕННИЙ ПОКАЗНИК

### А

Андрійчук Іван 24  
Андрусяк Михайло («Різун») 32, 47, 49,  
53, 57, 66, 68, 69, 71, 72, 73, 105, 106,  
121, 123  
Арсенич Дмитро 5

### Б

Бакота Гаврило 38  
Бандера Степан 55, 99, 102  
«Бей» 49  
Бережук Олексій Васильович 121  
«Бистроокий» 93  
Білецька 40  
«Богун» 79, 86  
«Бойко» 32  
Бойко Степан 5  
Бойчук Лев Петрович («Шум») 121  
Бойчук Федір Іванович («Цяпка») 121  
Бойчук Яків Ількович («Шагай») 121  
Борко Андрій Тересович («Швидкий») 122  
Брик Іван 119  
«Буря» 75

### В

«Вершник» 65  
Винник Григорій Миколайович 122  
Височан Гнат 42  
Височан Семен 42  
«Вихор» 32, 82, 88, 90, 95  
«Вовк» 117, 118  
Вовчук Ганна («Біла») 6, 29, 31, 32  
Володимирський Федір 56  
Волошин Дмитро («Дунай») 131  
«Воля» 89  
Воробчак Йосип Іванович 122

### Г

Габловський Микола Гнатович («Кавка») 49, 122  
«Гамалія» 53, 105  
Гандзюк Ростислав Михайлович 85, 121, 130  
Гандера Федір («Палій», «Максим») 6, 51, 52, 53, 54, 105  
Гах Микола 120  
Глум Ярослав 97  
«Гнатко» 72  
Гойсан Василь Іванович («Рибак») 30, 47, 48, 59, 105, 124  
Гойсан Ірина Миколаївна 42, 56, 60, 122  
Гойсан Ярослав Федорович («Співак») 122  
Голентовська Ганна Степанівна 13, 24  
«Гомін» 130  
«Горошок» 52  
Гречко Степан 86  
«Гроза» 79, 81, 124  
Гузій Степан Васильович 131  
Гусак Іван 120  
Гусак Михайло («Яструб») 55, 122

### Д

Данилюк Василь Миколайович 122  
Данилюк Дмитро Миколайович 122  
Данилюк Йосип Юстинович 122  
Дем'янчук Ілько 29, 30,  
Дем'янчук Степан («Запорожець») 6, 30,  
Дерещук (Синяк) Параска Дмитрівна 38, 39  
«Дирів» 72  
Дідух Дмитро Йосипович («Сосна») 105, 122  
«Довбуш» 69, 75  
Дорошенко 50  
«Дружинники» 5  
Дудін 130  
Духович Марія 56  
Дяченко Михайло (Марко Бослав) 5, 33, 130

## Ж

Жиляк Роман Несторович («Морський») 105, 122  
Жулковська Ольга 3, 5

## З

Загородний 75  
Заклинська Ольга («Мала», «Оксана») 6, 56, 57, 99  
«Залізник» 79, 105  
Залізник Максим 51  
Зарічний Дмитро 44  
Зварчук Олександра 4  
Зелінська 115  
Зелінський Василь Семенович 123  
Зелінський Олекса 105  
«Зенко» 91

## І

«Ігор» 64, 87, 90, 93, 119  
«Іскра» 64, 69, 74, 75, 86, 94

## Ї

«Їжак» 72

## Й

Йосифів Василь Максимович 50, 123  
Йосифів Пилип Васильович 123

## К

Кепещук 40  
Кернякевич Гілярій Гілярівич (Зірка) 123  
Кернякевич Петро Гілярівич («Хорт») 123  
Клим Микола Іванович 123, 123  
Ковальчук Йосиф Кирилович 123  
Крайдуба Микола 120  
Крамаренко 89  
Кремінський Богдан Андрійович 123  
Кубай Микола 120  
Кузьмич («Свист») 105  
Кузьмич Марія 59, 60,  
Кузюк Іван Йосипович («Климцьо») 123  
Кузюк Михайло Йосипович («Дуб») 123  
Кук Василь 101

«Куля» 77  
«Кучерявий» 117, 118  
Кучинський Микола 120

## Л

«Ластівка» 105  
Левицький Іван 49, 50  
Левицький Микола Йосипович («Рогоза») 49, 50, 99, 123  
Левко Микола 120  
Лепкий Богдан 5  
Лесів Олекса Васильович 124  
«Лис» 84, 126  
Лисак Гнат Онуфрійович 55, 124  
Лісовська Розалія 58, 59  
Лісовська Стефанія 123  
Лісовський Йосиф Франкович («Питльований») 59, 123  
Лісовський Ясько 62  
Лучка Павло 120

## М

Магалюк Ілько («Степ») 120  
Магерівська (Бакота) Євдокія 38, 39,  
Магура Емілія («Русалка») 18, 19, 20, 21, 22  
Мазепа Іван 103  
Мазур Степан 55  
Мазурик Степан («Гонта») 6, 47, 54, 55, 124  
Маланій Василь Іванович («Моряк») 6, 47, 48, 49, 54, 124  
Марта 84  
Матвейко-Попович Анна 100  
Медвідь Іван Дмитрович («Явір») 50, 51, 124  
Мельник Дмитро Васильович 6, 38, 39, 40  
Мельник Нестор Дмитрович 59, 124  
Мельник Олеся 42, 61, 62, 63  
Мельник Ярослав («Роберт») 100, 122  
Мисеренко Олексій Іванович («Береза») 124  
Мисів Іван Миколайович 124  
«Мур» 117, 118  
Мурашук Михайло («Черник») 76, 97, 105, 106, 107, 122, 122, 123, 125, 126

## Н

Навроцький 63  
Недоступ Василь Гнатович («Комар») 124

## О

Образюк Василь Олексійович («Остап») 48, 124  
Образюк Дмитро Олексійович 105, 125  
Образюк Федір 125  
«Огонь» 32  
Окіпний Петро 120  
«Олег» 57, 58, 60, 61, 65, 67, 68, 69, 126  
«Остап» 91

## П

Павлинчук Іван 125  
«Павло» 60, 97  
Павлусь Михайло Федорович 55, 125  
Павлусь Степан Федорович 55, 125  
Паламар Микола («Крет») 120  
Палій Семен 51  
Парцей Йосип Васильович 125  
Пасска Євдокія 56  
Петраш Степан Максимович 55, 125  
Петришин Володимир Миколайович 125  
Питель Стефан 121  
Підгірянкa Марійка 5, 9, 18  
Погратий Петро 121  
Полатайко Іван 4, 5, 41.  
Прутула Василь Іванович 125  
Пушик Йосип Іванович («Великий») 125  
Пшик Іван Юрійович («Гора») 125

## Р

Рапокiс Іван 121  
«Рен» 108, 109  
Рерик Василь Онуфрійович («Лис») 55, 125  
«Ромко» 57, 61, 123, 124, 126  
Рудак Володимир 36, 38, 41  
Рудак Данило («Чорний») 4, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 67, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 81, 86, 87, 90, 93, 94,

97, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 117, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 132, 133  
Рудак Дмитро 9, 11, 13  
Рудак Євдокія 9, 11, 36, 39  
Рудак Марія (Дем'янчук) 9, 12, 13  
Рудак Мирослава (Креховецька Марія) 36, 37, 41  
Рудак Михайло 6, 9, 13, 14  
Рудак Параска 9, 11, 16, 17, 18, 19, 33, 36, 38

## С

Салига Анастасія 98  
Савчук Василь Петрович («Вільховий») 48, 125  
Садовський Федір Михайлович («Сірко») 126  
Салига Василь Йосипович 126  
Салига Василь Олексійович («Зір») 6, 47, 48, 49, 50, 61, 99, 126  
Салига Йосиф Олексійович («Сорока», «Святослав») 6, 47, 50, 54, 57, 64, 97, 98, 102, 103, 104, 105, 118, 119, 126, 129  
Салига Микола 44, 45  
Салига Наталія 101  
Салига Олекса 42, 47, 59, 61, 98  
Салига Петро 44  
Салига Роман 99, 129  
Салига Семен 44  
Салига Ярослав 99, 100, 101  
«Сапер» 69, 70, 7  
Семанишин Олексій Іванович 126  
Сеньковський Іван Барткович 126  
Свідрук Марта  
(Настя Черемшина) 130, 131  
Свідрук Мирон 130  
«Славко» 123  
Содоль П. 6  
«Соломка» 109, 125, 126  
«Спартан» 75  
Срібна Параска 4, 5, 29, 36, 41, 128  
Сталін 98  
«Сталь» (Василь Савчак) 47  
Сторожук Олеся 56

**Т**

Тарновський Семен Григорович 126  
 Твердохліб Микола «Грім» 47, 100  
 Теліга Олена 5  
 Тимчишин Віра 100  
 Ткачишак Дмитро Олексійович 105, 126  
 Ткачишак Олекса Юрійович 105, 126  
 Ткачівський Григорій Онуфрійович 105, 126  
 Ткачівський Дмитро 105  
 Томин Стефан 29  
 «Тур» 84  
 Турелик Галина 5

**Ф**

Фіголь Зеновій Сильвестрович 126  
 Фіголь Петро Андрійович 126  
 Франко Іван 9  
 Футрак Іван Васильович («Орел», «Луговий») 126

**Х**

Харун Ярослав Васильович («Підкова») 126  
 Химинець Олекса («Благий») 65, 68, 69, 101, 105  
 Хмара Петро 53, 64, 105, 119  
 Хмельницький Богдан 43

**Ц**

Цапай Федь 44

**Ч**

Чав'як Володимир («Чорнота») 49, 65, 67, 68, 69, 70, 74, 99, 105, 106, 107, 124, 125  
 Чемеринський Іван Степанович («Вихор») 126  
 Чорній Василь Григорович («Горілка») 57, 99, 126  
 Чорній Корнель («Лемко») 57, 58  
 Чорній Микола Корнелійович 127  
 Чорній Петро Корнелійович 57, 127

**Ш**

Шевченко Тарас 9, 34, 82, 113  
 «Шейк» 91  
 Шекета 57  
 Шквара Михайло («Гатала») 109  
 Шкрумеляк Юрій 5, 9  
 «Шум» 60, 65, 121  
 Шухевич Роман 55

**Ю**

Юркевич Михайло («Відважний») 6, 30, 31  
 Юрчишин Володимир Васильович 127

**Я**

«Явір» 65, 68, 70, 71  
 Якимець («Черник») 104  
 Януш Павло Юрійович («Клим», «Циган») 127  
 Ярицький (Крамаренко) 123  
 «Ярко» 64, 80, 119  
 «Ясен» 72  
 Яцишин Михайло 25, 26, 27, 28

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусяк М. Брати Вогню. – Коломия: Вік, 2004. – 896 с.
2. Гандзюк Р. М. Надвірна. Історичний нарис. Від найдавніших часів до наших днів. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 1999. – 276 с.
3. Губка І. Дорогою боротьби (етапи і зони). – Львів, 2006. – 639 с.
4. Іваненко В. В., Якунін В. К. ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології: Монографія. – Д.: «АРТ-ПРЕС», 2006. – 424 с.
5. Ідзьо В. Українська Повстанська Армія – згідно зі свідченнями німецьких та радянських архівів: Монографія. – Львів: СПОЛОМ, 2005. – 208 с.
6. Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 3. Книга перша, 1947–1948. – Торонто: Літопис УПА, 1978. – 272 с.
7. Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 4. Книга друга, 1948–1950. – Торонто: Літопис УПА, 1979. – 283 с.
8. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. – Мюнхен, 1953. – 317 с.
9. Міста і села Галицького району: історія, пам'ятки і особистості / Арсенич П., Федунків З., Гандзюк Р. та ін. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001. – 784 с.
10. Підгайчани в боротьбі за волю України // Історично-мемуарний збірник. – Детройт – Клівленд – Парма, США. – 2000. – 622 с.
11. Повстанческая армия (тактика борьбы) / Под общ. ред. А. Е. Тараса/. – Мн.: Харвест; М.: АСТ, 2000. – 512 с.
12. Реабілітовані історією. У п'ятьох томах. Івано-Франківська область. – Т. 2. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 645 с.
13. Роман Шухевич: постать на тлі доби Воюючої України. – Тернопіль: Ідея і чин, 2005. – 336 с.
14. Рубрика «1948-ий. Вісті з терену. З документів підпілля ОУН-УПА на Станіславщині. Товмаччина 14.УШ.1948 р.» // Новий час. – 1993. – 12 червня.

15. С а в к а Б. Забути не маємо права. Видання 2-ге (доповнене). – Тернопіль, 2000. – 394 с.

16. С е р б и н Я. Викторів // Альманах Станиславівської землі. – Т. II. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто: Видання Центрального Комітету Станиславівщини, 1985. – С.527–533.

17. С е р г і й ч у к В. Український здвиг: Прикарпаття. 1939–1955. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – 840 с.

18. С о д о л ь П. Українська Повстанча Армія, 1943–1949. Довідник другий. – Нью-Йорк. Пролог, 1995. – 295 с.

19. С р і б н и й В. Повстанська родина Рудаків із Назавизова // Народна воля. – 2005. – 11 листопада.

20. Український визвольний рух. Збірник 1. – Львів, 2003. – 207 с.

21. Х м а р а П. В огні повстання / УПА на відтинку Чорного лісу / 1943–1945. Перша частина. – Видавництво УПА «Гуцульщина», 1949. – 259 с.

***Для нотаток***

A series of horizontal dotted lines for taking notes. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page, providing a guide for writing.

***Для нотаток***

A series of horizontal dotted lines, spaced evenly down the page, intended for taking notes. The lines are consistent in length and spacing, providing a guide for writing.

## ЗМІСТ

Слово до читача.....	3
Назавизів – рідне село Данила Рудака.....	7
У лоні сім'ї: дитинство, юність.....	9
Перше кохання.....	17
Змужніння: початок бойового шляху «Чорного» .....	24
«Хлопці, підемо, боротися будемо за Україну, за рівні права, державу...» .....	29
Трагедія повстанської сім'ї.....	33
Вікторів у житті і долі курінного «Чорного» .....	42
Вікторівські побратими «Чорного» .....	47
Повстанськими шляхами.....	64
Ад'ютант «Чорного» Йосиф Салига.....	97
«Хто вміє жити – вміє і вмирати ...».....	130
Післяслово.....	133
Іменний показник.....	134
Список використаних джерел.....	138

*Наталія САЛИГА*  
**КУРІННИЙ «ЧОРНИЙ»  
ДАНИЛО РУДАК**

Літературний редактор *Галина Білович*  
Дизайн обкладинки *Олексія Катрича*  
Комп'ютерний набір *Наталії Салиги*  
Комп'ютерна верстка *Віри Возняк*  
Коректор *Ірина Гринів*

Підписано до друку 10.05.2008.  
Формат 60х84/16. Гарнітура "Таймс".

**Салига Н.**  
**С 16 Курінний «Чорний» Данило Рудак.** – Івано-Франківськ, 2008. – 144 с.

ISBN 978-966-428-055-3

ББК 63. 3 (4 Укр)



76000, м. Івано-Франківськ,  
вул. Незалежності, 53,  
тел.: (0342) 55-94-93